

BUNGE LA TANZANIA

MAJADILIANO YA BUNGE

MKUTANO WA KUMI NA MBILI

Kikao cha Pili- Tarehe 5 Septemba, 2018

(Bunge Lilianza Saa Tatu Asubuhi)

D U A

Mwenyekiti (Mhe. Andrew J Chenge) Alisoma Dua

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge tukae, Katibu.

NDG. MOSSY LUKUVI – KATIBU MEZANI:

HATI ZILIZOWASILISHWA MEZANI

Hati zifuatazo Ziliwasilishwa Mezani na:-

NAIBU WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA:

Maelezo ya Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia kuhusu Muswada wa Sheria ya Bodi ya Kitaalam ya Walimu Tanzania wa Mwaka 2018 [*The Teacher's Professional Board, Bill 2018*]

MHE. PETER J. SERUKAMBA - MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA HUDUMA NA MAENDELEO YA JAMII:

Maoni ya Kamati ya Huduma na Maendeleo ya Jamii kuhusu Muswada wa Sheria ya Bodi ya Kitaalam ya Walimu Tanzania wa Mwaka 2018, (*The Teacher's Professional Board, Bill, 2018*)

MHE. CECILIA D. PARESSO – (K.n.y. MSEMAMI MKUU WA KAMBI RASMI YA UPINZANI JUU YA WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA):

Maoni ya Msemaji Mkuu wa Kambi ya Upinzani kuhusu Muswada wa Sheria ya Bodi ya Kitaalam ya Walimu Tanzania wa Mwaka 2018, (*The Teacher's Professional Board, Bill, 2018*)

MWENYEKITI: Katibu.

NDG. MOSSY LUKUVI – KATIBU MEZANI:

MASWALI NA MAJIBU

MWENYEKITI: Maswali, swali letu la kwanza linaelekezwa Ofisi ya Rais, TAMISEMI na linaulizwa na Mbunge wa Lulindi, Mheshimiwa Jerome Dismasi Bwanausi, kwa niaba yake Mheshimiwa Chikota.

Na.15

Kujenga Madaraja Jimbo la Lulindi

MHE. ABDALLAH D. CHIKOTA - (K.n.y. MHE. JEROME D. BWANAUSI) aliuliza:-

Madaraja ya Mwitika – Maparawe, Mipande – Mtengula na Mbangara – Mbuyuni yalisombwa na maji wakati wa mafuriko miaka mitano iliyopita na kusababisha matatizo makubwa ya usafiri:-

Je, ni lini Serikali itajenga madaraja hayo ili kuondoa adha ya usafiri inayowakabili wananchi?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (JOSEPHAT S. KANDEGE) alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa,

naomba kujibu swali la Mheshimiwa Jerome Dismasi Bwanausi Mbunge wa Lulindi kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba madaraja ya Mwitika, Maparawe, Mputeni, Mtengula na Mbangala, Mbuyuni yalisombwa na mafuriko yaliyosababishwa na mvua kubwa zilizonyesha mwaka 2015/2016. Kwa kutambua umuhimu wa barabara hii Serikali ilifanya tathmini juu ya gharama za ujenzi wa madaraja hayo, ilibainika kuwa kiasi cha shilingi bilioni 3.5 zinahitajika kukamilisha ujenzi wa madaraja hayo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa kiasi hicho cha fedha ni kikubwa Serikali kupitia Ofisi ya Rais, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa imeweka kwenye maombi maalumu, hivyo ujenzi wake utategemea kuanza pindi fedha hiyo iliyoombwa itakapopatikana. Madaraja hayo yatahudumiwa na Wakala wa Huduma za Barabara Vijijini yaani *TARURA*.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Chikota.

MHE. ABDALLAH D. CHIKOTA: Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Naibu Waziri, kwanza naishukuru Serikali kwa kufanya tathimini ya ujenzi wa madaraja haya. Eneo hili ni muhimu sana kwa uzalishaji wa zao la korosho na wananchi wanapata shida kweli wakati wa kusafirisha korosho kupeleka mnadani. Sasa je, Serikali leo inatoa tamko gani kwamba ni lini ujenzi huu unaanza hata kama ni kwa awamu?

Mheshimiwa Mwenyekiti, la pili, kikwazo kikubwa cha ujenzi huu ni bajeti ndogo ambayo wamepewa *TARURA*. Sasa je, Serikali ina mpango gani wa kuongeza fedha ambazo zinaenda *TARURA* ili ujenzi wa madaraja nchini uweze kwenda kwa kasi inayotakiwa?

MWENYEKITI: Ahsante, majibu kwa maswali hayo, Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Rais, TAMISEMI, Mheshimiwa Kandege.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (JOSEPHAT S. KANDEGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, kama ambavo nimekiri kwenye majibu yangu ya msingi, kwamba umuhimu wa madaraja haya haina ubishani; lakini pia ni ukweli usiopingika kwamba ili kujenga madaraja haya kwa kiasi cha pesa kama tulivyotaja kwenye tathmini, bilioni 3.5 ni kiasi kingi cha fedha. Naomba nimuhakikishie Mheshimiwa Mbunge aiamini Serikali kwamba ina nia ya dhati ya kuhakikisha kwamba changamoto hii inatatuliwa ipo kinachogomba ni bajeti.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika swali lake la pili anauliza uwezekano wa *TARURA* kuongezewa fedha ili iweze kufanya kazi kubwa. Jana nilijibu swali la nyongeza, kwamba ni vizuri pia tukazingatia kazi kubwa ambayo inafanywa na *TANROADS* na *TARURA* ndiyo tumeanza kujenga, tuipe muda tuone namna ambavyo inatenda kazi kwa sababu pia itakuwa si busara kusema kiasi kingi cha fedha kitoke *TANROADS* kiende *TARURA* kwa sababu nao wana kazi kubwa ya kujenga barabara kwa kiwango cha lami.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Selasini.

MHE. JOSEPH R. SELASINI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana. Pamoja na majibu mazuri ya Mheshimiwa Naibu Waziri ukweli utabaki pale pale kwamba *TARURA* inahitaji nyongeza ya fedha. Pamoja na ubovu wa daraja liko tatizo la barabara ambazo zina mawe hazipitiki, kwa mfano katika Jimbo la Rombo, Kata za Handeni, Shimbi, na Makiidi ni Kata ambazo zilikumbwa na volkano na kwa hiyo mawe ni mengi barabara hazitengenezeki. Sasa, je, ni mkakati gani Serikali itakayofanya ili barabara kama hizi ziweze kupitika kwa sababu Vijijini ndiko kwenye uzalishaji?

MWENYEKITI: Ahsante majibu kwa swali hilo, Mheshimiwa Naibu Waziri Ofisi ya Rais, TAMISEMI, Mheshimiwa Kandege.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (JOSEPHAT S. KANDEGE): Mheshimiwa

Mwenyekiti, nakubaliana na yeye kwamba kuna baadhi ya ameneo ambayo uhitaji wa pesa ni mkubwa. Kwa hiyo iko *case by case*, naomba Mheshimiwa nimhakikishie kwamba Ofisi ya Rais, TAMISEMI imekuwa ikichukua *case by case*, pale ambapo kuna uhitaji maalum kuna fedha ambazo zimekuwa zikitengwa ili kutatua changamoto ambazo zinakuwa zinawakabili wananchi wa maeneo husika.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Lubeleje.

MHE. GEORGE M. LUBELEJE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipa nafasi ili na mimi niweze kuuliza swali moja la nyongeza. Kwa kuwa daraja la Gwedegwede lilisombwa na maji wakati wa masika; na kwa kuwa wananchi wa Kata wa Zagaligali, Mbuga, Lumuma, Pwaga na Godegode wanazunguka mpaka Kibakwe, zaidi ya kilomita 75 ndipo wafike Mpwapwa Mjini. Je, Serikali ina mpango gani wa kujenga daraja la Godegode ili kuondoa usumbufu kwa wananchi wa maeneo hayo?

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa swali hilo, Mheshimiwa Kandege Naibu Waziri, Ofisi ya Rais, TAMISEMI kwa ufupi tu.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (JOSEPHAT S. KANDEGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, daraja ambalo Mheshimiwa analitaja ana uelewa mzuri na daraja hilo. Naomba baada ya kumaliza kipindi hiki cha Bunge tuwasiliane ili tujue; kabla ya kuanza kujenga daraja hilo lazima tufanye tathimini tujue gharama kiasi gani cha fedha inahitajika ili tuhakikishe kwamba daraja hilo linajengwa ili kuondoa adha kwa wananchi ambao wanalazimika kuzunguka umbali mrefu.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mbene.

MHE. JANET Z. MBENE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana na pia nashukuru kwa majibu ya Mheshimiwa Naibu Waziri. Kwa kuwa suala la madaraja yanayounganisha Wilaya kwa Wilaya au hata Kata kwa Kata

ni ya muhimu sana; Ileje tulijiongeza kuhusiana na suala hilo kuwa fedha inayohitajika ni kubwa, lakini mahitaji yaliyopo ni madogo. Kwa hiyo tumeomba kwa ombi maalum kuomba fedha ya kimkakati kwa ajili ya daraja linalopita mto Mwalwisi ambalo ndiyo linalotumika na mgodi wa makaa ya mawe Kiwira na Kabulo. Kwa hiyo nilitaka kujua hatima yake ni nini? Ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa swali hilo, tafadhali Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Rais TAMISEMI.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (JOSEPHAT S. KANDEGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, nilipata fursa ya kutembelea Ileje, na nimefika Jimboni kwake naomba nimpongeze sana jinsi ambavyo wananchi wa Ileje; hakika Ileje ambayo ilikuwa inatazamwa miaka hiyo siyo Ileje ya sasa hivi, Ileje inafunguka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni ukweli usiopingika kwamba katika maeneo ambayo yana uwekezaji wa kimkakati ni azma ya Serikali kuhakikisha kwamba yanatatuliwa changamoto ili tunapooengelea kwenda kufuata makaa ya mawe kule isiwe ni adha. Naomba nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge katika mipango ya Serikali ya kuhakikisha kwamba makaa yale tunaanza kuyatumia lazima tufike daraja likiwa limekamilika. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Tunaendelea na swali linalofuata, linaulizwa na Mheshimiwa Mariam Kisangi, Mbunge wa Viti Maalum, kwa niaba yake Mheshimiwa Vulu.

Na. 16

Ujenzi wa Barabara za Nzasa – Kilungule

MHE. ZAYNABU M. VULU (K.n.y. MHE. MARIAM N. KISANGI) aliuliza:-

Serikali imekuwa ikitoa ahadi ya ujenzi wa Barabara ya Nzasa – Kilungule – Buza – Temeke:-

Je, Serikali ina mpango gani wa kujenga barabara hiyo muhimu kwa wakazi wa Mbagala, Mwanagati na Temeke?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (JOSEPHAT S. KANDEGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Nchi, Ofisi ya Rais TAMISEMI, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Mariam Nasoro Kisangi, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, barabara ya Nzasa – Kilungule – Buza – Temeke ina urefu wa kilomita 7.6. Barabara hii imeongezwa kwenye mpango wa maboresho ya Jiji ya Dar es Salam kupitia mradi wa *DMDP* na katika awamu inayofuata itajengwa kwa kiwango cha lami. Serikali imekwishalipa fidia ya jumla ya shilingi bilioni 3.25 kwa wananchi 310 ambao wanatakiwa kupisha mradi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kazi ya usanifu imeshakamilika na kazi zinazotekelezwa ni ujenzi wa barabara ya lami kilomita 7.6, ujenzi, wa madaraja mawili yenye urefu wa mita 60 na makalvati makubwa matano kwenye bonde la Mto Mzinga, uwekaji wa taa barabarani jumla ya taa 324 ambazo zinatumiwa mwanga wa jua; pia kujenga vituo tisa vya mabasi ya daladala. Gharama ya kutengeneza shughuli hii inakadiriwa kuwa shilingi bilioni 22.6.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Vulu.

MHE. ZAYNABU M. VULU: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kunipa nafasi ya kuuliza maswali mawili ya nyongeza. Kwa kuwa barabara ya Nzasa – Kilungule – Kwa Mwanagati na Buza ni muhimu sana kwa wakazi wa Mbagala, kwa maana ya Jimbo la Temeke na vile vile kwa wakazi wa Jimbo la Ukonga. Je Serikali, ina mpango gani wa muda mfupi wa kuweza kuboresha barabara hiyo ili wakazi hao waweze kupita kwa ufasaha na wepesi kusafirisha mazao na huduma za kijamii? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, kwa kuwa Wilaya Kisarawe, imepakana na Mkoa wa Dar es Salam na Jimbo la Ukonga; na kwa kuwa barabara inayopita Msimbu inaanzia Chanika. Je, Serikali ina mpango gani wa kuboresha au kujenga lami ya muda mrefu barabara inayoanzia Chanika – Msimbu hadi Masaki ambapo itaungana na barabara ya Mwanaromango ili kusaidia ujenzi wa taifa na kuendana na *speed* ya Mheshimiwa Rais kwa sababu tuko kwenye awamu ya viwanda na biashara? Ahsante sana. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa maswali hayo, Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Rais TAMISEMI, Mheshimiwa Kandege.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (JOSEPHAT S. KANDEGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, kama ambavyo nimejibu katika jibu langu la msingi utaona jitihada kubwa ambazo zinafanywa na Serikali kwa kupitia mradi wa *DMDP* kuhakikisha kwamba Dar es Salam inajengeka, kwa maana ya miundombinu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Wilaya ambayo ameisema Mheshimiwa Mbunge kuna jumla ya shilingi bilioni 260 kati ya shilingi bilioni 660 imetengwa kwa ajili ya mradi huu. Naomba nimwondoe hofu, katika mipango ambayo inafanywa na taratibu karibu zote zimekamilika; tukishakamilisha ujenzi wa barabara hiyo ambayo na mimi nimeenda kuitembelea tutaenda mpaka Kisarawe.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Halima Mdee.

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, moja kati ya barabara ambazo zina changamoto ya muda mrefu, lakini ni muhimu sana ni barabara ya Makongo kwa mantiki ya kwamba *UCLAS*, Makongo Juu kwenda Goba, hii barabara nimeuliza kwenye swali la TAMISEMI kwa sababu ni barabara ya halmashauri, lakini ina hudumiwa na *TANROADS* kwa mantiki ya ujenzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nafahamu kwamba zoezi la tathimini ya kulipa fidia wananchi limeshakamilika, lakini lime *stuck* kwa muda mrefu. Sasa kwa sababu ya umuhimu wa hii barabara na ni barabara ya kimkakati kwa sababu inasadia kupunguza foleni wakati wa ujenzi wa madaraja pale njia ya Ubungo...

MWENYEKITI: Uliza basi swali.

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka sasa Waziri aniambie; ni lini ujenzi wa barabara hii utakamilika kumalizia kipande ambacho kimeshaanzwa?

MWENYEKITI: Ahsante. Jibu kwa swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Rais, TAMISEMI, Mheshimiwa Kandege, ni lini?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (JOSEPHAT S. KANDEGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ni ukweli usiopingika kwamba katika ujenzi wa barabara kuna hatua mbalimbali na katika huu mradi wa *DMDP* lazima ipatikane *no objection* kwa kila hatua. Pale ambapo fidia inatolewa nafasi ili kama kuna malalamiko mengine ambayo yatakuwa yame-raise, baada ya kuwa *sorted out* ndipo tunaendelea na hatua ya pili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nimhakikishie Mheshimiwa Halima, na bahati nzuri swala hili tumekuwa tukiwasiliana hata na Mheshimiwa Susan Lyimo naamini na yeye labla anaishi maeneo hayo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tuliongea na Meneja wa *TARURA* kwanza kufanya marekebisho kwa muda wakati wa ujenzi mwingine unasubiriwa. Naomba avute subira, ni nia ya Serikali kuhakikisha kwamba barabara hii inajengwa; lakini pia kusiwe na malalamiko kutoka kwa wananchi.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Joyce Sokombi.

MHE. JOYCE B. SOKOMBI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Naomba kuiuliza Serikali; ni lini itajenga barabara itokayo Bunda kwenda Musoma Vijijini ili wananchi wa Kangetutya, Saragana, Bugoji na Kandeleva wafaidike kwa sababu wakulima wanapolima mazao yao wanapata shida sana kusafiri kutoka Musoma Vijijini kwenda Bunda?

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Rais, TAMISEMI, Mheshimiwa Kandege, kwa kifupi tu.

M NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (JOSEPHAT S. KANDEGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ni azma ya Serikali kuhakikisha kwamba barabara zote kubwa zinajengwa; na nimepata fursa ya kwenda Mkoa wa Mara kuna kipande tumeanza kwa ajili ya kujenga daraja pale na yeye mwenyewe ni shuhuda kama atakuwa amepata nafasi ya kwenda hivi karibuni. Naomba nimhakikishie, Serikali ya Awamu ya Tano, suala la miundombinu ni kipaumbele chetu. Avute subira, ni azma ya Serikali kuhakikisha kwamba barabara zote zinajengwa.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Mussa Zungu.

MHE. MUSSA A. ZUNGU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi. Barabara za Jimbo la Ilala zote za Mjini ni mbaya, na tukamuita Waziri wa TAMISEMI, Mheshimiwa Jafo akaja akashuhudia, wakitwa watu wa *TARURA* wote wakashuhudia, lakini mpaka leo barabara za Kalenga, Mindu, Mchikichi, Pemba, Aggrey, Likoma, Bonde, Mali, Utete, Morogoro, Kikuyu, Mafuriko, pamoja na barabara ya Pemba; barabara hizi zote; na barabara zote hizi ndiyo sehemu ya uchumi wa Dar es Salaam na huchangia asilimia 70 ya mapato ya Taifa katika Taifa hili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, naomba Serikali ione umuhimu wa kuboresha kiundombinu hii ili wananchi waendeleo kulipa kodi vizuri.

MWENYEKITI: Umepewa ombi, changamoto; Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Rais, TAMISEMI, Mheshimiwa Kandege.

NAIBU WAZIRI, OFISI YA RAIS, TAWALA ZA MIKOA NA SERIKALI ZA MITAA (JOSEPHAT S. KANDEGE): Mheshimiwa Mwenyekiti, nawe ni shuhuda jinsi ambavyo Mheshimiwa Zungu anazifahamu barabara, amezitaja nyingi kweli kweli. Naomba nimhakikishie Mheshimiwa Zungu ni azma ya Serikali kuhakikisha kwamba barabara ndani ya Jiji la Dar es Salaam zinajengwa na kuboreshwa kwa kiwango kikubwa. Ndiyo maana kwa kupitia mradi wa DMDP imetengwa jumla ya shilingi bilioni 660 na zitajengwa kilomita 210.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naamini kabisa barabara ambazo Mheshimiwa Zungu amezitaja zitakuwa ni miongoni mwa barabara ambazo zitajengwa. Tuko kwenye hatua nzuri, baada ya muda si mrefu tutakuwa tumeshaweka Mkandarasi kwa ajili ya kuanza kujenga barabara hizo.

MWENYEKITI: Ahsante Mheshimiwa Waziri. Tunaendelea, swali linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Rashid Akbar Ajali, Mbunge wa Newala Vijijini; linaulizwa kwa Waziri wa Madini.

Na.17

Kugundulika Kwa Madini ya *Coltan*

MHE. MHE. AJALI R. AKBAR aliuliza:-

Madini aina ya *Coltan* yamegundulika katika Wilaya za Ruangwa, Masasi na Newala, lakini Wizara ya Madini imeweka *beacon* katika Kijiji cha Nandimba, Kata ya Chilagala.

(a) Je, ni utaratibu gani umetumika kuweka *beacon* katika Wilaya nyingine?

(b) Je, Serikali haioni kupora rasilimali ya wilaya nyingine kunaweza kusababisha migogoro?

(c) Je, ni lini Serikali itamaliza mgogoro huo?

NAIBU WAZIRI WA MADINI (MHE. STANSLAUS H. NYONGO) alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Madini, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Rashid Akbar Ajali, Mbunge wa Jimbo la Newala Vijijini lenye sehemu (a), (b) na (c) kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Wilaya ya Ruangwa, Masasi na Newala hakuna uthibitisho wa uwepo wa madini aina ya *Coltan* yaliyogunduliwa. Madini yaliyogunduliwa katika Wilaya hizo ni aina ya *Graphite* yaani madini ya Kinywe ambapo baadhi ya Kampuni zimepewa leseni za utafiti na uchimbaji wa madini hayo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa Sheria ya Madini ya mwaka 2010 na marekebisho yake ya mwaka 2017 na Kanuni zake, mmiliki wa leseni anatakiwa kuweka alama (*beacon*) zinazoonesha mipaka ya leseni yake ili jamii inayozunguka maeneo hayo ijue mwisho wa leseni husika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, *beacon* zilizopo katika Kijiji cha Namlimba ziliwekwa na Kamuni ya *Natural Resources Limited* wakati wa ukusanyaji wa taarifa muhimu. Kampuni hii ya *Natural Resources Limited* ina umiliki wa leseni ya utafiti wa madini ya *Graphite* yenye nambari *PL 10644/2015* ambayo mipaka yake inaingia kwenye Wilaya za Masasi na Newala.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali haina lengo la kupora rasilimali ya Wilaya nyingine bali lengo lake ni kuhakikisha kuwa rasilimali madini zinazopatikana katika eneo husika, zinanufaisha wananchi wake na taifa kwa ujumla. Hadi sasa kampuni hiyo inaendelea na shughuli za utafiti wa madini ya *graphite* (kinywe). Pindi itakapogundulika uwepo

wa mashapo ya kutosha, taratibu za kuvuna rasilimali hiyo kwa manufaa ya Watanzania wakiwemo wananchi wa Wilaya ya Newala zitafanyika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hadi sasa Kampuni ya *Natural Resources Limited* haina mgogoro wowote na wananchi wa maeneo hayo. Namwomba Mheshimiwa Rashid Akbar Ajali kama kuna tatizo la mipaka ya kiutawala katika Wilaya za Masasi na Newala suala hilo liwasilishwe kwenye Wizara husika kwa ajili ya kupatiwa ufumbuzi.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Ajali.

MHE. MHE. AJALI R. AKBAR: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza napenda kuchukua nafasi hii kumshukuru Mheshimiwa Naibu Waziri kwa majibu mazuri; lakini naomba nimuulize maswali mawili madogo ya nyongeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la kwanza, Wilaya ya Newala na Masasi hatuna mgogoro wa kimpaka ila migogoro ya mipaka watasababaisha watu wa madini. Kitendo cha viongozi wa Wilaya nyingine kwenda kufanya tathmini na kusema wao watalipa fidia kwenye wilaya nyingine wakati viongozi wapo kinavunja heshima kwa viongozi wa wilaya nyingine. Kwa hiyo inaonekana kabisda kwamba viongozi wa wilaya nyingine hawafanyi kazi. Je, Serikali ipo tayari kuacha kuwadhalilisha viongozi wa Wilaya ya Newala kuonekana hawafanyikazi na wanaofanyakazi ni Wilaya ya Masasi? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, je, itakapotokea mrabaha, kama hawa wananchi wa Newala wanakwenda kufanyiwa tathmini Masasi italipwaje na Wilaya ya Newala itapataje haki zake?

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana.

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa maswali hayo Mheshimiwa Naibu Waziri, Wizara ya Madini, Mheshimiwa Nyongo.

NAIBU WAZIRI WA MADINI (MHE. STANSLAUS H. NYONGO): Mheshimiwa Mwenyekiti, mgogoro kati ya wilaya moja hadi nyingine, kwa maana ya mgogoro wa viongozi, nadhani ni kwamba ni vizuri tu viongozi hao wakakaa chini wakaelewana kwa sababu hakuna haja ya kugombana katika hatua hii wakati Kampuni ya *Natural Resources* inafanya utafiti.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, kuhusu mrabaha; hatua za utafiti ni hatua za mwanzo za uchimbaji. Pale madini yatakapogundulika kwamba Kampuni hii imefanya utafiti ikagundua madini yaani katika wilaya zote mbili kwa maana ya Newala na Masasi, basi sisi kama Wizara tutakaa chini na tutaangalia namna ya halmashauri hizi mbili kuweza kuneemeka katika kupata *service levy* na wala si mrabaha kwa sababu mrabaha wenyewe unakusanywa na Wizara moja kwa moja, kwa hiyo hakutakuwa na ugomvi, lakini katika *service levy* kwa sababu ni ushuru ambao unakwenda katika halmashauri, tutaangalia na tutakaa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hilo siyo suala jipya, kuna maeneo mengine unakuta halmashauri mbili zinaweza zikaneemeka katika *service levy* kwa maana katika mradi mmoja. Kwa hiyo tutaangalia namna ya *service levy* zitakavyogawanywa kwenda katika wilaya hizo mbili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vile vile, utafiti utakapokwisha tutajua kwa sababu inawezekana ile leseni ya utafiti iko wilaya mbili lakini baadaye utafiti ukaonesha kwamba madini haya yapo wilaya moja, kwa hiyo wilaya hiyo ndiyo itakayoneemeka na ushuru wa *service levy*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Kwa sababu ya muda, tunaendelea. Swali linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Magdalena Hamis Sakaya, Mbunge wa Kaliua na linaelekezwa kwa Mheshimiwa Waziri wa Viwanda, Biashara na Uwekezaji.

Na.18

Hitaji la Kiwanda cha Kuchakata Tumbaku-Tabora

MHE. MAGDALENA H. SAKAYA aliuliza:-

Katika kuelekea uchumi wa viwanda Tanzania, Serikali imedhamiria kuwepo kwa viwanda vya kimkakati.

Je, ni nini mkakati wa Serikali kuhakikisha Kiwanda cha Kuchakata ao la Tumbaku kinajengwa katika Mkoa wa Tabora?

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA, BIASHARA NA UWEKEZAJI alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Viwanda, Biashara na Uwekezaji, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Magdalena Hamisi Sakaya, Mbunge wa Kaliua kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Tanzania ina viwanda viwili vya kuchakata Tumbaku vilivyopo Mkoani Morogoro. Viwanda hivyo ni *Tanzania Tobacco Processing Company Limited* na *Alliance One Tobacco Processing Limited*. Viwanda hivyo vina uwezo uliosimikwa wa kusindika tani 120,000 za tumbaku kwa mwaka lakini vinatumia wastani wa asilimia 50 tu ya uwezo huo kwa sasa. Uwezo unaotumika ni mdogo kutokana na mahitaji ya tumbaku kuendelea kupungua katika masoko ya nje.

Mheshimiwa Mwenyekiti, usindikaji wa tumbaku una uhusiano wa moja kwa moja na tumbaku inayolimwa ambayo kwa sasa ni wastani wa tani 60,000 kwa mwaka. Uzalishaji umepungua kutoka tani 126,000 mwaka 2010/2011 hadi tani 54,000 mwaka 2018/2019.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mahitaji ya tumbaku yamepungua kutokana na kampeni zinazoendelea duniani za kuzuia kutumia tumbaku na bidhaa zake kutokana na

athari za afya na mazingira. Kwa upande mwingine, kampeni hizo zimeathiri uwekezaji katika viwanda vya tumbaku na ajira ikiwemo Mkoani Tabora, takribani wafanyakazi 7,000 wamefunguzwa kazini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa zao la tumbaku bado lina mchango mkubwa katika uchumi wa Taifa, Serikali inaendelea kuwahamasisha wawekezaji kutafuta teknolojia bora zaidi ya kuwekeza katika Mkoa wa Tabora.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Sakaya.

MHE. MAGDALENA H. SAKAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Pamoja na majibu ya Mheshimiwa Naibu Waziri naomba niulize maswali mawili madogo ya nyongeza:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Mkoa wa Tabora na Kanda ambazo tunalima tumbaku kwa miaka zaidi ya 10 tumekuwa tunaomba kiwanda cha tumbaku kijengwe Mkoa wa Tabora na ikithibitika kabisa kwamba asilimia 60 ya tumbaku ya Tanzania inalimwa Mkoa wa Tabora, lakini mwaka jana tu Serikali imeruhusu kiwanda cha pili kujengwa Mkoa wa Morogoro.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokuwepo kwa kiwanda cha Tumbaku Mkoa wa Tabora kwanza kumewanyima ajira vijana wetu wa Tabora, lakini kubwa zaidi ni kwamba wakulima wa tumbaku wanachajwa gharama za kusafirisha tumbaku kutoka Tabora kupeleka Morogoro, kwa hiyo wanaongezewa maumivu. Swali la kwanza, kwa kuwa Serikali iliruhusu sasa mwaka jana kiwanda kipya kujengwa Mkoa wa Morogoro ambako hakulimwi tumbaku, iko tayari sasa kushawishi kile kiwanda kimoja kihamishiwe Mkoa wa Tabora ili wakulima wa Tabora nao pia waweze kunufaika na zao lao?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili; kwenye jibu la Mheshimiwa Naibu Waziri amesema kawamba uzalishaji umepungua, ni kweli umepungua lakini umepungua

kutokana na wakulima hawapewi makisio na kampuni. Wana lengo la kulima, wanakopa hata msimu huu wenyewe tu Kaliua peke yake zaidi ya Vyama vya Msingi sita vimekosa makisio.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa zao hili ni zao la uchumi wa Taifa na Mkoa wa Tabora, je, Serikali iko tayari sasa kuhakikisha kwamba Vyama vya Msingi ambavyo vimekosa makisio mwaka huu vinapatiwa makisio? Kwa sababu uchumi wa Tabora unategemea tumbaku na uchumi wa familia unategemea tumbaku?

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana.

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu ya maswali hayo Mheshimiwa Naibu Waziri, Wizara ya Viwanda, Biashara na Uwekezaji, *Engineer* Manyanya kwa kifupi tu.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA, BIASHARA NA UWEKEZAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Pamoja na dhamira nzuri ya Serikali na wananchi wa Tabora kupenda kujenga Kiwanda cha Kuchakata Tumbaku Tabora lakini pia Muwekezaji huwa anaangalia mazingira ya yanayoweza kumuwezesha kupata faida zaidi na kufanya shughuli zake vizuri zaidi. Kwa hiyo kama tulivyosema awali tutaendelea kuhamasisha lakini pia kuwakatisha tamaa wale ambao wameamua kuwekeza Morogoro.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, kuhusu kutoa makisio; kwa kweli kama kuna zao ambalo linapambana na changamoto ni pamoja na hili la tumbaku. Fikiria mteja anaanza kwanza kuhamasishwa “uvutaji wa sigara ni hatari kwa maisha yako” lakini pia uweze kufanya biashara. Kwa hiyo kwa misingi hii unakuta hata kampuni wakati mwingine zinashindwa kufikia malengo kutokana na mazingira kama hayo. Hata hivyo, nizidi kuwaomba wananchi wa Tabora, wote kwa pamoja tutaendelea kufuatilia na kuona kwamba hali ya bei yanzuri kwa upande wa wakulima inapatikana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Cecil Mwambe.

MHE. CECIL D. MWAMBE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipa nafasi ya kuuliza swali la nyongeza. Serikali ya Awamu ya Tano imejinasibu kwamba ni Serikali ya viwanda na tunataka kuhakikisha tutakapofikia mwaka 2025 tuwe kwenye nchi ya kipato cha kati. Sasa nataka kufahamu kutoka kwa Waziri; tulipofanya vikao vya Kamati alikuwa anatueleza kwamba maghala ya korosho yaliyopo Masasi yamegeuzwa, tunafahamu, kufanywa maghala badala ya viwanda na kwamba kuna kesi zilizoko mahakamani kwa sababu ya kutanzua migogoro iliyoko pale.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali langu ni kwamba, mpaka sasa hivi wamefikia hatua gani ya kesi hizi zilizoko mahakamani ili kuhakikisha viwanda vile vinafufuliwa badala ya kuendelea kutumika kama maghala na wale watu waliovinunua wakati huo?

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri, Wizara ya Viwanda, Biashara na Uwekezaji, *Engineer* Manyanya.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA, BIASHARA NA UWEKEZAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Kwanza katika majibu yangu ya hapo awali niliahidi kutembelea eneo hilo, nasikitika kuliarifu Bunge kwamba sikuweza kutembelea. Hata hivyo, kama ambavyo nimekuwa nikizungumza siku zote, Wizara kwa kushirikiana pia na Kamati yetu ya Viwanda, Biashara na Mazingira tupo katika kuendelea kuhakikisha kuona kwamba wawekezaji wanatimiza wajibu wao, lakini pia kuhakikisha maeneo yote ambayo yanalima korosho basi korosho hiyo iweze kubangukiwa au kuongezwa thamani kabla ya kusafirishwa. Kwa hiyo tupo katika mchakato na mchakato wa kisheria kawaida huwa hatuingilii.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa SimwanzaSitta

MHE. MAGRET S. SITTA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa kunipa nafasi na mimi niulize swali la nyongeza. Kwa kuwa tumbaku nyingi inayolimwa Mkoa wa Tabora inatoka Wilaya ya Urambo, Kaliua, Uyui na kwingineko. Je, Serikali iko tayari kuja kuona eneo ambalo lilishatengwa kwa ajili ya kiwanda Wilayani Urambo? Kwa kuwa wakulima wanapoteza kilo nyingi sana kusafirisha tumbaku kutoka Tabora kupeleka Morogoro.

MWENYEKITI: Ahsante. Jibu kwa swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri wa Viwanda, Biashara na Uwekezaji, Mheshimiwa *Engineer* Manyanya.

NAIBU WAZIRI WA VIWANDA, BIASHARA NA UWEKEZAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba tutakapopata nafasi tutaweza kuja kuona na kushauri kadri itakavyowezezana japo kama ambavyo hapo awali nimeeleza changamoto zinazojitokeza.

MWENYEKITI: Waheshimiwa tunaendelea, swali linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Aisharose Matembe, Mbunge wa Viti Maalum.

Na.19

Hitaji la Gari la Zimamoto Mkoa wa Singida

MHE. AISHAROSE N. MATEMBE aliuliza:-

Mkoa wa Singida unakua kwa kasi sana na ujenzi wa majengo makubwa ya kisasa umeongezeka, lakini kwa muda mrefu sasa hakuna gari la zimamoto linaloweza kuhudumia mkoa; gari lililopo kwa sasa ni bovu na lina ujazo wa lita 1,500 tu na lenye ujazo wa lita 7,000 lilipata ajali miaka iliyopita na Serikali iliahidi kulifanyia matengenezo lakini mpaka sasa hajjafanya hivyo:-

Je, ni lini Serikali itapeleka gari la kisasa la zimamoto Mkoani Singida ili kukabiliana na majanga ya moto yanayoweza kutokea?

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Mambo ya Ndani ya Nchi, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Aisharose Matembe, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kuwa Mkoa wa Singida unakua kwa kasi ingawa Jeshi la Zimamoto na Uokoaji lina gari moja lenye ujazo wa lita 1,500 ambalo linafanya kazi zake na gari la pili ni bovu. Hata hivyo, Jeshi la Zimamoto na Uokoaji linatarajia kulifanyia matengenezo gari la pili ambalo ujazo wake ni lita 7,000 na pindi fedha zitakapopatikana gari zote mbili zitaweza kufanya kazi kwa pamoja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kuimarisha shughuli za zimamoto na uokoaji, Serikali kwa kupitia bajeti ya mwaka 2018/2019, imepanga kununua gari tano za zimamoto ambazo zitagawiwa katika maeneo mbalimbali nchini yenye uhitaji mkubwa. Aidha, Wizara inaandaa marekebisho ya Sheria ya Zimamoto na Uokoaji Namba 14 ya Mwaka 2017 ili kuzitaka halmashauri za manispaa, miji na wilaya kununua magari ya kuzimia moto ili kuondokana na upungufu mkubwa wa magari uliopo hivi sasa.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Matembe.

MHE. AISHAROSE N. MATEMBE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Pamoja na majibu ya Mheshimiwa Naibu Waziri nina maswali mawili madogo ya nyongeza. Swali la kwanza, kwa kuwa Mkoa wa Singida unakua kwa kasi na majanga ya moto yamekuwa yakitokea mara kwa mara, yakihusisha makazi na pia vile vile kwenye barabara kuu. Je, Serikali ina mpango gani wa kuupatia Mkoa wa Singida gari la kisasa la zimamoto ili kuokoa maisha na mali za wananchi wake?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, kwa kuwa gari la zimamoto lililopo ni bovu na halikidhi mahitaji; na ili kutoka

Singida Mjini hadi kufika Wilayani Iramba, Manyoni, Mkalama na Ikungi kuna umbali mrefu. Je, Serikali ina mpango gani wa kuzipa kipaumbele Wilaya hizi kwa kuzipatia magari ya kisasa ya zimamoto?

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru.

MWENYEKITI: Ahsante, majibu kwa maswali hayo Mheshimiwa Naibu Waziri, Wizara ya Mambo ya Ndani ya Nchi, kwa kifupi tu.

NAIBU WAZIRI MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu ni mpango gani wa Serikali wa kupeleka magari Singida pamoja na wilaya nyingine ambazo inazunguka; ni kama ambavyo nimejibu kwenye swali la msingi, kwamba, kwanza tutahakikisha tunafanya ukarabati wa lile gari bovu haraka iwezekanavyo pale tu fedha itakapatikana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, la pili, katika bajeti yetu mwaka huu tumepanga kununua gari tano, kwa hiyo tutaangalia Singida kama ni mmoja wa Mkoa wa vipaumbele.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lingine kama ambavyo nimesema, ule mchakato wa kurekebisha sheria utakapokuwa tayari nadhani itasaidia sasa Halmashauri za Wilaya zilizopo katika Mkoa wa Singida kuweza kuchangia katika kununua magari haya yaweze kusaidia katika wilaya za nchi nzima.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Semuguruka.

MHE. OLIVER D. SEMUGURUKA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipatia nafasi niweze kuuliza swali la nyongeza. Swali namba 19 lililoulizwa linafanana kabisa na changamoto iliyopo Jimbo la Ngara. Hivi juzi tulishuhudia gari zikiungua border ya Rusumo na ikapelekea kifo cha dereva, hakukuwa na gari la zimamoto. Je, ni lini Serikali itatuletea gari la zimamoto Wilaya ya Ngara?

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri Wizara ya Mambo ya Ndani ya Nchi, ni lini utawapelekea gari ya zimamoto.

NAIBU WAZIRI MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nimpongeze Mheshimiwa Oliver kutokana na kuumwa kwake na maendeleo ya vyombo ama taasisi zetu zilizopo Wizara ya Mambo ya Ndani ya Nchi kwa Mkoa wa Kagera ikiwemo Jeshi la Zimamoto. Kuhusiana na Wilaya ya Ngara, ukiachilia mbali mikakati ambayo nimeizungumzia nikijibu swali la msingi la Mheshimiwa Aisharose Matembe ambalo linagusa Wilaya zote nchini, mikakati ni ile ile.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini tuna pia tuna mipango mingine mbalimbali ambayo tunaendelea nayo, ambayo tunaamini kabisa ikikaa sawa basi changamoto hii ya upungufu wa magari ya zimamoto itapungua.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna mpango wa kuweza kupata mkopo kupitia nchi za Belgium na *Australia* ambayo itatuwezesha kupata vitendea kazi ikiwa ni pamoja na magari mapya kabisa. Michakato ya kupata mikopo hiyo nayo inakwenda vizuri na iko katika hatua nzuri pale ambapo itakapokuwa imekamilika naamini kabisa tukichanganya na mikakati niliyozungumza katika swali la msingi basi matatizo ya magari ya zimamoto na vitendea kazi nchini ikiwemo Ngara yatakuwa yamepungua kwa kiasi kikubwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Gashaza, Mheshimiwa Kapufi.

MHE. ALEX R. GASHAZA: Mheshimiwa, Mwenyekiti, pamoja na kwamba...

MWENYEKITI: Tuwatendee haki watu wa nyuma huko.

MHE. ALEX R. GASHAZA: Mheshimiwa Oliver Semuguruka ameuliza swali hilo lakini nataka kusema kwamba Ngara ni sehemu ambayo ni *special zone*, ni mpakani. Tuna vituo viwili vya forodha vya pamoja, *one stop border post* kwenye mpaka wa Burundi na Tanzania na mpaka wa Rwanda na Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ajali iliyotokea ya moto ya tarehe 19 mwezi wa jana ni ajali kubwa, gari sita zikaungua, dereva akafa, kwa hiyo tunaomba Serikali iweze kuchukua nafasi na iweze kuchukua hatua ili tuweze kupata gari kwenye vituo hivi ambavyo sasa kumekuweko na msongamano mkubwa. Tayari Kamati ya Ulinzi na Usalama ilikwisha andika barua tangu tarehe 18 Mei, kwa hiyo tunaomba ichukue hatua ya dharura kwa ajili ya maeneo haya (*Makofi*).

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru.

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa kifupi tu, majibu Mheshimiwa Naibu Waziri wa Mambo ya Ndani ya Nchi, *Engineer* Masauni.

NAIBU WAZIRI WA MAMBO YA NDANI YA NCHI: Mheshimiwa Mwenyekiti, hoja ya Mheshimiwa Mbunge ni ya msingi na tunaichukulia kwa uzito unaostahili. Tunatambua changamoto na *location* ya ile wilaya yake, Wilaya ya Ngara ama jimbo lake lilivyo, kuna umuhimu wa kuwepo kwa gari la polisi pale kwa sababu Mkoa wa Kagera tuna gari nadhani hazizidi nne ambazo zinasaidia kutoa huduma ikiwemo maeneo ya Ngara.

Mheshimiwa Mwenyekiti, natambua umuhimu wa hilo jambo na nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge kwamba tutalichukulia uzito unaostahili.

MWENYEKITI: Ahsante. Waheshimiwa kwa sababu ya muda tunaendelea. Swali linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Margaret Simwanza Sitta, Mbunge wa Urambo, linaulizwa kwa Mheshimiwa Waziri wa Maliasili na Utalii.

Na.20

Mgogoro Kati ya Hifadhi na Wananchi – Urambo

MHE. MARGARET S. SITTA aliuliza:-

Wananchi wanaoishi katika maeneo yanayopakana na hifadhi za misitu katika Wilaya ya Urambo wamepitia migogoro mingi ya mipaka na hata kuchomewa nyumba na mali:-

Je, ni lini Serikali itamaliza migogoro ya mipaka katika Kata za Nsenda, Uyumbu na Ukondamayo ili wananchi waendeleo na kilimo pamoja na shughuli nyingine za kuwaletea maendeleo?

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Maliasili na Utalii, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Margaret Simwanza Sitta, Mbunge wa Urambo, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kata za Nsenda na Ukondamoyo ni mojawapo ya kata zinazopakana na Msitu wa Hifadhi wa North Ugalla. Msitu wa Hifadhi wa North Ugalla ulitengwa mwaka 1956 ukiwa na hekta 278,423.3 na kusajiliwa kwa ramani namba 307 chini ya Wilaya ya Tabora. Mwaka 2008 eneo la mpaka wa kaskazini mwa msitu ulipunguzwa kwa zaidi ya umbali wa kilomita tano, sawa na eneo la hekta 114,940.91 kwa ajili ya matumizi ya wananchi. Hivyo, mwaka 2008 eneo la msitu wa North Ugalla lililobaki ni hekta 163,482.39 kwa ramani 2,567 iliyosajiliwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Msitu huu umehifadhiwa kwa madhumuni ya kutunza ardhi na udongo eneo la lindimaji (*catchment area*), kuhifadhi bioanuai, kurekebisha hali ya hewa, kuzalisha mazao ya timbao na yasiyo ya timbao kwa ajili ya kutumiwa kwa utaratibu maalum.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwaka 2014, wananchi waliovamia msitu huo waliondolewa kwa mujibu wa Sheria

ya Misitu Namba 14 ya mwaka 2002. Hatua zilizochukuliwa za kuondoa migogoro ya mipaka kati ya Vijiji vya Kata za Nsenda na Ukondamoyo ilikuwa; kwanza kuandaa mpango wa matumizi bora ya ardhi ya vijiji husika. Mpango huo uliandaliwa mwaka 2017 na Serikali za Vijiji kwa kushirikiana na Mradi wa Miombo chini ya usimamizi wa Tume ya Mipango ya Matumizi Bora ya Ardhi Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kazi hii ya kutayarisha mpango wa matumizi bora ya ardhi ilifanyika bila ya kuwa mgogoro wowote. Aidha, hati miliki za kimila zinaendelea kutolewa na elimu kuhusu usimamizi shirikishi wa misitu katika vijiji husika. Hatua hii ya utoaji wa elimu kwa wananchi juu ya kutambua, kubaini mipaka halali ya vijiji na mpaka wa hifadhi ya msitu wa North Ugalla zinafanyika kwa ushirikishaji wa wananchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Kata ya Uyumbu kuna Jumuiya ya Hifadhi ya Jamii ya Wanyamapori ya *UWIMA* ambayo inaundwa na Vijiji vitatu vya Izimbili, Nsogoro na Izegabatogilwe. Vijiji hivyo vilisaidiwa kutengeneza Mpango wa matumizi bora ya ardhi mwaka 2004. Mwaka 2006 mpaka 2007, baadhi ya wananchi walivamia eneo la ukanda wa malisho linalotumika kama ushoroba. Mwaka 2007 wananchi hao waliondolewa kwenye eneo hilo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wananchi wa Kijiji cha Tebhela ambao awali kilikuwa Kitongoji cha kijiji cha Nsogoro walivamia eneo hilo kwa kuweka makazi, kuendesha kilimo na malisho ya mifugo. Hivyo, tatizo lililopo ni uanzishwaji wa eneo jipya la utawala (Kijiji cha Tebhela) bila kuzingatia eneo lililopo. Hata hivyo *UWIMA* na Halmashauri ya Wilaya ya Urambo wamefanya mikutano kuwaelimisha wananchi kuhusu umuhimu wa kuheshimu mipaka ya Hifadhi ya Jamii na matumizi bora ya ardhi.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Margareth Sitta.

MHE. MARGARETH S. SITTA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kunipa nafasi niulize maswali mawili ya nyongeza. Awali

ya yote namshukuru Naibu Waziri alifika mwenyewe na kujionea utata uliopo, kati ya mipaka iliyowekwa. Kuna mipaka miwili, wa zamani na wa sasa, ambayo imesababisha wananchi kutolewa kwa nguvu na hata kupoteza mali zao. Swali la kwanza; kwa kuwa Mheshimiwa Naibu Waziri alifika yeye mwenyewe na kujionea utata uliopo anasemaje kuhusu utata ambao aliuona?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, Mheshimiwa Waziri yuko tayari kufuatana na mimi kwenda kukaa kumaliza kabisa utata uliopo pale ili wananchi waendeleo na shughuli zao?

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu ya maswali hayo kwa kifupi, Mheshimiwa Naibu Waziri wa Maliasili na Utalii Mheshimiwa Hasunga.

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza naomba nichukue nafasi kumpongeza sana Mheshimiwa Margaret Sitta kwa kazi nzuri ambayo amekuwa akiifanya katika kuhakikisha kwamba anasimamia uchangishaji wa fedha kwa ajili ya vyoo vya mfano katika shule zetu katika majimbo yote. Nakupongeza sana mama yangu kwa kazi nzuri ambayo umekuwa ukiifanya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia nitumie nafasi hii kumpongeza kwa jinsi ambavyo amekuwa akilifuatilia hili suala kwa muda mrefu. Nakumbuka mimi mwenyewe nilifika katika lile eneo kweli, tuliangalia utata wa mipaka iliyopo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kufuatia agizo la Bunge la mwezi wa Sita katika kipindi cha bajeti tulikubaliana kwamba mipaka yote lazima iwekwe kwa ushirikishwaji wa wananchi, viongozi, Wizara ya Ardhi pamoja na Maliasili. Kwa hiyo, nasema tu kwamba, tuko tayari tutashirikiana na Wizara zinazohusika na wadau mbalimbali kuhakikisha utata wa migogoro ya mipaka iliyopo unatatuliwa mara moja na wananchi wanaendelea kufanya kazi zao kwa amani na utulivu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, la pili, niko tayari kabisa kufuatana naye lakini wakati nitakapofuatana naye nitaomba kwamba twende pamoja na Waziri wa Ardhi ili tuweze kuhakikisha kwamba wote tunajionea uhalisia uliopo katika eneo hilo.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Hamida.

MHE. HAMIDA M. ABDALLAH: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Kwanza napenda kumshukuru Mheshimiwa Naibu Waziri, alifanya ziara Mkoa wetu wa Lindi kuja kumaliza mgogoro wa mpaka wa Kikulyungu Wilaya ya Liwale lakini na mpaka wa Selous na Wilaya ya Kilwa. Kwa bahati mbaya sana kwa dharura iliyojitokeza Mheshimiwa Naibu Waziri alishindwa kukamilisha ile kazi. Sasa ningependa kujua ni lini Serikali itakuja sasa kumaliza ule mgogoro ili wananchi wa Kikulyungu na wananchi wa Wilaya ya Kilwa waendeleo kufanya shughuli zao? Ahsante sana.

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu ya swali hilo kwa kifupi tu Mheshimiwa Naibu Waziri Wizara ya Maliasili na Utalii.

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza kabla ya kujibu naomba niseme kweli kwamba nilikuwa nimeenda kwenye lile eneo hasa katika Wilaya ya Liwale kwa ajili ya kushughulikia ule mgogoro ambao upo katika Kijiji cha Kikulyungu. Bahati mbaya siku ile wakati tunajipanga kuelekea kule ndiyo siku ambapo Mheshimiwa Waziri wa Maliasili na Utalii alipata ajali kwa hiyo nikalazimika kuahirisha ile safari ndiyo maana sikuweza kufika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini Kamati ya Ulinzi na Usalama pamoja na Maafisa mbalimbali wa kutoka Wizara ya Ardhi na Wizara ya Maliasili walienda katika eneo husika walikaa na wananchi wakatoa elimu na wananchi wakawapokea na wakawa sasa kwamba wako tayari sasa kushirikiana kwa pamoja ili kuweza kubaini mpaka uliopo na kuondoa huo mgogoro ambao umedumu kwa miaka mingi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nitumie nafasi hii kusema kwamba, sasa tuko tayari wakati wowote tena tutarudi kuhakikisha kwamba sasa tunashirikiana na wananchi katika kuonesha mipaka ya eneo hilo husika na Mheshimiwa Mbunge utashirikishwa kikamilifu katika hilo suala.

MWENYEKITI: Ahsante. Waheshimiwa Wabunge tunaendelea na swali linalofuata kwa Wizara hiyo hiyo, linaulizwa na Mheshimiwa Suzan Limbwene Kiwanga, Mbunge wa Mlimba.

Na. 21

Kuweka Mipaka Kutenganisha Vijiji vya Jimbo la Mlimba na Ramsar Site

MHE. SUSAN L. KIWANGA aliuliza:-

Serikali iliahidi kuweka mipaka ya kutenganisha Vijiji vya Jimbo la Mlimba na *RAMSAR SITE* kwa kuwashirikisha wanavijiji wa maeneo husika lakini kazi hiyo haikufanyika badala yake wakulima waliambiwa mwisho wao kwenye maeneo hayo ni mwezi Agosti na wafugaji mwisho wao kwenye maeneo yao ni Julai:-

(a) Je, kwa nini Serikali haikutekeleza jukumu lake la kuweka mipaka badala yake wakulima na wafugaji wamepewa barua ya kusitisha kutumia maeneo hayo na kusababisha taharuki kubwa kwa wananchi?

(b) Kwa kuwa wananchi hao walifungua kesi kupinga maonevu hayo mwaka 2015 kesi Na. 161 kuhusu mgogoro huo na bado kesi hiyo haijakwisha, kwa nini Serikali imewasitisha wananchi hao kuendelea kutumia maeneo hayo kabla ya kesi haijakamilika?

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Maliasili na Utalii naomba kujibu swali la Mheshimiwa Susan Limbwene Kiwanga,

Mbunge wa Mlimba, lenye sehemu (a) na (b) kwa pamoja, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, uwekaji wa alama za mipaka kwenye maeneo yaliyohifadhiwa kisheria hufanyika kwa kuwashirikisha wananchi wa maeneo husika. Katika Pori Tengefu la Kilombero, zoezi la uwekaji wa alama za mipaka (vigingi) limefanyika kwa kuwashirikisha wananchi ambapo hadi kufikia Agosti, 2018, jumla ya vigingi 143 vimesimikwa kwa upande wa Wilaya za Malinyi na Ulanga.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, katika Wilaya ya Kilombero zoezi la uelimishaji wananchi limefanyika katika vijiji saba vya Miwangani, Namwawala, Idandu, Mofu, Ikwambi, Miomboni na Kalenga. Baada ya hatua hiyo, uwekaji wa alama ya mipaka utaendelea na utashirikisha wananchi wa maeneo husika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba wananchi walifungua Kesi ya Ardhi Na.161 ya mwaka 2015 kupinga zoezi la Operesheni Okoa Bonde la Kilombero iliyofanyika mwaka 2012 kwa madai ya kuwa watu wanaofanya shughuli katika bonde hilo walipwe stahiki zao na kupewa muda muafaka wa kuondoka. Hoja ya wananchi hao ililenga kuiomba Mahakama izuie Serikali katika kuendesha operesheni tajwa kupitia Shauri Na.357 la Mwaka 2017 yaani *Miscellaneous Land Application No.357 of 2017*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya Mahakama kusikiliza ombi la wananchi hao ilionekana kutokuwa na tija hivyo ikaamua kutokukubaliana na shauri hilo na badala yake ikaelekeza kesi ya msingi Na. 161 ya mwaka 2015 iendelee kusikilizwa, kesi hiyo itatajwa tena tarehe 19/9/2018. Hata hivyo, kesi iliyopo mahakamani kwa sasa haizuii Serikali kuendelea na operesheni itakayosaidia kuokoa Bonde la Kilombero ambalo ni muhimu sana katika kulinda ardhi oevu na ni chanzo kikubwa cha maji ya Mto Rufiji unaotegemewa kwa uzalishaji wa umeme kupitia mradi wa Rufiji.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Kiwanga.

MHE.SUZAN L. KIWANGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante kwa majibu ya Naibu Waziri. Mheshimiwa Waziri, amezungumzia suala la Malinyi na Ulanga, swali langu lilijikita zaidi Jimbo la Mlimba lenye kata 16 na kuna kata zisizopungua 14 ambazo zinatakiwa ziende zikafanyiwe marekebisho; na jibu lake limejikita kwenye kata tatu tu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa pamoja na mpango huo wa Serikali kutaka kuhifadhi hilo eneo, wananchi hatukatai, lakini kuna barua zimeshasambazwa kwamba, wananchi wanatakiwa waondoke, wafugaji na wakulima mwisho tarehe 30 mwezi Agosti. Zoezi la uelimishaji kweli limefanyika katika vijiji hivyo saba na imeundwa timu ya watu 15, lakini kiangazi ndiyo hiki.

Mheshimiwa Mwenyekiti, waliahidi tangu mwezi Agosti watamaliza hilo zoezi kwenye hizo kata 14, ona, wamefikia kata tatu hata kata tatu wameunda tu timu lakini hawaenda kuweka vigingi. Je, lini sasa Serikali itaenda kuweka vigingi kwa kisababisho kwamba hamna hela? Kwa nini wanatufanyia hivi jamani? Lini watakwenda, hilo swali la kwanza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, kwa kuwa wananchi hawana uhakika wa maeneo haya kama yataenda kwenye hifadhi ama watabaki nayo, katika kata zote 14 wananchi wanagoma kuchangia maendeleo ya kujenga shule na zahanati kwa sababu hawajui hatima yao katika maeneo hayo. Sasa Serikali kwa nini wanaleta kigugumizi hawapeleki hela? Wanatunyang'anya maeneo lakini wanasema hawana hela za kwenda kuweka mipaka na kiangazi ndio hiki je, ikifika wakati wa mvua watakwenda huko?

MWENYEKITI: Ahsante.

MHE.SUZAN L. KIWANGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, wako tayari kwenda lini waniahidi hapa jamani?

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru.

MWENYEKITI: Ahsante sana majibu kwa maswali hayo Mheshimiwa Naibu Waziri Wizara Maliasili na Utalii Mheshimiwa Hasunga.

NAIBU WAZIRI WA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza napenda kumpongeza kwa kuamua kushirikiana vizuri kabisa na Serikali kwamba kuna haja ya kuweka hivyo vingi ili mipaka ieleweke kwa wananchi kusudi waendeleo kushughulika na shughuli zao na maeneo ambayo yamehifadhiwa yaendeleo kuhifadhiwa, nampongeza sana kwa msimamo huo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala la kuweka vingi ni kweli kabisa kwamba tulisimamisha kwa sababu ya mgogoro uliokuwepo, lakini kuna hatua kadhaa ambazo tulikuwa tumezichukua. Hatua ya kwanza tuliunda Kamati ya watu 22 wa kupitia wilaya zote tatu ili waweze kutoa ushauri kwa Mheshimiwa Waziri wa Maliasili na Utalii, namna bora ya kuhakikisha kwamba vile vingingi vinawekwa na kupunguza migogoro ambayo ilikuwepo. Kamati hiyo tunatarajia kwamba itamaliza kazi yake na italeta ripoti wiki mbili zijazo kuanzia leo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu kwenda kutenga fedha naomba nimhakikishie Mheshimiwa Mbunge kwamba fedha zimetengwa, fedha zipo; na nitumie nafasi hii kweli kuungana naye kwamba ni kipindi muafaka kwa sababu mvua zikianza itakuwa ni vigumu sana kwenda kuweka mipaka katika lile eneo hasa kipindi cha mvua, lakini kipindi hiki ndio kipindi muafaka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo tutahakikisha kwamba ndani ya mwezi huu wa 10 mipaka hiyo inawekwa na nitaagiza taasisi zinazohusika zihakikishe kwamba hili zoezi linakamilika na wananchi wanashirikishwa na yeye mwenyewe Mbunge anashiriki kikamilifu katika hilo zoezi ili kuhakikisha kila kitu kinakwenda sawasawa.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Hussein Salim.

MHE. YUSSUF SALIM HUSSEIN: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru. Suala la migogoro ya ardhi, misitu, maliasili na wananchi inazidi kuongezeka kila siku hapa nchini hali ambayo inaipatia Serikali hasara kubwa ya kuweka ulinzi katika maeneo hayo, halikadhalika wananchi wanaathirika sana kwa kuchomewa majumba yao na mali zao kuharibiwa kutokana na zoezi hilo. Sasa inaonekana hii dhana ya ushirikishi inayotumika hapa labda inatumika vibaya au hawajashirikishwa kwa dhati. Je, Mheshimiwa Waziri na Serikali yake wako tayari sasa kuja Zanzibar kujifunza mbinu walizotumia katika haya na wakafanikiwa?

MWENYEKITI: Ahsante. Mko tayari kwenda kujifunza Zanzibar ni hilo tu, majibu Mheshimiwa Naibu Waziri, Wizara ya Maliasili na Utalii.

NAIBU WAZIRI WIZARA YA MALIASILI NA UTALII: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Maliasili na Utalii naomba niseme kwamba tuko tayari kabisa kwenda kujifunza mbinu bora za kuhakikisha migogoro hii haipo. Kama walivyofanya Zanzibar basi na sisi tungependa tutumie mbinu hizo hizo kuhakikisha kwamba huku migogoro yote inamalizika.

MWENYEKITI: Ahsante. Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea na swali linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Almas Athuman Maige Mbunge wa Tabora Kaskazini na linaelekezwa kwa Mheshimiwa Waziri wa Ulinzi na Jeshi la Kujenga Taifa.

Na. 22

Vijana Wanaojiunga na JKT Kutoka Shule na Vyuo

MHE. ALMAS A. MAIGE aliuliza:-

Hivi karibuni Serikali kupitia JKT imeanzisha tena mafunzo ya vijana wa kujitolea na wale wa mujibu wa sheria waliomaliza kidato cha sita au kutoka vyuo hapa nchini.

(a) Je, ni kweli kuwa JKT wanachukua wanafunzi kwa mujibu wa sheria kutoka katika shule na vyuo vya Serikali tu?

(b) Je, Serikali haioni kuwa vijana kutoka shule na vyuo binafsi wanahitaji pia mafunzo muhimu ya uzalendo na kujiendeleza kiuchumi?

(c) Je, ni vijana wangapi kwa mujibu wa sheria kwa mwaka 2017/2018 wamechukuliwa na JKT katika shule na vyuo binafsi nchini?

WAZIRI WA ULINZI NA JESHI LA KUJENGA TAIFA alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Almas Athuman Maige, Mbunge wa Tabora Kaskazini, lenye sehemu (a), (b) na (c) kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Mwenyekiti, vijana wa mujibu wa sheria huchukuliwa moja moja kutoka shule za Serikali na binafsi bila kuhusisha vyuo. Vijana kutoka vyuo vya Serikali na binafsi hujiunga na mafunzo ya JKT kwa utaratibu wa kujitolea ambapo utaratibu wa kuwapata hupitia katika usaili unaofanyika ngazi za Wilaya na Mikoa ambapo unahusisha pia vijana wengine wenye sifa bila kujali shule aliyotoka.

(b) Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali inaona umuhimu wa kuchukua vijana kutoka shule na vyuo binafsi kwa ajili ya mafunzo katika Jeshi la Kujenga Taifa, ndiyo maana uteuzi wa vijana unahusisha shule zote za Serikali na binafsi. Vijana ambao ni wahitimu wa vyuo vya Serikali au binafsi huingia JKT kwa utaratibu wa kujitolea kama nilivyosema awali.

(c) Mheshimiwa Mwenyekiti, vijana waliojiunga na JKT kutoka shule binafsi idadi yao ni 7,076 ambapo kati yao wavulana ni 5,432 na wasichana ni 1,644. Idadi hiyo ni kati ya vijana 20,000 walioitwa kujiunga na mafunzo kwa mujibu wa sheria kwa mwaka 2017/2018.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Almas Maige.

MHE. ALMAS A. MAIGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na majibu mazuri sana leo ya Waziri wa Ulinzi ndugu yangu Mheshimiwa Mwinyi nina maswali mawili ya nyongeza. Swali la kwanza; kwa vile idadi inayochukuliwa kwa mwaka ni ndogo sana ukilinganisha na idadi ya wanafunzi wanaomaliza shule *form six* na vyuo. Je, Serikali haioni umuhimu wa kupanua kiasi idadi ya wanafunzi hawa ili wapate mafunzo ambayo tunafikiri kwamba ni ya maadili na uzalendo?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, kwa vile vijana wengi wanaotoka baada ya mafunzo kutoka JKT husahau au kuacha mafunzo mazuri na maadili waliyofundishwa kule JKT. Je, Serikali ina mpango gani wa kuwafuatilia vijana hawa ili wasisahau mafunzo na kuacha maadili mazuri ya wananchi?

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa maswali hayo Mheshimiwa Waziri wa Ulinzi na Jeshi la Kujenga Taifa Mheshimiwa Dkt. Hussein Mwinyi.

WAZIRI WA ULINZI NA JESHI LA KUJENGA TAIFA: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu maswali mawili ya nyongeza ya Mheshimiwa Almas Maige kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu idadi ndogo ya vijana tunaowachukua kwa mujibu wa sheria, ni kweli kwamba wahitimu sasa hivi wanazidi 60,000, lakini uwezo wetu wa kuchukua inakadiriwa kuwa ni kama 20,000 peke yake. Kwa hiyo iko mikakati ya kuhakikisha kwamba tunaongeza idadi ya vijana wanaochukuliwa kwenda JKT kwa kuboresha miundombinu katika kambi tulizonazo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunaendelea kuziboresha ili ziweze kuchukua vijana wengi zaidi na ni matumaini yetu kwamba kila mwaka tutaendelea kuongeza idadi. Hata hivyo, hivi karibuni tu tumefungua kambi mpya tano katika Mikoa ya Rukwa kule Milimbikwa na Ruwa, Mpwapwa

Dodoma, Makuyuni Arusha, Itaka pamoja na Kibiti. Kwa hivyo ni mategemeo yetu kwamba, kwa kuongeza kambi hizi mpya idadi ya vijana tunaoendelea kuwachukua itaongezeka ili hatimaye wote wanaomaliza *form six* waweze kujunga kwanza na JKT kabla hawajaanza vyuo vikuu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu swali la pili la kufuatilia vijana ili wasisahau maadili nadhani hili ni wazo zuri. Mpaka sasa hivi hakuna mkakati wa kuwarudisha tena lakini tunalipokea tutaangalia njia bora zaidi ya kulifuatilia.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Susan Lyimo.

MHE. SUSAN A. LYMO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Majibu ya Mheshimiwa Waziri yamekuwa ni hayo hayo kwa muda mrefu, na maswali yalikuwa ni kwa nini sasa wanafunzi wote wanaomaliza kidato cha sita wasiende JKT kwa sababu lengo la JKT kama ulivyosema mwenyewe ni suala la uzalendo na maadili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kila leo wanasema wanaboresha, wanaongeza lakini sisi tunachotaka ni kwamba wote Watanzania vijana hawa tunataka wote wawe *in uniform* waweze kutekeleza suala zima la uzalendo na maadili ili nchi yetu maadili yasiendelee kuporomoka, sasa ni lini watahakikisha hilo linafanyika?

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa swali hilo Mheshimiwa Waziri wa Ulinzi na Jeshi la Kujenga Taifa Mheshimiwa Dkt. Hussein Mwinyi.

WAZIRI WA ULINZI NA JESHI LA KUJENGA TAIFA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kama nilivyosema jitihada zimefanyika na zimeonekana. Wakati tunarudisha tena utaratibu wa JKT baada ya kuwa tumeuacha kwa miaka mingi kuanzia mwaka 1994, idadi tuliyokuwa tunaweza kuchukua ilikuwa ndogo sana si zaidi ya vijana 5000; leo tunavyozungumza tayari tumefikia 20,000 na kambi mpya nimezitaja tunazozifungua.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo si maneno tu ya kurudia hii ni mkakati uliopo. Kila mwaka tunaendelea kufungua kambi mpya tunaboresha za zamani na idadi imeendelea kuongezeka. Leo tunavyozungumza kama tunachukua vijana 20,000, bila shaka ndani ya miaka michache ijayo tutaweza kukidhi mahitaji ya vijana 60,000 au 80,000 ambao watakuwa wanahitimu.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Masoud.

MHE. MASOUD ABDALLA SALIM: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Nina swali moja dogo la nyongeza. Kuna malalamiko kadhaa kwa vijana wale ambao walioajiriwa kwenye Shirika la Uzalishaji Mali la SUMA JKT, kiwango chao cha fedha ni kidogo sana na vijana hawa wanalinda katika maeneo kadhaa na maeneo muhimu kama vile benki. Ni mara kadhaa wamekuwa wakisema kwamba mtapandisha kiwango cha posho cha vijana hawa wa SUMA JKT *Guard*, ni kwa nini basi Serikali imekuwa ikisuasua kwa muda mrefu hawapandishi pesa hizi na ni vijana hwa wanafanya kazi kubwa?

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa swali hilo Mheshimiwa Waziri wa Ulinzi na Kujenga Taifa Mheshimiwa Dkt. Hussein Mwinyi.

WAZIRI WA ULINZI NA JESHI LA KUJENGA TAIFA: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kujibu swali la nyongeza la Mheshimiwa Masoud kuhusu vijana wanaofanya kazi kwenye Shirika la SUMA *Guard*. Ni kweli malalamiko hayo na sisi tumeyapata, tumezungumza na Uongozi wa SUMA *Guard* ili waweze kuongeza viwango ambavyo wanawapatia vijana hawa. Hivi sasa tunavyozungumza ukiacha mshahara ile *basic salary*, kuna posho wanazopata za usafiri, za chakula na kadhalika; lakini bado tunakiri kwamba viwango wanavyopewa havikidhi haja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tutaendelea kujitahidi kufanya kila linalowezekana ili maslahi kwa ujumla ya vijana

hawa yaweze kuboreka. Kwa ujumla ni kwamba viwango vinavyofuatwa vinaendana na mashirika mengine ya ulinzi. Kwa hivyo ni vyema sisi kama Serikali tuone umuhimu wa kuboresha haya. Jambo hilo limechukuliwa na Uongozi wa SUMA JKT na ni mategemeo yetu kwamba wataweza kuwaboresha viwango hivyo.

MWENYEKITI: Ahsante. Waheshimiwa tunaendelea swali linalofuata ni la Mheshimiwa Zitto Kabwe, Mbunge wa Kigoma Mjini, linaulizwa kwa niaba yake na Mheshimiwa Kiza Mayeye.

Na. 23

Mradi wa Kuboresha Bandari ya Kigoma

MHE. KIZA H. MAYEYE (k. n. y MHE. ZITTO KABWE)

aliuliza:-

Kigoma Ujiji ni Mji wa kibiashara kwa kuwa ni Lango la Magharibi la nchi yetu kuelekea nchi jirani za Maziwa Makuu. Kutokana na hali hiyo Serikali ya Japan kupitia *JICA* imekuwa ikiandaa mradi wa kuboresha Bandari ya Kigoma kwa miaka kadhaa sasa:-

(a) Je, Mchakato wa mradi huo umefikia hatua gani hadi sasa?

(b) Je, mradi huo utagharimu kiasi gani cha fedha na utaboresha maeneo gani ya Bandari ya Kigoma?

(c) Je, mradi huo utanza kutekelezwa lini?

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO (MHE. ENG. ATASHASTA J. NDITIYE) alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Ujenzi, Uchukuzi na Mawasiliano, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Zitto Ruyagwa Kabwe, Mbunge wa Kigoma Mjini, lenye sehemu (a), (b) na (c), kama ifuatavyo:-

(a) Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli Serikali ya Japan kupitia Shirika lake la Maendeleo la Kimataifa *JICA* imekuwa ikiandaa mradi wa kuboresha bandari ya Kigoma ambapo tarehe 29 Juni, 2018 Serikali ya Tanzania kupitia Wizara ya Ujenzi, Uchukuzi na Mawasiliano na Wizara ya Fedha na Mipango na Serikali ya Japan kupitia *JICA* zilisaini makubaliano ya kitaalam ya utekelezaji ya ujenzi wa gati la abiria, jengo la kusubiria abiria, ghala la kutunzia mizigo na barabara itakayoelekea kwenye gati jipya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hivi sasa *JICA* inasubiri kibali cha ufadhili huo kutoka Serikali ya Japan. Mchakato wa kumpata mkandarasi umepangwa kuanza Novemba, 2018 kulingana na makubaliano yaliyofikiwa kati ya Serikali yetu na *JICA*.

(b) Gharama halisi ya mradi zitajulikana baada ya kusaini makubaliano ya ufadhili na kumpata mkandarasi wa ujenzi.

(c) Mradi huo unatarajiwa kuanza kutekelezwa mwezi Juni, 2019 kulingana na makubaliano yaliyofikiwa kati ya Serikali yetu na *JICA*.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Kiza Mayeye.

MHE. KIZA H. MAYEYE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante, nimshukuru Mheshimiwa Waziri kwa majibu mazuri, lakini napenda kuuliza maswali ya nyongeza. Swali la kwanza, upanuzi wa Bandari hii ya Kigoma unakwenda sambamba na Bandari Ndogo za Ujiji na Kibirizi ni lini sasa Serikali watakamilisha ujenzi wa Bandari ya Ujiji na Kibirizi?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, mwezi wa Nne Mheshimiwa Zitto aliuliza kuhusu Azimio la Mawaziri wa Maziwa haya Makuu ambapo walikubaliana Kigoma kuwa Bandari ya mwisho katika usafirishaji wa mizigo kwenda Mashariki ya Congo na Burundi. Je, Serikali wamefikia wapi katika utekelezaji wa azimio hili na lini watakamilisha ujenzi wa Bandari Kavu ya Katosho Kigoma? Ahsante. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa maswali hayo Mheshimiwa Naibu Waziri Wizara ya Ujenzi, Uchukuzi na Mawasiliano *Engineer* Nditije.

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO (MHE. ENG. ATASHASTA J. NDIYE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Bandari Ndogo za Ujiji na Kibirizi ni moja kati ya Bandari za kipaumbele ambazo zinatafutiwa pesa ya ujenzi na Mamlaka ya Bandari Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mpaka sasa hivi ninavyoongea Mheshimiwa Mbunge nikutaarifu tu kwamba Bandari ndogo ya Ujiji na Kibirizi ziko kwenye *lot* moja na zilishatangazwa tenda ya kutafuta mkandarasi wa kujenga na tenda hiyo ilifunguliwa tangu tarehe 28 Agosti na sasa hivi taratibu za kumpata mnunuzi wa kuendelea kuzijenga na kusanifu zinaendelea, na tutakapopata tutamtaarifu lini hizo Bandari zitaanza makandarasi na kuanza kujengwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu swali lake la pili Mheshimiwa Mayeye, ni kweli kwamba kulikuwa na changamoto ya kulipa fidia kwa wananchi ambao wako eneo la pale Katosho na wananchi walishalipwa na walishaachia sehemu kwa ajili ya kujenga Bandari kavu ya Katosho.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hatua zilizofanyika mpaka sasa hivi ni kusafisha eneo lote kuona mipaka, lakini vilevile tumetangaza tenda kwa ajili ya kumpata mtu wa ku-*design* na kujenga majengo mbalimbali ndani ya eneo hilo na tenda inategemewa kufunguliwa katikati ya mwezi huu.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Hasna Mwilima na Mheshimiwa Dau.

MHE. HASNA S. K. MWILIMA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa swali la nyongeza. Kwa kuwa Bandari Ndogo za Kirando, Lukoma, Mgambo na Sibwesa hazijakamilika na kwa vile wafanyabiashara wa Jimbo langu la Kigoma Kusini kwenye kata zinazopakana na nchi za DRC,

Burundi na Zambia hufanya biashara zao na kupitishia mizigo kwenye Bandari hii ya Kigoma. Swali langu; kwa kuwa wafanyabiashara hawa hutumia magari makubwa na wanapitia kwenye kivuko cha Ilagala na kivuko hiki hakina uwezo wa kubeba magari makubwa, je, kwa nini sasa tenda ya kutangazwa ujenzi wa Daraja la Ilagala haijatangazwa mpaka leo ilhali tumepitisha pesa kwenye bajeti ya mwaka 2018/2019? (Makofi)

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri Wizara ya Ujenzi, Uchukuzi, *Engineer* Nditiye.

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO (MHE. ENG. ATASHASTA J. NDITIYE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante. Ni kweli Serikali kupitia Mamlaka ya Usimamizi wa Bandari (*TPA*) inayo mpango wa kujenga Bandari ndogo katika eneo la Kilando na Sibwesa. Mpaka sasa hivi Bandari ya Sibwesa imeshakamilika kwa asilimia 93, tunasubiri tu taratibu mbalimbali za kikandarasi na za kiufundi kwa ajili ya kwenda kuifungua hiyo Bandari ya Sibwesa ianze kutumika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Bandari ya Kilando utaratibu wa kumpata mkandarasi unaendelea, tayari watu wameshafanya *design*; tunasubiri tu taratibu zikikamilika tutangaza tenda kwa ajili ya kumpata mtu wa kufanya ukarabati na ujenzi wa Bandari hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu ujenzi wa Daraja la Ilagala nimtaarifu tu Mheshimiwa Mbunge kwamba tayari taratibu za mwanzo zimeshaanza za upembuzi yakinifu. Baada ya hapo tutafanya usanifu wa kina ili kupata gharama tutangaze tenda kwa ajili ya kumpata mkandarasi wa kujenga daraja hilo. Ahsante. (Makofi)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge nimesitisha kidogo nina matangazo hapa ya wageni wa Mheshimiwa Spika; kwa sababu baadaye wataenda kuonana na Kiongozi wetu.

Tunaye mgeni wa Mheshimiwa Spika na watu walioongozana nao kwenye *Gallery* yetu, Balozi wa Kenya nchini Tanzania Mheshimiwa Dan Kazungu, karibu sana Balozi, ameambatana na Bi. Rose Mugo, Afisa Ubalози wa Kenya nchini Tanzania pamoja na ndugu Erick Ngilangwa, Afisa kutoka Wizara yetu ya Mambo ya Nje na Ushirikiano wa Afrika Mashariki; karibuni sana. (*Makofi*)

Tunaendelea, Mheshimiwa Dau.

MHE. MBARAKA K. DAU: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Gati la Kilindoni lilipo Wilayani Mafia lipo katika hali mbaya sana. Mbao zake zimechakaa, ngazi imekatika na lile tishali ambalo abiria pale wanapandia limekaa vibaya kiasi kwamba wakati wowote inaweza ikatokea ajali. Sasa Mheshimiwa Waziri ningependa atufafanulie, kwamba imekuwaje, ni lini Serikali itafanya ukarabati mkubwa wa gati la Kilindoni ukizingatia kwamba ile boti ya *DMY* itaanza kazi mwezi wa 10? Ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa swali Mheshimiwa Naibu Waziri Ujenzi Uchukuzi na Mawasiliano Mheshimiwa Nditiye.

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO (MHE. ENG. ATASHASTA J. NDITIYE): Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba gati la Kilindoni lipo katika hali isiyoridhisha kwa matumizi ya abira. Serikali kupitia Mamlaka ya Bandari Tanzania pamoja na wataalam kutoka *TEMESA* na *DMY* wameshatumwa maeneo yale kwa ajili ya kwenda kufanya ukaguzi na kuleta gharama ambazo zitatumika kutengeneza *BOQ* kwa ajili ya kufanya marekebisha makubwa ambayo tunakiri yanahitajika katika eneo hilo. Ahsante.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, kutokana na muda tunaendelea, swali linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Anne Kilango Malecela, Mbunge wa kuteuliwa na linaulizwa kwa niaba yake na Mheshimiwa Shally Raymond.

Na. 24

Ujenzi wa Barabara ya Mkomazi – Same

MHE.SHALLY J. RAYMOND (K.n.y. ANNE K. MALECELA)
aliuliza:

Tarafa ya Ndungu iliyoko Wilaya ya Same imesheheni uchumi mkubwa sana wa mazao ya chakula na biashara, Serikali ya Awamu ya Nne ya Chama cha Mapinduzi illiona hilo na ikakubali kujenga barabara ya lami kutoka Mkomazi kupita Ndungu, Kisiwani hadi Same; barabara hiyo iliwekwa lami vipara vipara kwa kilomita tatu Kihurio, tano Kisiwani, tano Ndungu na tano Maore.

Je, Serikalii haioni kuwa kuna umuhimu wa kuunganisha vipande hivi ili kukamilisha barabara hii ya Mkomazi, Kisiwani hadi Same kwa kiwango cha Lami?

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO (MHE. ENG. ATASHASTA J. NDITIYE) alijibu:

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Ujenzi, Uchukuzi na Mawasiliano, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Anne Kilango Malecela, Mbunge wa Kuteuliwa, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, barabara ya Same – Kisiwani – Mkomazi yenye urefu wa kilomita 100.5 ni barabara ya Mkoa inayojumuisha kilomita 96.46 zinazohudumiwa na Wakala wa Barabara Tanzania (*TANROADS*) Mkoa wa Kilimanjaro na kilomita 4.04 Mkoa wa Tanga. Kama alivyoeleza vizuri Mheshimiwa Mbunge sehemu tano za barabara hii, zenye jumla ya kilomita 21 zimejengwa kwa kiwango cha lami.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ili kukamilisha ujenzi kwa kiwango cha lami barabara hii Serikali kwa mwaka wa fedha 2017/2018 ilisaini Mkataba wenye thamani ya shilingi milioni 890.221 na Kampuni ya Kihandisi ya *Advanced Engineering Solutions Limited* ya hapa nchini, ikishirikiana na Kampuni ya

Advanced Construction Centre ya Misri ili kufanya upembuzi yakinifu na usanifu wa kina wa kilomita zote 100.5 za barabara hii. Kazi hiyo ilianza tarehe 28 Juni, 2018 na inatarajiwa kukamilika tarehe 25 Machi, 2019. Kwa sasa taarifa ya awali ya mradi (*Inception Report*) imewasilishwa kwa ajili ya mapitio.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kukamilika kwa utekelezaji wa Mkataba huu kutawezesha kujulikana kwa gharama za ujenzi hivyo kuwezesha Serikali kuanza hatua za kutafuta fedha kwa ajili ya kuijenga kwa kiwango cha lami barabara hiyo, kwa awamu kadri fedha zitakavyopatikana. Wakati usanifu unaendelea Serikali katika mwaka wa fedha wa 2018/2019 imetenga jumla ya shilingi milioni 1,113.595 kwa ajili ya kuifanyia matengenezo mbalimbali barabara hii ili iendelee kupitika majira yote ya mwaka.

MWENYEKITI: Mheshimiwa Shally Raymond.

MHE. SHALLY J. RAYMOND: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru tena. Nianze kwa kumshukuru sana Naibu Waziri aliyepata muda wa kuitembelea barabara hiyo na Mheshimiwa Anne Kilango mnamo tarehe 8 Agosti. Mheshimiwa Anne Kilango anatuma salamu na anasema ahsante sana na nadhani aliiona kazi kubwa hiyo. Pamoja na shukurani hizo nina maswali mawili ya nyongeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa maji ni adui mkubwa sana wa barabara ya lami na baada ya mvua kila wakati vile vipande vya lami vilivyojengwa katika eneo husika zikiwemo zile kilomita tatu Kihurio, kilomita tano kisiwani, kilomita tano Ndungu zinaendelea kumomonyoka kila wakati. Je, Serikali haioni sasa kuna kila sababu ya kufanya haraka kuunganisha vipande hivyo ili lami ile iliyowahi isifagiliwe kabisa?

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Mkoa wote wa Kilimanjaro ilionekana wazi kwamba katika vikao vya *RCC* Same iko nyuma sana kwenye miundombinu ya barabara na barabara iliyotajwa hapa ni barabara muhimu ambayo

pia ina Mbuga za Wanyama. Je, ni lini sasa, baada ya upembuzi yakinifu Serikali iko tayari kupeleka hela hiyo mapema ili zoezi hili lifanyike kwa sababu hii ni ahadi ya Waheshimiwa wagombea Marais toka Awamu ya Nne na Awamu ya Tano?

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuwasilisha.

MWENYEKITI: Ahsante. Waheshimiwa muda wangu sio rafiki, sasa hivi sitakubali maswali ya nyongeza, Mheshimiwa Naibu Waziri wa Ujenzi, Uchukuzi na Mawasiliano, majibu.

NAIBU WAZIRI WA UJENZI, UCHUKUZI NA MAWASILIANO (MHE. ENG. ATASHASTA J. NDITIYE): Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nichukue nafasi hii kumpongeza kwa jinsi ambavyo anafanya kazi zake kutetea Mkoa wa Kilimanjaro na wananchi wake kwa ujumla. Swali lake la kwanza ni kweli kwamba mvua au maji ni adui mkubwa sana wa barabara zetu na hasa zile za lami na hata zile ambazo si za lami.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimhakikishie tu Mheshimiwa Mbunge kwamba kama nilivyoeleza katika majibu ya swali la awali, kwamba baada ya usanifu wa kina kukamilika na kujua gharama tutatangaza tena tutampata mkandarasi, tukishampata mkandarasi hatua za haraka za kutafuta pesa kwa ajili ya ukarabati na ujenzi wa kiwango cha lami wa barabara hiyo zitaanza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo nimwondoe hofu Mheshimiwa Mbunge, sisi tunasubiri taarifa za kitaalam, zitakapokuwa tayari na kujua gharama hatutachukua muda mrefu kama Serikali kuhakikisha kwamba barabara hiyo inajengwa kwa kiwango cha lami na tutaendelea kuilinda hiyo barabara kwa pesa tulioitenga kwenye bajeti ya mwaka huu. Ahsante.

MWENYEKITI: Waheshimiwa tunaendelea, swali linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Faida Mohammed

Bakari, Mbunge wa Viti Maalum na linaelekezwa kwa Mheshimiwa Waziri wa Katiba na Sheria.

Na. 25

Kiswahili Kutumika Kwenye Mahakama Nchini

MHE. FAIDA MOHAMMED BAKARI aliuliza:-

Kiswahili ndiyo lugha ya Taifa letu na kinapaswa kutumika katika nyanja zote ili kukipa hadhi yake:-

Je, kwa nini baadhi ya Mahakama nchini zinatumia lugha ya Kiingereza wakati zinapoendesha mijadala yake na katika kutoa hukumu?

NAIBU WAZIRI, OFISI YA WAZIRI MKUU, KAZI, VIJANA NA AJIRA (K.n.y. WAZIRI WAZIRI WA KATIBA NA SHERIA) alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Katiba na Sheria, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Faida Bakari, Mbunge wa Viti Maalum kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, matumizi ya lugha katika Mahakama zetu yamewekwa kwa mujibu wa sheria. Kwa mujibu wa kifungu cha 13(1) na (2) cha Sheria ya Mahakama za Mahakimu, Sura ya 11 (*The Magistrates Courts Act, Cap 11*) lugha inayotumika kuendesha kesi katika mahakama za mwanzo ni Kiswahili. Vile vile lugha itakayotumika katika mahakama ya Hakimu Mkazi na Mahakama ya Wilaya ni Kiswahili au Kiingereza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata hivyo, shauri linaweza kuendeshwa kwa lugha yoyote kwa maelekezo ya Hakimu anayeendesha kesi katika Mahakama hizo, japokuwa kumbukumbu za shauri na maamuzi zinapaswa kuandikwa katika lugha ya kiingereza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hali kadhalika kwa mujibu wa Kanuni ya Pili ya Kanuni za Lugha za Mahakama na

Kanuni ya Tano ya Kanuni za Mahakama ya Rufani ya Mwaka 2009, lugha itakayotumika kuendesha mashauri katika Mahakama Kuu na Mahakama ya Rufani ni Kiswahili au Kiingereza kutegemea na maelekezo ya Jaji au Mwenyekiti wa Jopo la Majaji japokuwa kumbukumbu na maamuzi ya shauri vinapaswa kuandikwa katika lugha ya Kiingereza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuendelea kutumika kwa Kiswahili katika Mahakama zetu na hukumu kuandikwa kwa Kiingereza kunatokana na kwamba Tanzania ni Mwanachama wa Jumuiya ya Madola na inafuata mfumo wa *Common Law*. Kwa kuandika hukumu kwa lugha ya Kiingereza imewezesha Mahakama za nchi nyingine za Jumuiya ya Madola kutumia hukumu zetu kama rejea na vivyo hivyo Tanzania kutumia hukumu za nchi nyingine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kulihakikishia Bunge lako Tukufu kuwa sheria, kanuni na taratibu za uendeshaji wa mashauri katika Mahakama zetu unaruhusu kutumia lugha zote mbili, Kiswahili au Kiingereza na Mahakama zetu zimekuwa zikizingatia hilo.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Bakari.

MHE. FAIDA MOHAMMED BAKARI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Pamoja na majibu mazuri sana ya Mheshimiwa Naibu Waziri niko na maswali mawili ya nyongeza. Kwa kuwa hizi sheria naona kama zitakuwa zimepitwa na wakati; na kwa kuwa Mheshimiwa Rais wetu amekuwa mfano mzuri wa kuhamasisha utumiaji wa lugha ya Kiswahili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali langu ni je, Mheshimiwa Waziri atakubaliana nami kwamba sasa umefika wakati muafaka wa kumuunga mkono Mheshimiwa Rais wetu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa matumizi ya Kiswahili katika Mahakama, katika kuandika maamuzi yake kwa lugha hii ya Kiswahili?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, kwa kuwa hata hapa Bungeni unaletewa hii Miswada hii unaiona hii kwa lugha ya Kiingereza, hii ni Tanzania tunaletewa Miswada kwa lugha ya Kiingereza na humu Bungeni kuna watu tofauti na elimu zetu tofauti, watu wanaweza wakajadili wakawa hawapati muafaka mzuri kwa sababu hawaelewi hii lugha iliyomo katika Miswaada mbalimbali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, je, Mheshimiwa Naibu Waziri atakubaliana nami sasa kwamba ni wakati muafaka katika nchi yetu ya Tanzania tutumie lugha yetu ya Kiswahili, Lugha ya Taifa katika Mahakama na katika Mabunge na katika sehemu zote?

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru sana. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante. Hayo makofi yanaashiria nini? Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali.

MWANASHERIA MKUU WA SERIKALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nichangie katika majibu ambayo Mheshimiwa Naibu Waziri ameshayatoa. Kuhusiana na lile suala la kwanza la kuendesha mashitaka kwa Kiswahili halafu hukumu zinatolewa kwa lugha ya Kiingereza ametoa maelezo ya kutosha na nafasi ipo kwamba kama mashtaka yanaendeshwa Hakimu au Jaji anaweza kuruhusu yaendeleo kwa Kiswahili au kwa Kiingereza; na sababu nadhani amezitoa za kutosha.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata hivyo, kuhusu Miswada na pengine sheria kuandikwa kwa lugha ya Kiswahili hilo lipo katika mpango wa Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali kuanza na kutafsiri karibu sheria zote ziwe na zisomeke kwa lugha ya Kiswahili kwa sababu ndiyo lugha inayozungumzwa na kueleweka na watu wote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata hivyo, suala hili linahitaji rasilimali na tuna changamoto kidogo za rasilimali lakini pia hata utaalam wa kutosha kwa sababu kuna hatari,

sheria ina lugha yake unapoitafsiri tu moja kwa moja kwenda Kiswahili kuna hatari kubwa pia ya kupoteza mantiki iliyokusudiwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, tuna changamoto pia ya kuwa na wataalam wanaoweza kutufanyia kazi hii kwa usahihi. Hata hivyo, hilo ni kati ya mambo ambayo tumeyawekea mipango tuanze kuyafanyia kazi sheria zote ziadikwe kwa Kiswahili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante Mheshimiwa Mwanasheria Mkuu wa Serikali. Tunaendelea na swali linalofuata ambalo liko pale pale kwenye Wizara hiyo hiyo ya Katiba na Sheria. Swali hilo linaulizwa na Mheshimiwa Sikudhani Yassin Chikambo, Mbunge wa Viti Maalum.

Na. 26

Ukarabati wa Mahakama za Mwanzo

MHE. SIKUDHANI Y. CHIKAMBO aliuliza:-

Baadhi ya Mahakama za Mwanzo kama vile Matemanga, Napakanya na nyingine nyingi ni chakavu na hazipati fedha kwa ajili ya ukarabati hali inayosababisha Mahakimu na watumishi wengine kufanya kazi katika mazingira magumu sana:-

Je, ni lini Serikali itatoa fedha kwa ajili ya ukarabati wa Mahakama hizo?

NAIBU WAZIRI OFISI YA WAZIRI MKUU, KAZI, VIJANA NA AJIRA (K.n.y. WAZIRI WAZIRI WA KATIBA NA SHERIA) alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Katiba na Sheria, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Sikudhani Yassin Chikambo, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakubaliana kabisa na Mheshimiwa Mbunge kuwa kwa baadhi ya maeneo watumishi wetu wanafanya kazi katika mazingira magumu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Wilaya ya Tunduru ina jumla ya Mahakama za Mwanzo tisa ambazo karibu zote majengo yake ni ya zamani sana na mengi yakiwa ni yale yalioachwa na mkoloni. Kati ya Mahakama za Mwanzo tisa zilizopo, majengo ambayo angalau yana hali nzuri ni matatu tu, ya Nandembo, Mlingoti na Ndesa. Mengine yaliyosalia yakiwemo ya Matemanga na Nakapanya ni chakavu sana, hayafai kukarabati na hivyo yamepangwa kujengwa upya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika mpango wa ujenzi wa mahakama, Mahakama ya Mwanzo Nakapanya na Mahakama ya Wilaya ya Tunduru zimepangwa kujengwa mwaka 2019/2020 kulingana na upatikanaji wa fedha.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Sikudhani Yasin Chikambo.

MHE. SIKUDHANI Y. CHIKAMBO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Sisi sote tunafahamu kwamba mahakama ni chombo cha kisheria ambacho kimekuwa kikitoa haki na kuleta amani katika maeneo mbalimbali kwa mujibu wa sheria. Je, Serikali haioni kuchelewa kuweka mazingira mazuri ya kufanyia kazi kwa watumishi wa mahakama wakiwemo Mahakimu ni kudhoofisha hali ya utendaji kazi?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, katika jibu la Mheshimiwa Waziri la msingi amekiri kama mahakama hizo ni chakavu na majengo mengi ni yale yaliyoachwa na Mkoloni, je, ni nini tamko la Serikali la kuharakisha ujenzi wa mahakama hizo sambamba na ujenzi wa nyumba za Mahakimu? Ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa kwa maswali yako. Mheshimiwa Naibu Waziri, Ofisi ya Waziri Mkuu majibu.

NAIBU WAZIRI OFISI YA WAZIRI MKUU, KAZI, VIJANA NA AJIRA (K.n.y. WAZIRI WAZIRI WA KATIBA NA SHERIA):

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba Serikali inatambua changamoto iliyokuwepo katika ujenzi wa mahakama na kwa muda wote tumeendelea kutenga fedha kwenye bajeti zetu kuhakikisha kwamba tunakabiliana na changamoto hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika mpango wa Wizara tumeamua kushirikiana na Baraza la Nyumba la Taifa na Chuo Kikuu cha Ardhi ili kupitia ujenzi wa nyumba za mahakama na ofisi za mahakama kwa kupitia teknolojia mpya ya moladi tuweze kuzifikia mahakama nyingi zaidi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka nimwondoe hofu Mheshimiwa Mbunge kwamba ni mpango wa Serikali wa kuhakikisha kwamba tunajenga mahakama nyingi kadri iwezekanavyo na hii itatokana na upatikanaji wa fedha. Uzuri tunayo teknolojia mpya ya moladi, naamini tutawafikia wananchi wa Tunduru na wao wapate huduma hii ya mahakama.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Tunaendelea, swali linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Halima Abdalla Bulembo, Mbunge Viti Maalum.

Na. 27

Uhaba wa Maji – Kagera

MHE. HALIMA ABDALLAH BULEMBO aliuliza:-

Mkoa wa Kagera upo karibu na Ziwa Victoria lakini una uhaba mkubwa wa Maji:-

Je, ni kwa nini Wizara isibuni mradi mkubwa wa kutoa Maji Ziwa Victoria kupeleka Kagera kama ule wa kutoa Maji Ziwa Victoria kwenda Tabora?

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Maji na Umwagiliaji, naomba kujibu swali la Mheshimiwa Halima Abdallah Bulembo, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli Mkoa wa Kagera ni miongoni mwa mikoa inayopakana na Ziwa Victoria hapa nchini. Kwa Mkoa wa Kagera, Serikali inaendelea kutumia ziwa hilo, ambapo imekamilisha mradi wa maji Manispaa ya Bukoba na maeneo ya pembezoni yanayozunguka Manispaa hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kutatua tatizo la maji katika Mkoa wa Kagera hususan katika Miji ya Kayanga, Omurushaka, Kyaka, Bunazi, Ngara, Muleba na Biharamulo, Serikali inaendelea na taratibu za kumpata Mataalam Mshauri atakayefanya upembuzi yakinifu usanifu wa kina na kuandaa makabrasha ya zabuni ambapo usanifu huo utabainisha jinsi ya kutatua matatizo ya maji kwa Mkoa wa Kagera.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ushauri wa kutumia Ziwa Victoria kuwa chanzo cha maji katika Mkoa wa Kagera kama ulivyotolewa na Mheshimiwa Mbunge umepokelewa na Mtaalam Mshauri anayetarajiwa kupatikana mwezi huu wa Septemba, 2018 ataangalia uwezekano kuzingatia ushauri uliotolewa.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Halima Bulembo.

MHE. HALIMA ABDALLAH BULEMBO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. Moja ya changamoto mbalimbali za maji ni ukosefu wa vyanzo vya maji, lakini sisi Mkoa wa Kagera Mwenyezi Mungu ametujaalia tuna vyanzo vingi vya maji. Ukiachilia mbali Ziwa Victoria tuna mito mingi ukiwemo Mto Kagera, lakini shida ya maji imekuwa ni kubwa zaidi na kuna wakati Wilaya ya Ngara kuna wanafunzi walilipotwa kukosa masomo kwa sababu ya kutafuta maji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na hayo Serikali imekuwa ikitekeleza miradi mikubwa ya maji nchini lakini Mkoa wa Kagera umekuwa ukiwekwa pembeni. Waziri atakubaliana na mimi sasa umefika muda Mkoa wa Kagera uwe una mradi mkubwa mmoja wa maji ili uweze kusambaza maji katika vijiji vyote vya Mkoa wa Kagera na huyo Mkandarasi Mshauri atakubali suala hili la kimkakati?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali langu langu la pili, Serikali ya Ufaransa kupitia Shirika la *AFD* lilikubali kufadhili Mradi wa Maji Bukoba Mjini. Je, Serikali ipo tayari kuwaomba Serikali ya Ufaransa iendelee kufadhili Mkoa wa Kagera ili waweze kutatua tatizo la maji kuwasaidia wananchi hasa hasa akinamama na watoto wa Mkoa wa Kagera?

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa maswali hayo mawili, Mheshimiwa Naibu Waziri wa Maji na Umwagiliaji, Mheshimiwa Aweso.

NAIBU WAZIRI WA MAJI NA UMWAGILIAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kumpongeza mdogo wangu Mheshimiwa Halima Bulembo; ni miongoni mwa Wabunge makini sana katika Bunge hili na amekuwa ni mtetezi mkubwa sana kwa akinamama na watoto katika suala zima la maji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka nimhakikishie, jukumu la Wizara ya Maji ni kuhakikisha Wanakagera wanapata maji na si maji tu, ni kwa maana ya maji safi salama na yenye kuwatosheleza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Wizara yetu kwa kuona hali ya changamoto ya maji kwa Mkoa wa Kagera tumetekeleza Mradi mkubwa sana katika Mji wa Kagera zaidi ya bilioni thelathini na mbili katika kuhakikisha wananchi wa Bukoba wanapata maji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, la pili; tuna mradi mwingine katika miji 17, tunaenda kujenga mradi mkubwa sana katika Mji wa Kayanga kwa kaka yangu Mheshimiwa Bashungwa katika kuhakikisha wananchi wa Kagera wanaenda kupata maji hayo. Kingine, katika Bajeti ya mwaka 2018/2019 tumetenga zaidi ya Sh.13,520,000,000/= katika kuhakikisha wananchi wa Kagera wanapata maji. Niwaombe sana wataalam wetu wa maji wa Mkoa wa Kagera wasilale na Waheshimiwa Wabunge wa Mkoa wa Kagera wasimamie fedha hizi katika kuhakikisha zinaenda kutatua tatizo la maji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu swali lake la pili nataka nimtie moyo Mheshimiwa Mbunge; ukisoma Mathayo-7 inasema ombeni nanyi mtapewa, bisheni hodi nanyi mtafunguliwa. Tumeshawafungulia wananchi wa Kagera, sisi tuko tayari kuendelea kuwatafuta wafadhili katika kuhakikisha tunaenda kutatua tatizo la maji Kagera. Ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Tunaendelea. Swali linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Dunstan Luka Kitandula, Mbunge wa Mkinga linaelekezwa kwa Mheshimiwa Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia.

Na. 28

Hitaji la Chuo cha VETA

MHE. DUNSTAN L. KITANDULA aliuliza:-

Serikali iliweka Wilaya ya Mkinga kuwa miongoni mwa Wilaya za kipaumbele kujengewa Chuo cha VETA.

Je, ni lini sasa Serikali itatekeleza ahadi ya kujenga Chuo cha VETA Wilayani Mkinga?

MWENYEKITI: Ahsante, majibu kwa swali hilo Mheshimiwa Naibu Waziri, Sayansi na Teknolojia Mheshimiwa Ole Nasha.

NAIBU WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA

alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kabla sijajibu swali naomba kama itakupendeza, kupitia Bunge lako tukufu niwapongeze na kuwatakiya kila la kheri vijana wetu 960,202 wanaofanya mitihani ya darasa la saba leo kwenye shule tofauti 16,845. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Dunstan Luka Kitandula, Mbunge wa Mkinga, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali inatambua umuhimu wa Elimu ya Ufundi na Mafunzo ya Ufundi Stadi kwa ajili ya kuandaa rasilimaliwatu watakaotumika katika viwanda na shughuli nyingine za uzalishaji, hasa wakati huu ambapo Serikali imeazimia kufanya nchi yetu kufikia uchumi wa kati ifikapo mwaka 2025. Vyuvo hivi vitasaidia kuwaandaa vijana ili waweze kujipatia ajira kwa kujajiri au kuajiriwa ikizingatiwa kuwa kundi kubwa la vijana wetu halipati fursa ya kuendelea na masomo ya elimu ya juu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali inaendelea na mpango wake wa ujenzi wa Vyuvo vya Ufundi Stadi vya Mikoa na Wilaya, ikiwemo Wilaya ya Mkinga, kutegemeana na upatikanaji wa fedha. Lengo ni kila Mkoa na Wilaya kuwa na Chuo cha Ufundi Stadi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, Wizara inaendelea na utekelezaji wa Mradi wa Stadi za Kazi (*Education and Skills for Productive Jobs – ESPJ*) ambapo kupitia Mradi huu Vyuvo vya Maendeleo ya Wananchi (*FDC's*) vitakarabatiwa ili kuongeza fursa za mafunzo. Hivyo, katika kipindi hiki ambacho Serikali inaendelea na jitihada hizi, nashauri wananchi wa mikoa na wilaya zote ambazo hazijawa na Vyuvo vya VETA kutumia Vyuvo vya Ufundi vilivyopo nchini, hususan kwenye

mikoa na wilaya jirani ili vijana wetu waweze kupata ujuzi na stadi muhimu kwa maendeleo ya nchi kwa ujumla.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Dunstan Luka Kitandula.

MHE. DUNSTAN L. KITANDULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, majibu haya hayaridhishi hasa ukizingatia kwamba ahadi hii ya Serikali ni ya muda mrefu takriban miaka saba sasa. Pale Mkinga tunategemea uwekezaji mkubwa sana wa kiwanda kikubwa cha *cement*, uwekezaji wa takriban dola bilioni tatu. Uwekezaji ambao utavutia takriban viwanda 11. Sasa kwa muktadha huo, nini mkakati wa Serikali wa kuleta Chuo cha Ufundi pale Mkinga ili vijana waweze kupata stadi zitakazowawezesha kuingia kwenye uchumi huu wa viwanda? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili, wenzetu wa Singapore kwa kutambua changamoto ya ajira katika nchi yao, wametumia mfumo ambao umewawezesha kuondoka kwenye tatizo, mfumo wa ku-*link* mafunzo ya *VETA* na maeneo ya kimkakati ya uzalishaji (*industrial park*) je, Serikali iko tayari kujifunza kutoka kwa wenzetu ili tuondokane na tatizo tulilionalo? (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa maswali hayo Mheshimiwa Naibu Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia.

NAIBU WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naelewa sana Mheshimiwa Kitandula anaposema jibu langu la msingi halijamridhisha kwa sababu kwa kweli kwa miaka mitatu sasa amekuwa kila wakati yupo Wizarani akifuatilia ujenzi wa *VETA* ya Wilayani kwake Mkinga.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kupitia Bunge lako Tukufu nimhakikishie Mheshimiwa Kitandula kwamba tayari mchakato wa kujenga Chuo cha *VETA* Mkinga umefikia katika hatua za mwisho. Serikali kwa kushirikiana na kampuni ya

Dubai inayoitwa *Planet Core* iko katika hatua za mwisho za kuingia mkataba wa PPP ili waweze kujenga vyuo kumi nchini kikiwepo Chuo cha *VETA* cha Mkinga. Kwa hiyo, nimhakikishie kwamba awe na subira kidogo tu kwa sababu kile ambacho amekuwa akitafuta kwa muda mrefu sasa kiko mbioni kutekelezwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante.

MWENYEKITI: Ahsante. Swali letu linalofuata linaulizwa na Mheshimiwa Susan Anselm Lyimo, Mbunge wa Viti Maalum na linaulizwa kwa Wizara hiyo hiyo ya Elimu, Sayansi na Teknolojia.

Na. 29

Ukosefu wa Vitabu vya Kiada

MHE. SUSAN A. J. LYIMO aliuliza:-

Vitabu ni nyenzo muhimu sana ya kujifunzia lakini kwa muda mrefu sasa wanafunzi hawana vitabu vya kiada:-

Je, Serikali inawaambia nini Walimu na Wanafunzi wa Shule za Msingi?

NAIBU WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA alijibu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa niaba ya Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia, napenda kujibu swali la Mheshimiwa Susan Anselm Lyimo, Mbunge wa Viti Maalum, kama ifuatavyo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali inatambua umuhimu wa vitabu vya kiada kama nyenzo muhimu katika utoaji wa elimu. Kwa umuhimuhuu, Serikali inafanya kila liwezekanalo kuhakikisha wanafunzi wa shule za msingi hawakosi vitabu hivyo. Katika kuhakikisha hilo, Serikali kupitia Taasisi ya Elimu Tanzania (*TET*) kwa Mwaka wa Fedha 2017/

2018 imechapisha jumla ya nakala 10,232,812 za vitabu vya kiada vya darasa la I-III na kuvisambaza katika mikoa yote ya Tanzania Bara. Jumla ya mahitaji ya vitabu vya darasa la nne nchini kote ni vitabu 6,700,000.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali tayari imechapa nakala zote za vitabu vya kiada kwa darasa la IV. Kati ya vitabu hivi jumla ya nakala 4 000,000 vimesambazwa. Vitabu hivi vinaenda kugawiwa kwa uwiano 1:1 yaani kitabu kimoja mwanafunzi mmoja. Serikali inakamilisha zoezi la usambazaji katika Mikoa ya Tanga, Morogoro, Mbeya, Iringa na Ruvuma ambayo ilibaki kupokea nakala za kitabu kimoja kukamilisha idadi ya vitabu sita vinavyohitajika. Zoezi hili litakamilika ifikapo tarehe 15 Septemba, 2018.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali pia imezingatia mahitaji ya Walimu kwa kuchapa na kusambaza vitabu vya kiongozi cha Mwalimu darasa la nne ambapo, jumla ya nakala 190,036 vimechapwa na kusambazwa shuleni. Kwa sasa Serikali inaendelea na uchapaji wa jumla ya nakala 9,000 za vitabu vyote darasa la I-IV kwa ajili ya wanafunzi wenye uono hafifu na nakala 14,000 ya vitabu vya nukta nundu kwa wanafunzi wasioona.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika utekelezaji wa mikakati ya kuboresha elimu, Serikali itaendelea kuhakikisha kuwa vitabu vyote vinapatikana ili watoto wote wa Kitanzania wapate elimu iliyo bora.

MWENYEKITI: Ahsante. Mheshimiwa Susan Lyimo.

MHE. SUSAN A. J. LYIMO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru na naomba niulize maswali mawili ya nyongeza. Ukiangalia kwenye majibu ya msingi ya swali langu Waziri anakiri kabisa kwamba bado mpaka sasa hivi wanasambaza vitabu vya darasa la nne na kimsingi darasa la nne wamefanya mtihani. Kwa hiyo ina maana kuna wanafunzi wamekosa vitabu na wamefanya mitihani na hawa watoto pia wanafanya mitihani ya kufanana. Je, Serikali haioni hili ni tatizo kubwa na kwamba ni lazima sasa

watoto wapate vitabu kwa wakati kwa sababu tunajua Walimu nao wana matatizo yao?

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la pili; mwaka 2016 Taasisi ya Elimu ilitayarisha vitabu na vitabu hivyo vikaondolewa kwa sababu vilikuwa vibovu sana, lakini mwaka 2018 wametengeneza tena vitabu na baadhi ya vitabu vina matatizo. Je, Serikali haioni kwamba Taasisi ya Elimu imeshindwa kazi yake kwa sababu vile vitabu vilikuwa zaidi ya bilioni 100 tulivyoambiwa na kwamba sasa Serikali haioni kuna haja ya kuwa na ushindani na Sekta Binafsi ili vipatikane vitabu ambavyo vitakuwa bora ili watoto wetu waweze kupata elimu bora? *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante. Majibu kwa maswali hayo, Mheshimiwa Naibu Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia.

NAIBU WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ni kweli kwamba kumekuwepo na changamoto ya kuhakikisha kwamba vijana wetu wa darasa la nne wanapata vitabu kwa wakati. Hata hivyo, kama nilivyoeleza sasa tunaelekea kukamilisha zoezi la kusambaza vitabu hivyo nchi nzima. Kwa hiyo nimhakikishie tu Mheshimiwa Mbunge kwamba changamoto hiyo sasa tuko mbioni kuachana nayo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu hili la vitabu anavyosema vina makosa tulishatoa rai kwamba kama kuna yeyote mwenye kitabu kati ya vitabu hivi ambavyo tumechapisha ambaye ameona au anahisi vina makosa atulettee kwa sababu sisi ka Wizara na kama Serikali. Mchakato ambao tumeutumia kuja na vitabu vipya umetuhakikishia kwamba kuna ubora mkubwa sana katika vitabu vipya ambavyo vimetoka kwa hiyo namwomba Mheshimiwa Mbunge na wengine wote ambao wao wana vitabu ambavyo wanafikiri vina makosa wavilete kwetu na tutaviangalia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasema hivyo kwa sababu tayari kulikuwa na vikaragosi vinazungushwa mtaani kumbe

vilikuwa ni vikaragosi vya vitabu vya Kenya. Kuna watu wengi ambao wanajaribu kuichafua Serikali na kuchafua mfumo wetu wa elimu. Kwa hiyo, naombeni mwenye chochote kile ambacho anafikiri ni makosa alete tuangalie kwa sababu sisi tunajiridhisha kuwa vitabu havina makosa.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, tumezidi sana kipindi chetu cha maswali na sababu zenyewe mnazifahamu. Tutaendelea hivyo hivyo kuhimizana. Majibu ya maswali yanakuwa marefu, tunarembaremba sana lakini muda hautusubiri.

Wageni ambao wako hapa Bungeni leo, tuna wageni watatu wa Mheshimiwa Eng. Stella Manyanya, Naibu Waziri wa Viwanda, Biashara na Uwekezaji ambao ni wapiga kura wake kutoka Mkoa wa Ruvuma wakiongozwa na ndugu George Kazumba. Wageni wetu kutoka Ruvuma, karibuni sana. *(Makofi)*

Wageni wawili wa Mheshimiwa Japhet Hasunga, Naibu Waziri wa Maliasili na Utalii ambao ni wanafunzi kutoka Chuo Kikuu cha Dodoma, ambao ni ndugu Upendo Sanga na ndugu Radhia Sanga. Karibuni sana. *(Makofi)*

Tunao wageni wawili wa Mheshimiwa Kanal (Mst) Masoud Khamis, ambao ni ndugu zake kutoka Mkoa wa Tanga, ndugu Mohamed Ahmad na ndugu Mwanahamis Iddi. Karibuni sana. *(Makofi)*

Wageni waliotembelea Bunge kwa ajili ya mafunzo, wanafunzi 20 kutoka Shule ya Sekondari ya Mvumi iliyopo Wilaya ya Chamwino Jijini Dodoma. Wanafunzi karibuni sana kwa mafunzo yenu ya leo hapa Bungeni. *(Makofi)*

Mheshimiwa Shally Josepha Raymond, Mwenyekiti wa Jumuiya ya Mtakatifu Thomas Moore, anatangaza kwamba leo tarehe 5 Septemba, kutakuwa na ibada ya misa kwa wakristo wakatoliki mara baada ya kuahirishwa Bunge saa

saba katika ukumbi wa Pius Msekwa ghorofa ya pili. Aidha, Waheshimiwa Wabunge wote wa madhehebu ya Kikristo wanakaribishwa kwenye ibada hiyo.

Tangazo lingine linatoka kwa Mheshimiwa Joseph Kizito Mhagama kuhusu Faraja *Fund.* Waheshimiwa Wabunge wa Mfuko huu wa Faraja, tunakumbushwa kuendelea kuchangia Mfuko huu kwa mwaka huu wa Fedha 2018/2019 na tunapaswa tuwasilishe michango yetu kwa Katibu, Mheshimiwa Joseph Mhagama.

Haya ndiyo matangazo, tangazo la kwanza nililimaliza, la Spika kwa hiyo tunaendelea. Katibu!

MBUNGE FULANI: Mwongozo wa Spika.

NDG. MOSSY LUKUVI - KATIBU MEZANI:

MISWADA YA SHERIA YA SERIKALI

Muswada wa Sheria ya Bodi ya Kitaalam ya Walimu Tanzania wa Mwaka 2018 (*The Teacher's Professional Board, Bill, 2018*)

(Kusomwa Mara ya Pili)

MWENYEKITI: Mheshimiwa Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia.

WAZIRI WA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Kwa mujibu wa Kanuni ya 86(2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge Toleo la Mwaka 2016, naomba kutoa hoja kwamba Muswada wa Sheria ya Bodi ya Kitaalam ya Walimu wa mwaka 2018 (*The Tanzania Teacher's Professional Board, Bill, 2018*) pamoja na marekebisho yake sasa usomwe kwa mara ya pili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kabla ya kutoa maelezo kuhusu Muswada huu, naomba nianze kwa kumshukuru

Mwenyezi Mungu kwa kutujaalia uzima na afya njema na kutuwezesha kuendelea kutekeleza majukumu yetu ndani na nje ya Bunge.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia naomba nitumie nafasi hii kuwatakia kila la kheri wanafunzi 960,202 ambao wameanza mtihani wa kumaliza elimu ya msingi leo. Naamini wakitulia walijiandaa vizuri watafanya vizuri ili waweze kuendelea na hatua zingine za masomo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa namna ya pekee kabisa naomba kumpongeza kwa dhati Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mheshimiwa Dkt. John Pombe Joseph Magufuli kwa kazi kubwa anayoifanya ya kuwatumikia Watanzania kwa uzalendo wa hali ya juu. Namshukuru kwa namna ambavyo ametoa kipaumbele katika Sekta ya Elimu na chini ya uongozi wa Mheshimiwa Dkt. John Pombe Magufuli, Watanzania wameendelea kushuhudia mafanikio makubwa sana katika Sekta ya Elimu na hata jana tulikuwa tunaweka jiwe la msingi katika Chuo cha Walimu cha Mrutunguru.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia fedha kwa ajili ya Sekta ya Elimu zimeendelea kuongezeka na elimu bila malipo imeendelea kutolewa, fedha zimeendelea kutolewa kila mwezi bila kukosa kuanzia Januari, 2016.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nichukue nafasi hii kumshukuru na kumpongeza kwa dhati Mheshimiwa Spika wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kazi kubwa anayoifanya ya kuliongoza Bunge letu kwa busara na hekima ya hali ya juu. Pia nampongeza Naibu Spika pamoja na Wenyeviti wa Bunge kwa kazi kubwa ambayo wanaifanya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa namna ya pekee, nikushukuru wewe ambaye leo umekaa kwenye kiti na kuongoza mjadala wa hoja yangu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, namshukuru sana Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa, Waziri Mkuu wa

Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mwenyekiti wa Kamati ya Katiba na Sheria ya Baraza la Mawaziri kwa kusimamia vyema maandalizi ya Muswada huu. Aidha, nawashukuru Wajumbe wote wa Kamati ya Katiba na Sheria ya Baraza la Mawaziri kwa maelekezo ambayo yalituwezesha kuandaa Muswada huu ambao leo hii tunauwasilisha mbele ya Bunge lako Tukufu kwa mara ya pili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nichukue nafasi hii kwa namna ya pekee na kwa dhati kabisa kuishukuru Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Huduma na Maendeleo ya Jamii chini ya Uenyekiti wa Mheshimiwa Peter Serukamba kwa kazi kubwa waliyoifanya ya kupitia Muswada huu. Kamati hii kwa kweli imeutendea haki huu Muswada.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wamepitia Kifungu kwa kifungu na wametoa ushauri ambao hakika umechangia kuboresha Muswada huu. Wajumbe wote wa Kamati walipata nafasi ya kutoa michango ambayo imewezesha kuboresha kwa Muswada huu ili hatimaye sheria itakayotungwa iwe chachu ya kuimarisha taaluma ya ualimu hapa nchini. Serikali imeandaa jedwali la marekebisho ambalo limezingatia ushauri na maoni ya Kamati ya Huduma na Maendeleo ya Jamii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nitumie nafasi hii kuwashukuru sana Wajumbe wote wa Kamati na Mwenyezi Mungu awabariki sana waendeleo kutoa michango na ushauri ambao unalenga kuimarisha Sekta ya Elimu hapa nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sina budi kumshukuru Mheshimiwa William Tate Olenasha, Naibu Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia. Hakika ananipa ushirikiano mkubwa sana, ni mchapakazi, ni msikivu na ni mshauri mzuri. Namshukuru sana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, namshukuru kwa dhati Dkt. Leonard Akwilapo, Katibu Mkuu wa Wizara ya Elimu Sayansi na Teknolojia, pamoja na Naibu Makatibu Wakuu na

watendaji wote wa Wizara ta Elimu, hususan Mwanasheria wa Wizara ambaye kwa kweli kwa kushirikiana na watendaji wengine wamefanya kazi kubwa kuhakikisha kwamba, Muswada huu unakamilika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba pia kutambua kazi kubwa iliyofanywa na Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali na hususan ni Idara ya Mwandishi Mkuu wa Sheria katika kufikia hatua hii ambayo imewezesha Muswada huu tunausoma kwa mara ya pili. Nawashukuru na kuwapongeza sana Mwanasheria Mkuu wa Serikali, Dkt. Adelardus Kilangi na Naibu Mwanasheria Mkuu na watendaji wote wa Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali kwa ushirikiano mkubwa ambao wanaipatia Wizara yangu ya Elimu tunapokuwa tunahitaji ushauri wa kisheria.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sasa naomba nijielekeze katika madhumuni ya Muswada ambao nauwasilisha mbele yako. Muswada ambao nawasilisha madhumuni yake ni kuweka muundo wa kisheria wa usimamizi na uendeshaji wa Bodi ya Kitaalam ya Walimu Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Bodi hii itakayoanzishwa kisheria itajulikana kama Bodi ya Kitaalam ya Walimu Tanzania, ambapo pamoja na mambo mengine ina jukumu la kuinua kiwango cha utaalam wa Walimu kwa lengo la kuhakikisha Walimu wanakuwa na viwango stahiki kitaaluma na pia, Walimu wanafanya kazi yao kwa kuzingatia maadili ya ualimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Majukumu ya Bodi; Bodi inayopendekezwa kuanzishwa pamoja na mambo mengine itatekeleza majukumu yafuatayo:-

- (i) Kuweka viwango vya utaalam wa ualimu;
- (ii) Kusajili Walimu wote nchini;
- (iii) Kutoa leseni za kufundishia kwa Walimu;

(iv) Kuwezesha na kusimamia utoaji wa mafunzo kwa Walimu;

(v) Kusimamia maadili ya utaalum wa ualimu;

(vi) Kufanya tafiti kuhusiana na utaalum wa ualimu, ili kuboresha tasnia ya ualimu; na

(vii) Kusikiliza mashauri dhidi ya Mwalimu yanayohusiana na uvunjifu wa Kanuni za Maadili ya Utalaam wa ualimu na kuyatolea maamuzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Walengwa wa Bodi ya Kitaalam ya Walimu. Bodi ya Kitaalam ya Walimu inayopendekezwa walengwa wake ni mtu au Mwalimu yeyote aliyefuzu mafunzo ya ualimu katika chuo cha ualimu au chuo kikuu kinachotambuliwa na mamlaka husika katika ngazi ya astashahada, stashahada na shahada ambaye anafundisha katika ngazi zifuatazo; ngazi ya shule za awali, msingi, sekondari, chuo cha ualimu au chuo au kituo chochote rasmi cha elimu ya watu wazima.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Matokeo ya Kuwa na Bodi ya Kitaalam ya Walimu; Serikali inatarajia kwamba, baada ya sheria hii kupita na kutekelezwa matokeo ya kuundwa kwa Bodi ya Kitaalam ya Walimu yatakuwa kama ifuatavyo:-

(i) Kuinua hadji ya taaluma ya ualimu na Walimu kwa kusajili Walimu wote kulingana na viwango vyao vya weledi na kuwapa leseni za kufundishia katika ngazi stahiki;

(ii) Kuimarisha utaalum wa ualimu kwa kuchochea ari ya kujiendeleza kitaaluma miongoni mwa Walimu na kuwaongezea uwezo wa ushindani ndani na nje ya nchi;

(iii) Kuimarisha nidhamu, maadili na miiko ya utaalum wao kwa kuweka mfumo maalum wa kulinda maadili ya utalaam wa Walimu;

(iv) Kutambuliwa kwa Walimu wote nchini na kusajiliwa na chombo cha kitaalam, hivyo kuwepo kwa mfumo madhubuti wa kuwadhhibiti Walimu watakaokwenda kinyume na maadili ya utaalam wa Walimu;

(v) Kuwa na mfumo mzuri wa usimamizi, udhibiti na uendelezaji wa utaalam wa ualimu.

(vi) Kulindwa kwa hadhi ya taaluma na utaalam wa Walimu kwa kuzuia watu wasiokidhi vigezo na viwango stahiki kufanya kazi ya ualimu;

(vii) Kuhakikisha kuwa Walimu walioko katika utumishi wa ualimu wana sifa kulingana na matakwa ya sheria inayopendekezwa na hivyo kuwezesha jamii kupata elimu vyeno viwango stahiki; na

(viii) Kufanyiwa marekebisho kwa Sheria ya Elimu, Sura 353.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nieleze Hali Ilivyo kwa Sasa; Ualimu ni kada ambayo wahitimu wake ni wengi na hufanya kazi katika maeneo mbalimbali nchini na Walimu wanakuwepo katika shule za awali, shule za msingi na vyuo na taasisi za Serikali na zisizo za Serikali. Idadi ya Walimu ambao wanafundisha shule za awali, msingi, sekondari na vyuo vya ualimu imeendelea kuongezeka kutoka 257,467 mwaka 2012 hadi kufikia Walimu 332,740 mwaka 2016.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kati ya Walimu hao Walimu 293,909 wanafundisha katika shule na vyuo vya Serikali na Walimu 38831 wanafundisha katika shule na vyuo vya ualimu visivyo vya Serikali. Aidha, wapo Walimu 1,192 kutoka nje ya nchi ambao wanafundisha katika shule zisizo za Serikali kwa kuzingatia taratibu zilizopo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na idadi kubwa ya Walimu kumekuwepo na changamoto ambazo zinahitaji kuwa na mfumo thabiti wa usimamizi wa ubora wa Walimu na taaluma ya ualimu. Kupitia Sheria ya Elimu, Sura ya 353,

Vifungu 45 mpaka 51, Kamishna wa Elimu ana jukumu la kusimamia taaluma na utaalum wa Walimu. Hata hivyo, uzoefu unaonesha kuwa masuala ya taaluma na utaalum yanaweza kusimamiwa kikamilifu na kwa ufanisi zaidi pale ambapo majukumu hayo yanafanywa na chombo mahususi chenye mamlaka huru kisheria.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile kwa kuzingatia Itifaki ya Soko la Pamoja la Afrika Mashariki, wananchi wa Nchi Wanachama wa Afrika Mashariki wana uhuru wa kufanya kazi katika Nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki. Itifaki inasisitiza kwamba, Nchi Wanachama kutambua sifa za kutaaluma na kitaalam (*mutual recognition of academic and professional qualifications*), ili kuwezesha wataalam hao kutoka nchi moja kwenda nchi nyingine kufanya kazi za kitaaluma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hivyo Nchi Wanachama zinapaswa kuwa na mamlaka ya kitaalam (*competent authorities*) zitakazoingia makubaliano ya utambuzi wa pamoja wa sifa za taaluma mbalimbali ikiwemo taaluma ya ualimu (*mutual recognition agreements*).

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwelekeo wa usimamizi wa taaluma mbalimbali duniani ni kuwa na vyombo huru kisheria vya kusimamia, kudhibiti na kuendeleza taaluma husika. Nchi za Afrika zimeanzisha jukwaa la kusimamia uanzishwaji wa vyombo vya udhibiti wa taaluma na utaalumu wa ualimu kwa kila nchi (*African Forum of Teaching Regulatory Authorities – AFRA*). Kwa sasa nchi za Afrika zenye vyombo vya udhibiti wa taaluma ya ualimu ni pamoja na Afrika Kusini, Nigeria na Ghana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kutambua umuhimu wa taaluma mbalimbali kuwa na chombo mahususi cha kusimamia masuala ya kitaaluma hapa nchini, vyombo huru vimeanzishwa katika sekta husika. Mfano wa vyombo ambavyo vimekwishaanzishwa katika nchi yetu ni pamoja na Bodi ya Usajili Wahandisi, Bodi ya Usajili wa Makandarasi,

Baraza la usajili wa Madaktari na Madaktari wa Meno, Baraza la Famasia, Baraza la Wauguzi na Ukunga na Bodi ya Wahasibu na Wakaguzi wa Hesabu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hivyo, Bodi ya Utaalam wa Walimu Tanzania inayotarajiwa kuundwa itakuwa na wajibu wa kudhibiti ubora wa Walimu wote katika sekta ya umma na sekta binafsi ikiwa ni pamoja na Walimu wanaotoka nje ya nchi. Kwa kufanya hivyo kutakuwa na utaratibu mahususi na endelevu wa Kitaifa wa kuhakiki sifa za kitaalam na utaalam wa ualimu hapa nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mambo yatakayozingatiwa; katika Muswada huu yameainishwa katika sehemu ya nne. Na nitaomba nizungumzie mpangilio wa Muswada kwa sababu kwa namna moja au nyingine utakuwa unarudia haya mambo yaliyozingatiwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Muswada huu umegawanyika katika Sehemu kuu Tisa. Sehemu ya Kwanza, inahusu masharti ya awali ambayo ni jina la Muswada, tarehe ya kuanza kutumika kwa sheria, tafsiri na matumizi ya maneno yaliyotumika katika sheria.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sehemu ya Pili, inaainisha masharti ya uanzishwaji wa Bodi, muundo wa Bodi, majukumu na mamlaka ya Bodi. Aidha, sehemu hii ya pili vilevile inaweka masharti kuhusu Kamati za Bodi, ukasimishaji wa mamlaka ya bodi, uteuzi wa Msajili na Naibu Msajili wa Bodi, sekretarieti, wafanyakazi wa bodi, uteuzi wa maafisa wasimamizi wa majukumu ya bodi kwa ngazi ya wilaya na mikoa na malipo kwa wajumbe, kamati na wafanyakazi wa Bodi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sehemu ya Tatu inaainisha masharti kuhusu usajili wa Walimu wa ndani na nje ya nchi. Sehemu hii inaweka masharti kuhusu vigezo na sifa za

usajili, *register* ya Walimu wanaosajiliwa, utaratibu wa usajili, tangazo la Walimu waliosajiliwa, utoaji wa vyeti vya usajili, aina ya usajili, ulipaji wa ada za usajili, katazo la mtu kufundisha kama hajasajiliwa, utoaji wa leseni na kuweka masharti ya namna ya kuweka na kutunza *register* ya Walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sehemu ya Nne inapendekeza masharti kuhusiana na utaratibu wa kuondoa jina kwenye *register*, kufuta na kusimamisha usajili, utaratibu wa kumrudisha Mwalimu kwenye *register*, tangazo kwa Walimu waliofutiwa usajili, maombi mapya ya leseni na hatua za kinidhamu dhidi ya Mwalimu anayekiuka maadili ya ualimu yaliyo kwenye kanuni ya maadili na mwenendo wa Mwalimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sehemu ya Tano inaweka masharti kuhusu malalamiko, uchunguzi na namna ya kushughulikia rufaa za Walimu. Sehemu hii pia, inajumuisha masuala yote yanayohusu upokeaji wa malalamiko dhidi ya walimu na uchunguzi wa malalamiko husika. Pia, inaelezea kuhusu Kamati ya Uchunguzi, wito wa mashahidi kwenye shauri husika, taratibu za uchunguzi, maamuzi ya Bodi pamoja na rufaa kwa mtu ambaye atakuwa hajaridhishwa na maamuzi ya Bodi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sehemu ya Sita ya Mswada inaweka masharti kuhusu masuala ya fedha. Sehemu hii inaweka masharti kuhusu vyanzo vya mapato vya Bodi, bajeti ya mwaka, utoaji wa taarifa ya mwaka, hesabu za Bodi na ukaguzi wa hesabu. Aidha, sehemu hii pia inaweka masharti kuhusu uwekaji wa fedha za Bodi na namna ya kuwasilisha ripoti kwenye Bunge.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sehemu ya Saba inahusu makosa na adhabu. Katika sehemu hii makosa mbalimbali yameainishwa yakiwemo makosa ya kufundisha bila kusajiliwa, zuio la mtu kufundisha ikiwa hajasajiliwa,

kujipatia usajili kwa njia za udanganyifu na utoaji wa taarifa za udanganyifu na makosa ya jumla pamoja na adhabu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sehemu ya Nane imeweka masharti ya jumla ikiwepo utaratibu wa utoaji wa taarifa kwa maamuzi ya Bodi, taarifa ya kuachishwa kazi kwa Mwalimu, kanuni za maadili, kinga kwa wajumbe na wafanyakazi wa Bodi, utaratibu wa utoaji wa vyeti vingine, ada, faini, tozo, zinazotakiwa kulipwa kwenye Bodi na utungwaji wa kanuni. Pia, inaweka kipindi cha mpito cha usajili kwa Walimu ambao wanafanya kazi ya ualimu kwa sasa ambao walipojiriwa sheria hii ilikuwa haipo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Sehemu ya Tisa na ya mwisho inaweka masharti ya marekebisho kwenye Sheria ya Elimu, Sura ya 353 ambayo yanatokana na kutungwa kwa Sheria ya Bodi ya Kitaalam ya Walimu Tanzania, 2018.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ushiriki wa wadau mbalimbali. Kama ilivyo ada ya uandaaji wa Muswada wowote katika kuandaa Muswada huu wakati wa hatua za awali za waraka, Wizara ilishirikisha wadau mbalimbali zikiwemo Wizara na taasisi mbalimbali za umma na za binafsi. Naomba nitambue na kushukuru sana wadau wote ambao walishiriki katika uandaaji wa Muswada huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wadau hao ni pamoja na Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali, iliyokuwa Tume ya Mipango; iliyokuwa Ofisi ya Rais, Menejimenti ya Utumishi wa Umma; iliyokuwa Ofisi ya Waziri Mkuu, Tawala za Mikoa na Serikali za Mitaa; Wizara ya mambo ya Ndani; Tume ya Utumishi ya Ualimu; Tume ya Utumishi wa Umma; Walimu, vyo vikiu, Maafisa Elimu Mkoa na Maafisa Elimu Wilaya; Wadhibiti Ubora wa Shule; na Wakufunzi.;

Mheshimiwa Mwenyekiti, wengine ni Chama cha Wamiliki na Mameneja wa Vyuo Vikuu Binafsi; Chama cha Walimu Tanzania – CWT; Chama cha Wawekezaji katika

Elimu Tanzania; Baraza la Kikristo la Huduma za Kijamii; Baraza la Kuu la Waislamu Tanzania; Jukwaa la Elimu; Mtandao wa Elimu Tanzania; *UNESCO, UNICEF* pamoja na wadau wengine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile katika jedwali la marekebisho tumezingatia mapendekezo na ushauri kutoka kwa wadau mbalimbali kama walivyoaikwa na Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Huduma na Maendeleo ya Jamii. Wadau hao ni pamoja na TWAVEZA, Haki Elimu, Chama cha Kutetea Haki na Maslahi ya Walimu Tanzania, Mtandao wa Elimu Tanzania, Chama cha Wanasheria Tanganyika na Chama cha Walimu Tanzania – CWT. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naishukuru sana Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Huduma na Maendeleo ya Jamii kwa kuwashirikisha wadau hawa muhimu katika hatua ya uchambuzi wa Muswada huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hitimisho, baada ya kutoa maelezo hayo sasa kwa heshima kubwa kabisa naomba Bunge lako Tukufu Ijadili Muswada huu wa Sheria ya Bodi ya Kitaalam ya Walimu Tanzania wa Mwaka 2018 na hatimaye kuupitisha na kuwa Sheria ya Bodi ya Kitaalam ya Walimu Tanzania ya mwaka 2018 *(The Tanzania Teachers' Professional Board Act, 2018)*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kutoa hoja.
(Makofi)

WAZIRI WA AFYA, MAENDELEO YA JAMII, JINSIA, WAZEE NA WATOTO: Mheshimiwa Mwenyekiti, naafiki.

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa, naona hoja imeungwa mkono. Nakushukuru sana kwa wasilisho lako Mheshimiwa Waziri.

THE UNITED REPUBLIC OF TANZANIA

BILL SUPPLEMENT

No.3

8th June, 2018

to the Gazette of the United Republic of Tanzania No.23. Vol.99 dated 8th June, 2018

Printed by the Government Printer, Dodoma by Order of Government

THE TANZANIA TEACHERS' PROFESSIONAL BOARD ACT, 2018

ARRANGEMENT OF SECTIONS

PART I
PRELIMINARY PROVISIONS

1. Short title and commencement.
2. Application.
3. Interpretation.

PART II
THE TANZANIA TEACHERS' PROFESSIONAL BOARD

4. Establishment of Board.
5. Composition of Board.
6. Functions of Board.
7. Power of Board.
8. Committees of Board.
9. Delegation of power.
10. Appointment of Registrar of Board.
11. Deputy Registrar.
12. Secretariat.
13. Staff and employees of Board.
14. Appointment of supervisory officers.
15. Remuneration and allowances.

PART III
REGISTRATION AND LICENSING OF TEACHERS
(a) Registration

16. Types of registration.
17. Register.
18. Qualification for registration.

19. Procedure for registration.
20. Publication of registered teachers.
21. Criteria for registration.
22. Issuance of certificate.
23. Renewal of registration.
24. Payment of annual registration fee.
25. Provisional registration.
26. Extension of provisional registration.
27. Criteria for provisional registration.
28. Temporary registration.
29. Prohibition of teaching by unauthorized person

(a) Licensing of Teachers

30. Practicing licence for teacher.
31. Renewal of practicing licence for teachers.
32. Registrar may call for further information of qualification.
33. Cancellation or suspension of certificate of registration .
34. Registration of foreigners.

PART IV
CANCELLATION AND SUSPENSION OF REGISTRATION

35. Removal of names from the Register.
36. Procedure for cancellation or suspension.
37. Reinstatement.
38. Deletion of names.
39. Publication of names deleted from the Register.
40. Disciplinary action on conviction.

PART V
COMPLAINTS, INQUIRY AND APPEALS

41. Receipt of complaints.
42. Inquiry.
43. Committee of inquiry.
44. Power to summon witnesses.
45. Disobedience of summons and refusal to give evidence.
46. Conduct of inquiry.
47. Proceedings at inquiry.
48. Committee to report to Board.
49. Decisions.
50. Appeal.

PART VI
FINANCIAL PROVISIONS

51. Funds and resources of Board.
52. Power to borrow.
53. Annual supplementary Budget.
54. Accounts.
55. Audit.
56. Statement of accounts and reports.
57. Lay before the National Assembly.
58. Investment.

PART VII
OFFENCES AND PENALTIES

59. Offence for illegal practice.
60. Prohibition for unauthorised teacher.
61. Procurement of illegal registration.
62. False and misleading statements.
63. Offence for a teacher who fails to obey summons.
64. General offence.

PART VIII
MISCELLANEOUS PROVISIONS

65. Notification of decision of the Board.
66. Notice of termination.
67. Reciprocal Recognition.
68. Code of Ethics.
69. Protection of members of Board and Officers.
70. Replacement of certificates.
71. Fees, penalties and charges payable to Board.
72. Regulations.
73. Inconsistency with other legislation.
74. Transitional provision.

PART IX
CONSEQUENTIAL AMENDMENTS

75. Construction.
76. Amendment of Section 2.
77. Repeal of sections 45 to 51.

SCHEDULE

NOTICE

This Bill to be submitted to the National Assembly is published for information to the general public together with a statement of its objects and reasons.

Dodoma,
7 June, 2018

JOHN W. H. KUJAZI
Secretary to the Cabinet

A BILL
for

An Act to provide for the establishment of the Tanzania Teachers' Professional Board to deal with registration of teachers, regulation of standards, professional conducts and to provide for other related matters.

ENACTED by the Parliament of the United Republic of Tanzania.

PART I
PRELIMINARY PROVISIONS

Short title and commencement	1. This Act may be cited as the Tanzania Teachers' Professional Board Act, 2018 and shall come into operation on such a date as the Minister may by notice published in the <i>Gazette</i> appoint.
Application	2. This Act shall apply to Mainland Tanzania.
Interpretation	3. In this Act unless the context requires otherwise-
"Board" means the Tanzania Teachers' Professional Board established under section 4;
"certificate of registration" means a certificate of registration issued under this Act;
"committee of inquiry" means a committee of inquiry established under section 43;
"inquiry" means an inquiry held under section 42;
"Minister" means a Minister responsible for education;
"Ministry" means the Ministry responsible for education;
"practising licence" means a practising licence issued under this Act authorising a person to practice as a professional teacher;
"practising teacher" means a registered teacher who is part of the teaching staff of a school;

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

- “profession” means an enduring vocation that requires a relatively higher level of education and training as well as a level of occupational specialization for efficient and effective discharge of required skills;
- “professional misconduct” means an act or omission by a teacher leading to breach of the Teachers’ Professional Code of Ethics and Conducts;
- “professional teacher” means a teacher who is trained or prepared for teaching including professional workers involved in teaching related tasks such as educational administration, planning, quality assurance and other related matters of professional application;
- “provisional registration” means a registration granted in accordance with the provisions of section 25;
- “pupil” means a child enrolled in pre-primary or primary school;
- “Registrar” means the Registrar of the Board appointed under section 10;
- “register” means the Register of teachers holding a degree, a higher diploma, diploma or certificate in the relevant fields from institutions recognised by the Board;
- “registered teacher” means a person-
- (a) who is registered, provisionally registered or temporary registered; and
 - (b) whose name appears on the Register;
- “registration” means registration made under section 18;
- “school” means any registered and legally recognized institution, organization or place which provides pre-primary, primary, secondary, teacher education or adult education for several people or groups of people at a particular period of time;
- “student” means a child or person enrolled at a school;
- “teacher” means a person who pursued a teacher training course in a teachers college or university, recognised by the Board under this Act, to teach pupils or students in pre-primary, primary, secondary, and tertiary education institution; and
- “temporary registration” means a registration granted to a foreigner intending to practise teaching in Mainland Tanzania for a specific period of time.

PART II

THE TANZANIA TEACHERS’ PROFESSIONAL BOARD

Establishment of the Board

4.-(1) There is hereby established a Board to be known as the Tanzania Teachers’ Professional Board.

(2) The Board shall-

- (a) be a body corporate with perpetual succession and a common seal;
- (b) in its corporate name, be capable of suing and be sued;
- (c) for and in connection with the purposes of this Act, be capable of acquiring, holding and disposing of movable and immovable property in its corporate name;

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

- (a) entering into contracts or other transactions; and
(b) do all or such other acts or things which a body corporate may lawfully perform.
- (3) Notwithstanding subsections (2), the Attorney General shall have the right to intervene in any suit or matter instituted for or against the Board.
- (4) Where the Attorney General intervenes in any matter pursuant to subsection (3), the provisions of the Government Proceedings Act, shall apply in relation to the proceedings of that suit or matter as if it had been instituted by or against the Government.
- (5) For the purpose of subsection (4), the Board shall have the duty to notify the Attorney General of any impending suit or matter by, or against the Board.
- Cap.5
- Composition of Board
- 5.-(1) The Board shall consist of the following members-
- (a) a Chairman who shall be appointed by the Minister from amongst registered Senior Professional Teachers;
 - (b) eight qualified members to be appointed by the Minister from the following institutions:
 - (i) a representative from the Ministry responsible for education;
 - (ii) a law officer representing the Attorney General's Office;
 - (iii) a representative nominated by education professional association;
 - (iv) two members appointed by the Minister from amongst persons with requisite qualifications to assist the Board in the discharge of its functions;
 - (v) a representative from regional Administration and Local Government;
 - (vi) a representative from the Teacher's Service Commission;
 - (vii) a representative from Institutions responsible for training of teachers.
- (2) The Minister shall, in making appointments under subsection (1), take into consideration gender balance.
- (3) The Minister may, on the advice of the Board and by Order published in the *Gazette* amend, vary or replace all or any of the provision of the Schedule to this Act.
- (4) The Board may co-opt any person with special knowledge or skills to provide expertise to the Board on general or specific issue but such person shall have no right to vote.
- (5) The provisions of the Schedule to this Act shall have effect as to the tenure of office of members, procedure and conduct of the meetings of the Board.

Functions of Board

6.-(1) The functions of the Board shall be to-

- (a) advise the Minister on matters pertaining to teaching profession;
- (b) establish and maintain the Register of professional teachers;
- (c) establish and promote the teaching professional standards;
- (d) promote, regulate and control continuing professional development for teachers;
- (e) inquire into complaint, charge or allegation of improper conduct against any registered teacher under this Act;
- (f) oversee teaching of education ethics and professionalism within the training programmes of the teachers;
- (g) formulate and enforce a comprehensive code of professional conduct and ethics of the teaching profession;
- (h) undertake and commission appropriate research into teaching and matters related to teaching profession;
- (i) issue certificate of registration or licenses for teachers; and
- (j) perform any other function as may be required under this Act or under any other written law.

(2) In performing its functions under this Act, the Board shall collaborate with the Ministry with a view of ensuring that individuals who wish to be trained in the teaching profession, receive the requisite education and training for registration under this Act.

(3) The Board shall collaborate with authorities exercising similar functions within and outside Tanzania with a view of promoting uniformity in the standards and qualifications required for admission to the teaching profession.

Powers of Board

7. The Board shall have powers to caution, censure, suspend from practice or erase from the Register of any professional teacher who-

- (a) has been convicted of a criminal offence and sentenced for a period of not less than six months;
- (b) fails to observe conditions for registration; or
- (c) has done anything that has lowered the esteem and integrity of the teaching profession in relation to professional ethics and standards as determined by the Board.
- (d) has breached professional conduct;

Committees of Board

8.-(1) The Board may, where it considers necessary establish committees from amongst its members to advise the Board or carry out any of its functions.

(2) The Committees appointed pursuant to subsection (1), shall regulate their own proceedings.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

- Delegation of power **9.**-(1) The Board may, by resolution and subject to such terms, conditions and restrictions as it may specify, delegate to any member of the Board, committee or employee of the Board, some of its functions, powers and duties conferred or imposed to it by or under this Act as it may deem appropriate.
- (2) Delegation made under this section shall not prevent the Board from performing or exercising its functions, powers or duties delegated.
- (3) Notwithstanding subsection (1), the Board shall not have power to delegate its -
- (a) disciplinary and advisory power under this Act;
- (b) responsibility to approve the annual budget, supplementary budget and scrutinise financial statements; or
- (c) its powers to delegate under this Act.
- Appointment of Registrar of Board **10.**-(1) The Minister shall appoint from the public service a senior professional teacher to be a Registrar of the Board.
- (2) The Registrar appointed under subsection (1) shall hold office for a term of five years and may subject to his satisfactory performance be eligible for re-appointment for one more term.
- (3) The Registrar appointed under subsection (1), shall be the Chief Executive Officer and Secretary to the Board.
- (4) The Registrar shall-
- (a) maintain and keep records of persons registered under this Act;
- (b) be responsible for the management of funds, properties and business of the Board;
- (c) be responsible for the administration, organisation and control of staff of the Board;
- (d) take minutes of the meetings and keep records of activities of the Board; and
- (e) perform any other functions as may be directed by the Board.
- Deputy Registrar **11.**-(1) The Minister shall appoint a law officer from public service to be the Deputy Registrar of the Board.
- (2) The Deputy Registrar appointed under subsection (1), shall assist the Registrar in the performance of his functions under this Act and shall discharge such other duties as may be directed by the Board or the Registrar.
- (3) The Deputy Registrar appointed under subsection (1) shall, in the performance of his functions be, answerable to the Registrar.
- (4) Where the Registrar authorises the Deputy Registrar to act on his behalf in any matter, any reference in this Act to "the Registrar" shall include a reference to the Deputy Registrar.
- (5) The functions and powers of the Deputy Registrar shall be prescribed in the instrument of appointment or Regulations made under this Act.
- Secretariat **12.** There shall be the Secretariat of the Board which shall consist of the Registrar who shall be the head of the Secretariat of Board.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

Staff and employees of Board **13.**-(1) The Board may appoint officers and other employees as it may consider necessary for proper discharge of its functions under this Act.

(2) The officers and employees of the Board shall, in the performance of their functions, be answerable to the Registrar.

Appointment of supervisory officers **14.**-(1) The Minister may, in consultation with the Board and by notice published in the *Gazette*, appoint teachers to be supervisors at the district and regional levels.

(2) A person appointed under subsection (1) shall supervise professional teachers as the case may be, and any other function within the respective district or region as the Board may direct including to-

- (a) conduct preliminary investigation on charges or complaints against teaching professionals on malpractice, lack of competence, fitness to practice, negligence and misconduct and forward the same to the Board for final determination;
- (b) submit to the Board the name of a registered teacher who has by any reason ceased to teach; and
- (c) collect fees and perform such other functions as may be directed by the Board.

Remuneration and allowances **15.** The members of the Board or of its Committee, officers and employees of the Board shall be paid remuneration or allowances at such rates as the Minister may, after consultation and approval of the Minister responsible for public service, determine.

PART III
REGISTRATION AND LICENSING OF TEACHERS
(a) Registration

Types of registration **16.** Types of registration of professional teachers under this Act shall be as follows:

- (a) provisional registration;
- (b) full registration; and
- (c) temporary registration.

Register **17.**-(1) The Registrar shall keep and maintain the Register of all persons who are registered teachers.

(2) The Register shall contain the following particulars:

- (a) full name;
- (b) postal address;
- (c) residential or physical address;
- (d) date of birth;
- (e) qualifications;
- (f) teaching experience at time of application;
- (g) registration number or category of registration;
- (h) date of registration; and
- (i) any other particular as the Board may determine.

(3) A person who is a registered teacher shall notify the Board of any change in any particular entered in the Register within sixty days of that change occurring.

(4) The Board, on request-

(a) shall make available the particulars of the Register referred to in subsection (2)(a), (f), (g) and (h); and

(b) may make available to a teacher's employing authority the particulars of the Register referred to in subsection (2)(c) and (d) and any other particular in respect of which the registered teacher has given his consent.

Qualification for registration

18.-(1) Subject to the provisions of this Act, a person shall be eligible for registration as a teacher after submitting an application to the Board in a prescribed manner and upon payment of the prescribed fee and if he satisfies the Board that-

(a) he has the minimum teaching qualification and skills prescribed by the Board;

(b) is a fit and proper person to be registered under this Act; and

(c) has qualifications and has had adequate competencies as a teacher, in the opinion of the Board, for the purpose of registration.

(2) The Minister may, upon consultation with the Board, make regulations prescribing additional qualifications or requirements for registration, as he may consider necessary.

Procedure for registration

19.-(1) A person who intends to obtain registration under this Part shall submit an application to the Registrar in the prescribed form.

(2) An application under subsection (1) shall be accompanied by-

(a) a certified copy or copies of certificates for academic qualifications of the applicant; and

(b) an application fee as may be prescribed in the Regulations.

(3) The Registrar shall, after receiving an application, refer the application together with his recommendations to the Board for consideration and determination.

(4) The Board may, after consideration of the matter-

(a) approve the application and direct the Registrar to register the applicant; or

(b) reject an application and direct the Registrar to inform the applicant within one month after submission of the application stating the reasons for the Board's decision.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

Publication of registered teachers	<p>20.-(1) The Registrar shall, by notice published in the <i>Gazette</i> and as soon as may be practicable following registration, publish the-</p> <ul style="list-style-type: none">(a) names and postal address of a registered teacher;(b) registration number;(c) qualification of each registered teacher; and(d) any other particulars which the Board may direct. <p>(2) Subject to the directions of the Board, the Registrar may publish in the <i>Gazette</i> any amendment to or deletion of the name of a registered teacher from the Register.</p> <p>(3) Any change in the particulars of a registered teacher under this section shall be entered in the Register by the Registrar.</p>
Criteria for registration	<p>21.-(1) In order to be a registered teacher, such person shall satisfy the Board that he-</p> <ul style="list-style-type: none">(a) is of good character;(b) has successfully completed an approved course relating to teacher training and at least one year of full time teaching to the satisfaction of the Board;(c) has contributed to educational practice and his education and experience, in the opinion of the Board, is sufficient to warrant registration; or(d) has complied with the requirement of the Board during the period of provisional registration. <p>(2) In determining whether an applicant is of good character, the Board-</p> <ul style="list-style-type: none">(a) shall take into account any conviction of, or charge made against, the applicant;(b) shall take into account any behavior of the applicant if-<ul style="list-style-type: none">(i) does not satisfy a standard of behavior generally expected of a teacher;(ii) is otherwise disgraceful or improper; or(iii) is unfit to be a teacher; and(c) may take into account any other matter it considers relevant. <p>(3) In taking into account any matter referred to under subsection (2), the Board, if satisfied that the person is of good character, shall give the applicant an opportunity to appear before it.</p> <p>(4) The Minister may in consultation with the Board make Regulations or requirements of conducting Board's examinations.</p>
Issuance of certificates	<p>22.-(1) The Registrar shall, immediately after effecting registration under this Act, issue to every registered teacher a certificate of registration upon payment of prescribed fee.</p> <p>(2) The certificate of registration shall contain-</p> <ul style="list-style-type: none">(a) full name and addresses of the applicant;(b) registration number;(c) type, date of registration;(d) duration of the certificate; and(e) such terms and conditions in respect of which a certificate is issued. <p>(3) The certificate issued under subsection (1), shall be-</p> <ul style="list-style-type: none">(a) signed by Chairman and Registrar;(b) the property of the Board; and

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

(2) The Board shall determine a period of provisional registration which shall not exceed three years.

(3) The Board may extend the period of provisional registration for one term so long as the total length of the period of provisional registration does not exceed four years.

(4) The Board may cancel the provisional registration of a person-

- (a) if the person fails to comply with the conditions of registration;
- or

- (b) for any other reason as the Board may determine.

(5) The Board may require a person who has been granted with a provisional registration to submit a report in an approved form from the person's employer with respect to-

- (a) the manner in which the person has performed teaching duties; and

- (b) any recommendation as to the person's suitability for registration.

(6) A recommendation for registration of a person who has been granted provisional registration may be made by the employer of that person after that person has completed one year of teaching.

(7) The Registrar shall maintain a register which shall enter the names of teachers therein.

Temporary registration

28.(1) A person who is not a citizen of Tanzania shall be entitled to a temporary registration if he satisfies the Board that he-

- (a) is not ordinarily resident in Tanzania;

- (b) is or intends to be employed in Tanzania in the capacity for which he is applying for the express purpose of carrying out specific assignment in research, teaching or engaging in education matters.

(2) Without prejudice to the provisions of subsection (1), a person intending to be temporarily registered shall, together with an application form, submit to the Registrar-

- (a) a certified certificate of full registration, issued by a body established in a country in which he practiced;

- (b) a certified certificate of good standing issued in the country in which he last practiced;

- (c) testimonials offered to him by the institution or established institutions in the country in which he last practiced; and

- (d) a curriculum vitae.

(3) Registration of person under this section shall remain valid in so far as that person is in the employment in respect of which a temporary registration was issued and shall cease upon termination of such employment.

(4) Temporary registration granted under this Act shall be for a period of two years but may be renewed.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

Prohibition of teaching by unauthorised teacher

29. (1) A person shall not teach at any school or be employed as a teacher unless such person-

- (a) is registered in accordance with the provisions of this Act;
- (b) has been granted provisional or temporary registration; or
- (c) is under the direct supervision of a registered teacher.

(2) Any person who contravenes the provision of this section commits an offence.

(a) Licensing of Teachers

Practising licence for teacher

30.(1) A person who is registered, under this Act and intends to practise as a teacher, shall apply to the Board for a practising licence.

(2) Subject to subsection (1), the Board may-

- (a) approve the application and direct the Registrar to issue a practicing licence to the applicant; or
- (b) reject an application and direct the Registrar to inform the applicant of the reason for the Board's decision.

Renewal of practicing licence for teachers

31.(1) A practicing licence issued under section 30 shall be subject to renewal, upon payment of prescribed fees.

(2) Procedures for renewal under section 23 shall apply *mutatis mutandis* to renewal under this section.

Registrar may call for further information of qualification

32. The Registrar may, on his own motion or on the instruction from the Board, request any teacher to furnish him with necessary information regarding his qualifications.

Cancellation or suspension of certificate of registration

33. Where the holder of the certificate of registration fails to observe the imposed conditions as required, the Board may cancel or suspend the certificate of registration granted under this Act.

Registration for foreigners

34.(1) A foreigner who intends to practice as a teacher under this Act, shall submit an application to the Board together with copies of certificate of his qualification, certificate of registration from the registration authority of his jurisdiction, original certificate of good standing from the last jurisdiction of practice and such other particulars as may be prescribed in the regulation.

(2) Subject to subsection (1), a foreigner shall be eligible for temporary registration.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

PART IV
CANCELLATION AND SUSPENSION OF REGISTRATION

- Removal of name from Register **35.** The Board may cancel or suspend the name of a person from the Register if such person-
- (a) fails to pay the prescribed fees;
 - (b) is found guilty of professional misconduct;
 - (c) has lost qualifications in respect of which he was registered;
 - (d) engages in forgery, misrepresentation, fraudulent conduct, inducement or corrupt practice;
 - (e) dies; or
 - (f) has not applied for renewal of registration in accordance with the provision of section 23.
- Procedure for cancellation or suspension **36.**-(1) Where a registered teacher is in violation of the terms and conditions of his registration, the Registrar shall on the directions of the Board, serve to that person a notice in writing specifying the nature of the default.
- (2) Upon receipt of the notice under subsection (1), the person to whom the notice is served shall make representation in writing to the Registrar on the rectification of the default.
- (3) Where the person under subsection (2) fails to rectify the default within the time specified in the notice or fails to make representation satisfactory to the Registrar, the Registrar shall recommend to the Board for cancellation or suspension of the certificate issued to that person.
- (4) The Board shall, if it is satisfied with the recommendations made pursuant to the provisions of subsection (3), direct the Registrar to cancel or suspend the registration certificate.
- Reinstatement **37.**-(1) Subject to the provisions of section 36, a person whose certificate has been cancelled or suspended may be required to apply for reinstatement of his registration to the Registrar within the period of twelve months from the date of cancellation or suspension.
- (2) A person who fails to submit an application for reinstatement of his registration, within the period stipulated under the provisions of subsection (1), shall not be reinstated unless he passes an examination or pays a penalty fee as may be determined by the Board.
- Deletion of names **38.**-(1) The Board shall in writing notify a person whose name has been deleted from the Register.
- (2) A teacher whose name has been deleted from the Register, shall, upon notification, immediately cease from practicing as a teacher.
- Publication of names deleted from Register **39.** The Registrar may cause to be published in the local newspaper widely circulating in Tanzania, the name, address and qualification of a teacher whose name has been deleted from the Register.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

- Disciplinary action on conviction
- 40.-(1) Where a registered teacher is convicted in Tanzania or elsewhere of an offence which, if committed in Tanzania, may have been an indictable offence, the Board shall-
- (a) warn or censure that teacher; or
 - (b) if in the opinion of the Board, that the circumstances of the offence render the teacher unfit to teach-
 - (i) suspend the teacher's registration for any period, and subject to any conditions, the Board considers appropriate; or
 - (ii) cancel the teacher's registration;
 - (c) direct that the name of the teacher be removed from the Register.
- (2) The Board, in suspending the registration of a teacher under subsection (1)(b)(i), may substitute provisional registration for any period, and subject to any condition, as it may think fit.
- (3) A registered teacher who is convicted in Tanzania-
- (a) whether upon indictment or summarily of an indictable offence; or
 - (b) elsewhere of an offence which, if committed in Tanzania, may have been an indictable offence,
- shall give notice in writing to the Board within twenty-one days of-
- (a) that conviction; and
 - (b) the circumstances in which the offence was committed.

PART V COMPLAINTS, INQUIRY AND APPEALS

- Receipt of complaints
- 41.-(1) A person may, by notice in writing to the Board, complain about the professional conduct of a registered teacher.
- (2) The Board may dismiss the complaint if it considers it to be frivolous or vexatious.
- (3) The Board shall notify the contents of a complaint-
- (a) to the registered teacher who is the subject matter of the complaint; and
 - (b) if the employer of the person is identifiable from the details of the complaint, the employer.
- Inquiry
- 42.-(1) The Board may determine to hold an inquiry in respect of-
- (a) any matter relating to a registered teacher; and
 - (b) any complaint made under section 41.
- (2) The Board may hold the inquiry itself, or appoint a committee of inquiry to hold the inquiry on its behalf.
- (3) The Board may hold an inquiry in respect of a registered teacher if it reasonably believes that-
- (a) the person is incompetent in teaching and has been dismissed from employment or has resigned in circumstances that, in the opinion employer, call into question of his competency to teach;
 - (b) the person's registration in another country is cancelled or suspended;

- (a) the person's employment in another country is terminated because the employer is satisfied that the person is not competent or fit to teach;
 - (b) the person was registered on the basis of false or misleading information; or
 - (c) the person is no longer of good character.
- (4) The Board may hold an inquiry in respect of such person if it is satisfied that there is a public interest to do so.

Committee of inquiry

- 43.**-(1) The Board may appoint a Committee of Inquiry consisting of five persons who shall be-
- (a) two persons who are registered teachers;
 - (b) one person from public service;
 - (c) one person from office responsible for Regional Administration and Local Government; and
 - (d) one senior lawyer from the Ministry responsible for education.
- (2) A committee of inquiry shall hold an inquiry subject to the provisions of this Act and in accordance with directives of the Board.

Power to summon witnesses

- 44.** The Board shall have power to summon witness and call for the production of documents for the purpose of inquiry conducted under this Act.

Disobedience of summons and refusal to give evidence

- 45.**-(1) A person who, having been served with a summons to attend and give evidence or to produce any document at any inquiry held under the provisions of this Act-
- (a) refuses to swear or affirm as a witness;
 - (b) fails without reasonable cause to obey summons;
 - (c) refuses without reasonable cause to answer questions put to him by the Board;
 - (d) refuses or omits without sufficient cause to produce any

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

(3) A person who is supposed to appear before the inquiry may submit to the Board within fourteen days of service of the notice a statement in writing-

- (a) admitting to, or refusing, the substance of any matter to be inquired into; or
- (b) notifying the Board of the intention to appear in person.

(4) A person may be represented in person or by an advocate at an inquiry and assist the Board where required to do so.

Proceedings
at inquiry

47.-(1) For the purpose of proceedings during the inquiry, the Committee shall have power to-

- (a) administer oaths;
- (b) summon persons to attend and give evidence; and
- (c) order production of documents.

(2) All summons and orders issued under the hand of the Chairman or the Vice-Chairman of the Committee shall be deemed to have been issued by the Board.

(3) The Chairman, or in his absence the Vice-Chairman of the Committee of inquiry shall record or cause to be recorded a summary of any oral evidence given at the inquiry.

(4) The Committee shall have the power to regulate its own proceedings of inquiry at the inquiry held by it.

Committee
to report to
Board

48.-(1) The Committee of Inquiry, on completion of the inquiry, shall report its findings and recommendations to the Board.

(2) The Board, in making any decision in relation to the inquiry, shall take into consideration any findings and recommendations of the Committee of Inquiry.

Decisions

49. The Board may, after receiving the findings and recommendations of the Committee of inquiry, make any of the following decisions as a result of the inquiry-

- (a) warn or caution the teacher concerned;
- (b) suspend the teacher's registration for any period, and subject to any condition, it considers appropriate;
- (c) cancel the teacher's registration;
- (d) determine that the teacher is-
 - (i) unfit to be a teacher; or
 - (ii) not of good character; and
- (e) determine that the complaint or matter being inquired into is without substance.

Appeal

50.-(1) Any person who is aggrieved by the decision of the Board may, within forty five days from the date of receipt of the decision, appeal to the Minister.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

(2) A person who is aggrieved by the decision of the Minister may, within thirty days from the date of decision, seek redress to the High Court.

**PART VI
FINANCIAL PROVISIONS**

Funds and resources of the Board

51. The sources of funds of the Board shall include-

- (a) such sums of money as may be appropriated by Parliament for the purpose of this Act;
- (b) fees and other charges payable under this Act;
- (c) such donations, grants and bequeaths as the Board may from time to time receive from stakeholders or organisations;
- (d) any funds or assets which may be vested in or accrued from other sources;
- (e) proceeds derived from sale of assets; and
- (f) any other sources of income identified by the Board and legally acquired.

Power to borrow

52. The Board may, subject to relevant laws, borrow monies by way of loan or overdraft and upon such security and terms and conditions relating to repayment of the principal and payment of interest.

Annual and supplementary Budget

53.-(1) Not less than two months before the beginning of any financial year the Board shall at its first meeting convened for that purpose, pass a detailed budget (in this Act referred as the "Annual Budget") of the amounts respectively expected to be-

- (a) received; and
- (b) disbursed by the Board during the financial year.

(2) Where in any financial year the Board requires to make any disbursement not provided for in the annual budget for the year, the Board shall at a meeting convened for that purpose, pass a supplementary budget detailing the disbursement.

(3) The Board shall upon the passing of the annual budget or any supplementary budget, submit such budget to the Minister for his approval.

(4) The Minister shall, upon the receipt of the annual budget or supplementary budget, approve or disapprove it or approve it subject to such amendments as he may consider fit.

(5) Where the Minister has approved any annual budget or supplementary budget, the budget as approved by him, whether with or without amendments, shall be binding on the Board which subject to the provisions of subsection (6) shall confine its disbursement within the items and amounts contained in the applicable estimates as approved by the Minister.

(6) The Board may-

- (a) from the amount of expenditure provided for in any budget in respect of any item, transfer a sum from one item to another item contained in the budget;

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

Investment
Cap. 53

58. The Board may, subject to relevant laws and after obtaining approval of the Minister, from time to time invest any monies available in any fund in investments authorised by the Trustee Investment Act, in relation to investment of funds by a Trustee.

PART VII
OFFENCES AND PENALTIES

Offence for
illegal
practise

59. A person who practises as a teacher without being registered, commits an offence and shall be liable on conviction to a fine of not less than five hundred thousand shillings but not exceeding one million shillings or to imprisonment for a term of not more than one year or to both.

Prohibition
for
unauthorize
d teacher

60. A person registered under this Act who allows, associates or otherwise causes a person who is not registered as such to practice as a teacher, commits an offence and shall be liable on conviction to a fine of not less than five hundred thousand shillings and not exceeding one million shillings or to imprisonment for a term of not more than one year or to both.

Procuremen
t of illegal
registration

61. A person who-

- (a) procures or attempts to procure registration by production of any false or fraudulent statement or document; or
- (b) deliberately makes or causes to be made any falsification in any matter relating to the Register; or
- (c) assists or aids any person to commit any of the acts prescribed under this section,

commits an offence and on conviction shall be liable to a fine of not less than one million shillings and not exceeding three million shillings and imprisonment for a term not less than six months and not exceeding two years or to both.

False and
misleading
statements

62.-(1) A person, in giving any information under this Act, shall not-

- (a) make a statement knowing it to be false or misleading; or
- (b) omit any matter knowing that without that matter the information is misleading.

(2) Any person who contravenes provision of this section commits an offence.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

- Offence for a teacher who fails to obey summons
- 63.** A teacher or any other person who -
- (a) having been summoned by the Board and fails-
 - (i) to attend before the Board;
 - (ii) without reasonable excuse produce any book or documents which he is required to produce;
 - (b) without lawful excuse, refuse to answer any question put to him in the cause of the proceedings of the Board; or
 - (c) fails to observe or breaches any other provisions of this Act, commits an offence and shall be liable to a fine of not less than one hundred thousand shillings and not exceeding five hundred thousand shillings or to imprisonment for a term not exceeding three months.
- General offence and penalty
- 64.** Any person who contravenes provisions of this Act and where no specific penalty for that offence is provided, commits an offence and upon conviction shall be liable to a fine of not less than three million shillings or imprisonment for a term of five years or to both.

**PART VIII
MISCELLANEOUS PROVISIONS**

- Notification of decision of the Board
- 65.** The Board shall give a person a notice in writing of-
- (a) any decision it makes that affects that person or a person employed by that person; and
 - (b) the reasons for that decision.
- Notice of termination
- 66.**(1) Where a registered teacher is terminated on grounds of professional misconduct, an employer shall notify the Board of such termination within twenty one days after the termination.
- (2) The notice under subsection (1) shall state the reasons of that termination.
- Reciprocal Recognition
- 67.** There shall be reciprocal recognition for persons registered as professional teachers with other countries upon entering into Mutual Recognition Agreements between the Board and other professional regulatory bodies.
- Codes of ethics
- 68.**(1) The Ministry may after consultation with the Board, prescribe a Code of Conduct and Ethics and a Code of good practice to be observed by professional teachers.
- (2) The Codes made under the provisions of subsection (1) shall be published in the *Gazette*.
- Protection of members of the Board and Officers
- 69.** Any matter or thing done by any member or employee of the Board shall, if done *bona fide*, in the execution or purported execution of the functions conferred upon that member or employee by this Act or by regulations made hereunder render that member or employee not personally liable for the matter or thing.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

Replacement certificates	<p>70. The Board, on payment of a prescribed fee, may issue a replacement certificate of registration or licence if satisfied that the original certificate or licence is lost, destroyed or misplaced.</p>
Fees, penalties and charges payable to Board	<p>71.-(1) Any fine, fees and charges under this Act shall be payable to the Board.</p> <p>(2) The Board may waive payment of all or part of any fee or charge payable to it under this Act.</p> <p>(3) The fees and charges payable under this Act shall be as prescribed in the regulations.</p>
Regulations	<p>72.-(1) The Minister may make regulations generally providing for the better carrying out of the provisions of this Act.</p> <p>(2) Notwithstanding subsection (1), the Minister may make regulations-</p> <ul style="list-style-type: none">(a) regulating the practice of registered teachers;(b) prescribing procedures for conducting inquiry;(c) prescribing qualifications, which shall be recognized as entitling the holder for registration under this Act;(d) prescribing procedures for registration under this Act;(e) prescribing rules regulating the standards of professional conduct for teachers profession;(f) prescribing fees and other charges;(g) prescribing procedure for appeals under this Act;(h) prescribing the functions of the committees established under this Act;(i) prescribing conditions and procedures for foreign teachers in the country;(j) prescribing conditions for retaining the names of registered teachers;(k) prescribing procedure for supervision at the regional and district levels;(l) prescribing procedures and manner in which professional examinations shall be conducted; and(m) any matter which is permitted or required by this Act to be prescribed.
Inconsistency with other legislation	<p>73. Where the provisions of this Act is in conflict or is otherwise inconsistent with the provisions of any other written laws relating to registration of teachers, the provisions of this Act shall prevail to the extent of such inconsistency.</p>
Transitional provision	<p>74.-(1) A teacher who, immediately before coming into operation under this Act, was not registered, shall be exempted from the conditions stipulated under this Act.</p> <p>(2) Notwithstanding the provisions of subsection (1) each of such teacher shall be required to register under this Act within twelve months from the date of coming into operation of this Act.</p> <p>(3) Subject to the provisions of subsection (2), the Minister may by Order published in the <i>Gazette</i>, extend the period of registration of teachers.</p>

SCHEDULE

(Made under section 5(5))

PROCEEDINGS OF THE BOARD

Vice
Chairman	1. The members shall elect one amongst their number to be Vice-chairman of the Board and such member elected shall hold office for a term of three years.
Tenure of
office	2.-(1) A member shall, unless the appointing authority terminates his appointment, or ceases in any other way to be a member, hold office for a period of three years but may be eligible for re-appointment for one term. (2) A member appointed by virtue of his office shall cease to be a member upon ceasing to hold the office entitling him to appointment to the Board.
Remuneratio
ns	3. A member of the Board shall be entitled to such remuneration, fees or allowance for expenses as the Minister may determine and upon recommendations from the Minister responsible for Public Service.
Resignation	4. A member may resign by signed notice given to the Minister.
Prox
representatio
n	5. Where a member of the Board who is a member by virtue of holding office is unable for any reason to attend any meeting of the Board, he may nominate another person from his organization to attend the meeting in his place.
Convening
of meetings	6. A meeting of the Board shall be convened by the Chairman of the Board.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

Meeting of the Board	<p>7.-(1) The Board shall ordinarily meet for the transaction of its business at the time and at the place determined by it, but shall meet at least once in every three months.</p> <p>(2) The Chairman shall preside at every meeting of the Board and in the absence of the Chairman, the Vice Chairman.</p> <p>(3) The Chairman or in his absence, the Vice Chairman may at any time call a special meeting of the Board upon a written request by a majority of the members in office.</p> <p>(4) In the absence of the Chairman and Vice Chairman, the members present shall appoint one amongst their number to preside over the meeting.</p> <p>(5) The Chairman may invite any person who is not a member to participate in the deliberations at any meeting of the Board, but any person so invited shall not be entitled to vote.</p>
Quorum and voting at meetings	<p>8.-(1) A majority of the members of the Board shall constitute a quorum at any meeting of the Board.</p> <p>(2) All acts, matters and things authorized to be done by the Board shall be decided by resolution at a meeting of the Board at which a quorum is present.</p>
Decisions of the Board	<p>9.-(1) A decision of the majority of members present and voting at a meeting of the Board shall be deemed to be a decision of the Board.</p> <p>(2) Every member of the Board shall have one vote and in the event of an equality of votes the Chairman of the meeting shall have a second or casting vote in addition to his deliberative vote.</p> <p>(3) Notwithstanding the provisions of sub-paragraph 2 where a Chairman so directs, a decision may be made by the Board without a meeting by circulation of the relevant papers among all the members and expression in writing of their views, but any member shall be entitled to require that any such decision shall be deferred until the subject matter has been considered at a meeting of the Board.</p>
Minutes of Meetings	<p>10.-(1) The Board shall cause to be recorded and kept minutes of all business conducted or transacted at its meetings, and the minutes of each meeting of the Board shall be read and confirmed, or amended and confirmed, at the next meeting of the Board and signed by the person presiding at the meeting.</p> <p>(2) Any minutes signed by a person presiding at a meeting of the Board shall, in the absence of proof of error, be deemed to be a correct record of the meeting.</p>
Board may regulate conduct of meetings	<p>11. Subject to the provisions of this Act, the Board may regulate its own proceedings.</p>
Validity of proceedings	<p>12.-(1) Any act or proceeding of the Board or of a person acting under the direction of the Board is not invalid by reason only that, at the time when the act or proceeding was done, taken or commenced, there was a vacancy in the membership of the Board.</p>

Part V seeks to provide for complaints and inquiry (disciplinary action). Under this Part, the Bill proposes provisions on committee of inquiry, conduct and proceedings of inquiry, decision of the Board and appeal for any person who is aggrieved by the decision of the Board.

Part VI of the Bill provides for financial provisions. This Part proposes provisions for the sources of funds of the Board, investments, power to borrow, budget, accounts and audit. It further proposes for provisions related to annual reports and laying to the national assembly the audited statements accounts and reports.

Part VII of the Bill provides for offences and penalties. This Part mentions several offences like illegal practice, prohibition for unauthorized teacher or unregistered teacher and making illegal registration by giving false or misleading statement during registration process.

Part VIII contains general provisions relating to powers of the Minister to make Regulations, enactment of the Code of Conduct and Ethics, notification of the decision of the Board, fees, penalties and charges payable to the Board. It also provides for the protection of members and officers of the Board.

Part IX provides for consequential amendments. In this Part, the Education Act, Cap 353, is proposed to be amended with a view to streamlining and harmonizing the provisions in such Act is with provisions of this Bill.

MADHUMUNI NA SABABU

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

Sehemu ya Tatu inaainisha masharti kuhusu usajili wa walimu. Sehemu hii pia inaweka masharti kuhusu vigezo vya usajili, aina za usajili, ulipaji wa ada za usajili, utoaji wa leseni na kuweka masharti ya namna ya kuweka na kutunza rejista ya walimu.

Sehemu ya Nne inapendekeza kuweka masharti kuhusiana na utaratibu wa kuondoa jina kwenye rejista, kufuta na kusimamisha usajili, pamoja na kuweka adhabu kwa makosa yatoakanayo na kuajiri mwalimu ambaye hajasajiliwa kwa mujibu wa sheria.

Sehemu ya Tano inaweka masharti kuhusu malalamiko ya walimu, uchunguzi nanamna ya kushughulikia rufaa zao. Sehemu hii pia, inajumuisha masuala yote yahasuyc upokaji wa malalamiko na uchunguzi wa malalamiko dhidi ya mwalimu, kamati ya uchunguzi, wito wa mashahidi, taratibu za uchunguzi, maamuzi ya Bodi pamoja na rufaa kwa mtu ambaye atakuwa hajaridhishwa na maamuzi yaliyotolewa na Bodi.

Sehemu ya Sita ya Muswada inaweka masharti kuhusu masuala ya fedha. Sehemu hii inaweka masharti kuhusu vyanzo vya mapato vya Bodi, bajeti ya mwaka, utoaji wa taarifa za mwaka, hesabu za Bodi na ukaguzi wa hesabu. Aidha, sehemu hii pia inaweka masharti kuhusu uwekezaji wa fedha za Bodi na namna ya kuwasilisha ripoti kwenye Bunge.

Sehemu ya Saba inahusu makosa na adhabu. Katika Sehemu hii makosa mbalimbali yameainishwa yakiwemo makosa ya kufundisha bila kusajiliwa, au kusajiliwa kinyume cha sheria, utoaji wa nyaraka danganyifu na kuajiri mwalimu asiyesajiliwa.

Sehemu ya Nane inaweka masharti ya jumla, yakiwemo mamlaka ya Waziri ya kutengeneza Kanuni, utengenezwaji wa mwongozo wa maadili, taarifa ya maamuzi ya Bodi, faini, ada na tozo zinazotakiwa kulipwa kwenye Bodi. Pia inaweka kipindi cha mpitit cha kusajili na kinga kwa wajumbe na wafanyakazi wa Bodi.

Sehemu ya Tisa inaweka masharti kuhusu marekebisho yatoakanayo na Sheria ya Elimu Sura ya 353 kwa lengo la kuwianisha na kuondoa mwingiliano wa majukumu katika Sheria hiyo inayopendekezwa.

Dodoma,
21 Mei, 2018

JOYCE L. NDALICHAKO
Minister for Education, Science and Technology

SCHEDULE OF AMENDMENT TO BE MOVED BY HON. JOYCE LAZARO NDALICHAKO, THE MINISTER FOR EDUCATION, SCIENCE AND TECHNOLOGY, AT THE SECOND READING OF THE BILL ENTITLED “THE TANZANIA TEACHERS’ PROFESSIONAL BOARD ACT, 2018”

Made under S.O. 86(10)(b)

A Bill entitled “The Tanzania Teachers’ Professional Board Act, 2018” is generally amended as follows:

- A:** In Clause 3, by-
- (a) deleting the definition of the term “student” and substituting for it the following:
““student” means a person enrolled at school;”;
 - (b) deleting the words “and tertiary” appearing in the definition of the term “teacher” and substituting for them the words “teachers and adult”;
 - (c) deleting the words “professional development of teachers for teachers” wherever it appears in the Act and substituting for them the words “Teachers Continuous Professional Development”; and
 - (d) adding in its appropriate alphabetical order the following new definition:
““Teachers Continuous Professional Development” means competence building program that focuses on activities that intend to attain knowledge, skills and attitudes of the teacher in the teaching profession and any other institutions which require professional teachers to teach;.”
- B:** In Clause 5(1)-
- (a) by deleting the word “Minister” appearing in paragraph (a) and substituting for it the word “President”;
 - (b) in paragraph (b) by deleting subparagraph (iii) and (iv) and substituting for them the following:
 - “(iii) one representative nominated by teachers organisation;
 - (iv) one representative from private sector;
 - (v) one representative appointed from amongst persons with requisite qualifications to assist the Board in the discharge of its functions;”;
 - (c) renumbering subparagraphs (v) to (vii) as paragraphs (vi) to (viii).
- C:** In Clause 6(1), by-
- (a) deleting paragraph (d) and substituting for it the following:
“(d) promote and regulate continuing professional development for teachers;”
 - (b) deleting paragraph (f);
 - (c) renumbering paragraph (g) to (j) as paragraph (f) to (i) respectively.
- D:** In Clause 8, by-
- (a) adding immediately after subclause (1) the following new subclause:
“(2) The Committee established under subsection (1) shall include:
 - (a) a registration and licensing Committee;
 - (b) ethics and disciplinary Committee; and

- P:** By deleting Clause 29 and substituting for it the following:
“Prohibition of teaching by unauthorised teacher”
- 29.**-(1) A person shall not teach at any school or employ any teacher, unless such person or employee-
- (a) is registered in accordance with the provision of this Act;
 - (b) has been granted provision or temporary registration; or
 - (c) is under the direct supervision of a registered teacher.
- (2) Any person who contravenes a provision of this section commits an offence and upon conviction shall be liable-
- (a) in the case of a registered teacher, to a fine of not less than five hundred thousands shillings but not exceeding three million shillings or to imprisonment for a term not exceeding three month or to both; and
 - (b) in the case of an employer, to a fine of not less than one million shillings but not exceeding five million shillings or to imprisonment for a term not exceeding six month or to both.”

Q: In Clause 30, by adding immediately after subclause (2) the following new subclause:

“(3) Any person who is registered as a teacher for the first time under this Act and wishes to practice as a teacher in a pre-primary, primary, secondary, teachers’ and adult education institutions such person shall also be granted a practicing licence which shall be valid for a period of three years.”

R: By deleting Clause 31 and substituting for it the following:
“Renewal of practicing licence”

31.-(1) A practicing licence issued under section 30 shall be renewed subject to:

 - (a) payment of the prescribed fees;
 - (b) submission of certificate of registration;
 - (c) satisfactory evidence that proves that the applicant undergone the Teachers Continuing Professional Development or any other condition as the Minister may prescribed;
 - (d) any other qualification as the Minister may prescribe.

(2) Subject to subsection (1), a person may apply to the Board for renewal of registration within three months before the date of expiry.

(3) Notwithstanding the provisions of section 29, a registered teacher whose first practicing licence expires, shall make an application for renewal of his practicing licence to the Board and such licence shall be valid for a period of five years.

(4) The procedure for renewal of practicing licence shall be as prescribed in the regulations.

(5) Subject to subsection (1)(c), the Minister may, in consultation with the Board, make Regulations on the requirement for conducting Board’s Examinations.”

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

- S:** In Clause 35, by-
- (a) deleting the word “;or” appearing in paragraph (e) and substituting for it the “full stop”; and
 - (b) deleting paragraph (f).
- T:** In Clause 37, by-
- (a) deleting figure “36” appearing in subclause (1) and substituting for it figure “35”;
 - (b) deleting the words “or pays a penalty fee as may be determined by the Board” appearing in subclause (2).”
- U:** In Clause 39 by inserting the words “in the *Gazette* and” between the words “published” and “in”.
- V:** In Clause 40, by adding immediately after subsection (3) the following new subclauses:
- “(4) Where a registered teacher commits a disciplinary offence under any other written laws which amounts to breach of professional misconduct and such matter has been forwarded to the Board, the Board shall institute action against him and initiate disciplinary proceeding.
 - (5) In conducting inquiry the Board shall ensure that the inquiry is concluded within sixty days.”
- W:** In Clause 42(1), by deleting figure “41” appearing in paragraph (b) and substituting for it figure “40”.
- X:** In Clause 43(1)(a) by adding at the end of that paragraph the words “one from public education institution and the other from private education institution.
- Y:** In Clause 45, by-
- (a) deleting paragraph (a), (c) and (e) respectively; and
 - (b) renaming paragraphs (b) and (d) as paragraphs (a) and (b) respectively.
- Z:** In Clause 50-
- (a) in subclause (1) by deleting the words “fourty five” and substituting for them the words “ninty days”;
 - (b) by adding immediately after subsection (1) the following:
 - “(2) The Minister shall within sixty days after receiving the appeals made under subsection (1), confirm, vary, or set aside the decision of the Board.”;
 - (c) by renumbering subsection (2) as subsection (3);
 - (d) in subclause (3) as renumbered by deleting the words “thirty days” and substituting for them the words “forty five days”.
- AA:** In Clause 52, by inserting the words “in consultation with the Minister” between the words “may” and “subject”.
- BB:** In Clause 55(1), by deleting figure “54” appearing in subclause (2) and substituting for it figure “53”.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

- CC:** In Clause 59, by inserting the words “or licenced” between a “comma” and the word “commits.”
- DD:** In Clause 60, by deleting the marginal note and substituting for it the following:
“Offence for a registered teacher”
- EE:** In Clause 63 by-
- (a) adding immediately after paragraph (b) the following new paragraphs:
 - “(c) refuses to swear or affirm as a witness;
 - (d) willfully interrupts the proceedings of the Board or insults any member of the Board;”; and
 - (b) renaming paragraph (c) as paragraph (e).
- FF:** In Clause 64, by deleting the words “not less than three million shillings” and substituting for them the words “not less than five hundred thousand shillings and not exceed five million shillings”.
- GG:** In Clause 68, by deleting the word “Ministry” and substituting for them word “Minister”.
- HH:** In Clause 70, by deleting the words “a replacement” and substituting for them the word “another”.
- II:** In Clause 72(2) by-
- (a) adding immediately after paragraph (k) the following new paragraph:
 - “(l) prescribing the manner in which the Teachers Continuous Professional Development will be conducted;”; and
 - (b) renaming paragraphs (l) and (m) as paragraphs (m) and (n) respectively.
- JJ:** In Clause 74(2), by deleting the words “twelve months” and substituting for them the words “two years”.
- KK:** Renumbering Clauses 24 to 77 as Clauses 23 to 76 respectively.

Dodoma,
....., 2018

JLN
MoEST

MWENYEKITI: Sasa nimwite Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Huduma ya Maendeleo ya Jamii aweze kutoa Taarifa yake. Mheshimiwa Peter Serukamba, karibu.

MHE. PETER J. SERUKAMBA – MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA HUDUMA NA MAENDELEO YA JAMII: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sababu ya muda nitaomba *speech* yangu yote iingie kwenye *Hansard* kama maeneo mengi nitayaruka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kuchukua nafasi hii kuwasilisha Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati kuhusu Muswada wa Sheria ya Bodi ya Taaluma ya Ualimu Tanzania ya Mwaka 2018 (*The Tanzania Teachers' Professional Board Bill, 2018*). Uwasilishaji huu wa maoni ya Kamati ni kwa mujibu wa Kanuni ya 86(5) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Dhana ya Taaluma ya Ualimu; Historia ya Taaluma ya Ualimu Ulimwenguni. Taaluma ya Ualimu ni moja kati ya taaluma muhimu duniani kote. Historia ya ualimu inaweza kuangaliwa kuanzia miaka ya 561 kabla ya Kristo ambapo Mwalimu aliyefahamika kwa jina la *Confucius* alikuwa ndiye Mwalimu wa kwanza maarufu wa shule binafsi. Aidha, katika kipindi cha wakoloni watu wengi walijaji Walimu binafsi kuwafundisha watoto wao majumbani kwa kuwa hapakuwepo na shule rasmi katika maeneo yao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Historia ya Ualimu Tanzania. Historia ya Elimu Tanzania Bara imegawanyika katika sehemu mbili ambazo ni kabla na baada ya uhuru. Kabla ya Uhuru kulikuwa na elimu ya kijadi au ya kitamaduni ambayo wakoloni waliita siyo elimu rasmi (*Informal Education*) ambayo kila kabila lilikuwa na mfumo wake wa elimu ya kijadi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, elimu ya kijadi ilitokana na taratibu za kila siku za jamii za makabila mbalimbali ambayo ilisababisha kuwa na aina ya Walimu wa Kijadi hasa wenye umri mkubwa kwa ajili ya kuwafundisha vijana namna ya

kuishi katika jamii hasa wanapobadili rika kutoka utoto, ujana na hatimaye kuingia katika umri wa utu uzima.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Elimu hiyo ilijumuisha maarifa ya nyumbani, stadi za kazi, maadili, utamaduni, mbinu na taratibu nzuri za kufanya kazi na kujilinda kutokana na mabaa ya njaa, magonjwa na maadui wa usalama wa jamii pamoja na mali zao na elimu hii ilirithishwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na shule kujengwa kulingana na utaifa kwa maana ya ubaguzi, Walimu pia waligawanyika katika makundi mbalimbali kulingana na utaifa na wanaowasimamia kwa maana ya wanaosimamiwa na misheni na wale wanaosimamiwa na Serikali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, dhumuni la Muswada na uanzishwaji wa Bodi ya Taaluma. Sheria hii itasaidia kusimamia taaluma ya ualimu kwa weledi mkubwa na kuimarisha taaluma ya ualimu na kuipa heshima yake. Kabla ya mapendekezo haya ya Sheria Taaluma ya ualimu ilikuwa inasimamiwa na Tume ya Ualimu ambayo jukumu lake kubwa ilikuwa ni kusimamia Walimu walioko katika mfumo wa Serikali na kuwaacha pembeni Walimu wanaofundisha katika shule za binafsi ambazo zinamiliki wanafunzi zaidi ya milioni mbili na wanafanya kazi pasipo usimamizi wowote wa taaluma hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Muswada huu umeainisha adhabu si chini ya shilingi milioni tatu, kifungo jela cha miaka mitano au vyote kwa pamoja endapo mwanataaluma atakiuka masharti yatakayowekwa kwa mujibu wa sheria hii. Aidha, kwa mujibu wa Muswada huu pamoja na majukumu mengine Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania itakuwa na jukumu la kuinua kiwango cha taaluma ya ualimu na kupata Walimu mahiri, kuhakikisha inaanzisha na kutunza mfumo wa usajili wa Walimu, utoaji wa leseni za kufundishia kwa Walimu wote wenye vigezo na wanaohitaji kufundisha, kuweka vigezo na viwango vya Mwalimu bora.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na malalamiko ya Walimu ya muda mrefu, Muswada wa Sheria umependekeza kuweka masharti kuhusu malalamiko mbalimbali ya Walimu, uchunguzi wa malalamiko, namna ya kushughulikia malalamiko dhidi ya Walimu, kuunda Kamati ya uchunguzi, wito wa mashahidi, taratibu za uchunguzi, uamuzi wa Bodi dhidi ya malalamiko pamoja na muda wa kukata rufaa kwa mtu ambaye atakuwa hajaridhishwa na uamuzi wa Bodi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Muswada huu pia unataja masuala ya fedha hasa vyanzo vya mapato ya bodi, bajeti ya mwaka, utoaji wa taarifa za mwaka, hesabu za bodi na ukaguzi wa hesabu hizo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Muswada huu umezingatia uainishaji wa makosa mbalimbali na adhabu zake ambapo unataja makosa makuu kuwa ni pamoja na Mwalimu kuanza kufundisha bila kusajiliwa na Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania au kusajiliwa kinyume cha masharti yaliyowekwa kwa mujibu wa sheria hii, utoaji wa nyaraka danganyifu na kwa upande wa mwajiri kuajiri Mwalimu asiyesajiliwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, Muswada unaainisha mamlaka ya Waziri mwenye dhamana kutengeneza kanuni, utengenezaji wa mwongozo wa maadili, taarifa ya uamuzi ya bodi, faini, ada na tozo zinazotakiwa kulipwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uchambuzi wa Muswada; kwa mujibu wa Kanuni ya 84(2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016, mnamo tarehe 22 na 23 Agosti, 2018, Kamati ilifanya mkutano na wadau kwa lengo la kupokea maoni yao (*public hearing*) ili kuisaidia Kamati katika uchambuzi wa Muswada huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wadau hao walialikwa njia mbalimbali ikiwemo kuwaandikia barua rasmi ya wito wa kufika mbele ya Kamati kwa ajili ya kutoa maoni yao (Rejea Kiambatisho Na.1), kutoa taarifa kwa umma na kutoa nafasi kwa mtu yeyote mwenye kuhitaji kufika mbele ya Kamati na

kutoa maoni yake, mitandao ya kijamii, pamoja na taarifa kupitia tovuti ya Bunge www.parliament.go.tz.

Mheshimiwa Mwenyekiti, njia zote hizi ziliwezesha kutoa taarifa kwa umma na wadau mahususi kwa ajili ya kutoa maoni kuhusu Muswada huu wa Sheria. Wadau mbalimbali walifika katika mkutano huo ambao ni pamoja na Chama cha Wanasheria Tanganyika, TWaweza, Haki Elimu, Chama cha Kutetea Haki za Walimu Tanzania (CHAKAMWATA), *Tanzania Education Network (TENMET)* pamoja na Chama cha Walimu Tanzania (CWT) ambao walishindwa kufika siku iliyopangwa ya tarehe 23 Agosti, 2018.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata hivyo, kwa ridhaa ya Mheshimiwa Spika tulikutana nao tarehe 24 Agosti, 2018 na kuweza kupata maoni yao kuhusu Muswada wa Sheria ili kuisaidia Kamati katika uchambuzi wake. Ni imani ya Kamati kwamba alitoa nafasi hiyo nyingine ya wadau hasa CWT kutoa maoni yao kwa kuwa alitambua umuhimu wa wadau hao katika taaluma ya ualimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, kuna mdau ambaye alishindwa kufika mbele ya Kamati na badala yake alitoa maoni yake kwa maandishi. Mdau huyo ni *Stallion Attorneys* ambapo maoni hayo yamesaidia pia Kamati kuboresha Muswada huu na kuiwezesha Kamati kuuchambua Muswada na kutoa maoni na ushauri unaowasilishwa leo mbele ya Bunge lako Tukufu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wakati wa kupokea maoni ya wadau pamoja na majadiliano na Wajumbe wa Kamati kuliibuka hoja mbalimbali ambazo Kamati na Serikali kwa pamoja tulikubaliana kuwa hoja hizo zina uzito wake na zingehitaji muda wa kuzifanyia kazi, hivyo Kamati ililazimika kuongeza siku za kufanya kazi na hivyo kuuchambua Muswada huo mpaka siku ya tarehe 27.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwenye *page* hii naomba nibadilishie pale mwaka itakuwa 2015 badala ya 2012. hoja

zilizoibuliwa ni pamoja na kuonekana kugongana kwa baadhi ya majukumu yaliyoainishwa katika Sheria ya Tume ya Utumishi wa Walimu ya mwaka 2015 pamoja na majukumu yaliyoainishwa katika Muswada wa Bodi ya Taaluma ya Ualimu Tanzania wa Mwaka 2018 ambao ni sheria inayopendekezwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kulingana na umuhimu wa sheria hii ya kusimamia taaluma ya ualimu hapa nchini, mapendekezo yaliyotolewa na Kamati kwa kuzingatia Kanuni ya 84(3) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016 ikisaidiana na wadau waliotoa maoni yake ya kuboresha Muswada ambayo kwa pamoja Kamati na Serikali waliona kuna umuhimu wa kuyafanyia kazi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kulieleza Bunge lako Tukufu kuwa Serikali ilikubaliana na Kamati kwamba marekebisho yote yatawasilishwa na Serikali kwenye jedwali la marekebisho (*Schedule of Amendments*) kama ambavyo Kamati imependekeza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kabla ya kutoa maoni, ushauri na mapendekezo kuhusu Muswada huu, naomba nikushukuru tena wewe kwa kuisaidia kamati kutekeleza jukumu la uchambuzi wa Muswada huu. Vilevile naipongeza Serikali kwa kuwa wasikivu, waelewa na hata kuweza kuahirisha majukumu yao mengine kwa siku ambayo haikupangwa Kamati kuwa nao na kuweza kufika mbele ya Kamati ili kupokea maoni.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ushauri na mapendekezo yaliyotolewa na Kamati kwa ajili ya kuyafanyia kazi. Ni imani yangu kubwa na Kamati nzima kwamba, tumeisaidia Serikali na wananchi wa Tanzania katika kuiboresha sheria hii ambayo ipo katika mchakato wa kutungwa kwa ajili ya manufaa ya kuilinda taaluma ya ualimu. Walimu wote wa Tanzania na watoto wetu wanaofundishwa na watakaofundishwa na Walimu hawa ambao tumewawekea ulinzi mzuri kuhusu taaluma yao ya ualimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, maoni, mapendekezo na ushauri wa Kamati. Naomba kuwasilisha maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati kama ifuatavyo kwa lengo la kuboresha Muswada huu:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, maoni kuhusu vifungu. Kamati imebaini makosa ya uchapaji na sarufi (*spelling and grammatical errors*) na inashauri marekebisho yafanyike kwenye maeneo yote yenye makosa hayo ili kuweka maana stahiki katika vifungu hivyo vilivyoonekana kuwa na makosa ya kiuchapaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inapendekeza Kifungu cha tatu (3) kuhusu *Interpretation* kuongeza maana ya maneno "*continuous professional development*" kwa kuwa neno hilo limetumika katika Muswada na halijatolewa maana yake. Aidha neno "*student*" nalo lifafanuliwe vyema ili kuweka maana halisi ya neno hilo, kwa kuwa lilivyo sasa linashindwa kuwasilisha aina nyingine ya wanafunzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika maana ya neno "*Tertiary education Institution*" imetolewa maana yake kwamba ni taasisi ya elimu zaidi ya sekondari na haijaonesha ukomo wake kwa maana ya inaishia wapi kwa maana vyuo vikuu vimejumuishwa au laa! Kamati inashauri kwamba neno hilo litolewe maana yake na lionekane katika orodha ya maneno yaliyotafsiriwa ili kuondoa mkanganyiko huo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kifungu cha 5(1)(b) kinachohusu "*composition of the Board*" ambayo imeeleza kwamba Bodi hiyo ya Taaluma ya Ualimu Tanzania itakuwa na Wajumbe nane ambao watateuliwa na Waziri mwenye dhamana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inapendekeza kwamba, katika wajumbe hao Sheria iainishe mjumbe mmoja atokane na wadau binafsi wa masuala ya elimu ambao kwa umoja wao watampendekeza mtu mmoja wa kuwakilisha katika bodi hiyo kulingana na vigezo vinavyohitajika kuwa mjumbe wa bodi hiyo. Kwa kufanya

hivyo, bodi hiyo itakuwa imetoa uwiano wa wajumbe wa bodi wa kuwa na uwakilishi wa Serikali lakini pia wadau wa elimu kutoka Sekta binafsi. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, katika Kifungu hicho pia, Kamati inapendekeza Sheria iainishe sifa za wajumbe watakaoteuliwa kuwa Wajumbe wa Bodi ya Taaluma ya Ualimu. Mfano, sheria iweke masharti ya ili mtu aweze kuteuliwa kuwa mjumbe wa bodi anapaswa awe na kiwango cha shahada ya kwanza na sifa nyingine zinaweza zikaainishwa katika Kanuni za Sheria hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inashauri pia kuweka ukomo wa kufanya kazi kwa bodi moja kabla ya kuteua wajumbe wapya wa bodi hiyo. Hii ni kutokana na kwamba katika Muswada hakuna mahali palipoelezea ukomo halisi wa bodi moja kufanya kazi yake, hivyo Kamati inapendekeza kuwa muda wa maisha ya bodi moja iwe ni miaka mitatu ili kuwapa wajumbe wengi wapya kufanya kazi katika bodi hiyo kwa ajili ya kusimamia taaluma ya ualimu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kifungu cha 6(1)(d) kuhusu "*functions of the board*" Kamati inashauri kufuta neno "*control*" katika Kifungu hiki ili kuleta maana zaidi katika jukumu linaloainishwa na kifungu hicho kwa kuwa madhumuni ya kuundwa kwa bodi hii ni kusimamia (*regulate*) taaluma ya ualimu nchini na siyo kudhibiti taaluma hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 11 kinachohusu "*Deputy Registrar*" Naibu Msajili hakijaainisha ukomo wa muda wa kufanya kazi kwa Naibu Msajili wa Bodi ya Taaluma ya ualimu. Kwa mantiki hiyo, Kamati inashauri Sheria iweke ukomo wa madaraka ya Naibu Msajili kama ambavyo imeweka kwa Msajili Mkuu wa Bodi katika kifungu cha 10(2) kinachoaainisha ukomo wa bodi kuwa ni baada ya kipindi cha miaka mitano na atateuliwa kwa kipindi kingine cha miaka mitano kulingana na utendaji wake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 14(1)(a) kinachohusu "*Appointment of supervisory officers*" kifungu

kinaeleza kuwa maafisa usimamizi hao watatokana na maafisa wakongwe kwa maana ya "*Senior Professional Teachers*". Kamati inashauri kwamba maafisa hao watokane na Walimu wenye uzoefu mkubwa kwa maana ya kwamba isomeke "*Experienced Professional Teachers* na watambulike kama "*Assistant Registrars*" badala ya "*supervisors*".

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kufanya hivi itarahisisha sheria kutambua uwepo wa wasaidizi wa Msajili Mkuu wa Bodi ya Walimu badala ya kuonekana kama ni wasimamizi na kuleta mkanganyiko wa kimantiki katika utendaji wa ofisi ya Msajili wa Bodi hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 17 kinachohusu "*register*" kinachoainisha taarifa zitakazonakiliwa katika daftari la usajili katika kifungu 2(g) kilichoandikwa "*registration number or category of registration*" Kamati inashauri kutenganisha taarifa hizi kwa kuwa zote ni taarifa muhimu kuwepo katika rejesta hiyo kwa maana ya namba ya usajili na ngazi ya usajili ambao Mwalimu husika amesajiliwa kama ni usajili wa muda au wa kudumu. Kwa kufanya hivi kutaiwezesha bodi kutambua sifa za Mwalimu husika kwa namba ya usajili, ngazi ya usajili na taarifa nyingine ambazo zimeainishwa katika Kifungu namba 17.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu namba 18 kinachohusu "*qualification for registration*"; katika kifungu hiki cha 18(1)(b), kinachotaka kuonesha mtu yuko sawa na sahihi kufanya kazi ya ualimu. Sifa hii kufahamika kwake ni kwa mujibu wa vipimo vya daktari ndiye anaweza kuonesha kama mtu huyo yuko timamu kufanya kazi ya ualimu. Ni ushauri wa Kamati kuwa, kifungu hicho kifutwe kwa kuwa kimeweka sifa ambazo haziwezi kubainika kwa macho wakati wa usajili ili Mwalimu huyo aweze kupata usajili wa bodi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 21 kinahusu "*criteria for registration*"; Kamati inapendekeza kifungu 21(1)(a) kinachoelezea tabia njema ya Mwalimu anayeomba usajili wa awali katika rejesta. Utekelezaji wa kifungu hiki ni

mgumu kwa kuwa tabia ya mtu itatambulika baada ya Mwalimu kuwa amekwishaingia katika kutumika taaluma yake. Ni maoni ya Kamati kwamba Kifungu hicho kifutwe na kitumike wakati wa kuhuisha leseni yake ya kufundishia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha katika kifungu 21(1)(b) kufuta maneno kuanzia *".....and atleast one year of full time teaching to the satisfaction of the board"* ambacho kinaweka sharti la Mwalimu anayesajiliwa kwa mara ya kwanza awe amefanya kazi kwa muda wa mwaka mmoja, wakati huohuo sheria inabainisha makosa kwa Mwalimu atakayefundisha bila kusajiliwa na bodi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inashauri kufuta sharti hilo kwa mtu anayesajiliwa kwa mara ya kwanza asiwekewe sharti la kuwa na mwaka mmoja wa kufanya kazi kama sharti la kusajiliwa. Kwa kufanya hivyo kutatoa fursa ya Walimu wote waliomaliza ualimu waweze kutambulika na bodi na nchi kufahamu ni kwa kiwango gani ina hazina ya watu wenye taaluma ya ualimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu 21(1)(c) na (d) vifutwe kwa kuwa katika kifungu cha 21(1)(c) kinaweka masharti ya kuweka kiwango cha Mwalimu alichochangia katika kupata elimu yake. Pendekezo hili ni kutokana na utekelezaji wake kuwa ni mgumu na utawazuia Walimu wengi kupata stahiki ya kutambuliwa kama Mwalimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 21(2),(3) na (4) vinavyoainisha vigezo vya usajili; ni ushauri wa Kamati kuwa, vigezo vitakavyotumika katika usajili viwe ni vile vinavyohusiana na taaluma ya ualimu (*Academic qualifications*) tu na siyo tabia ya mtu husika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, Kamati inatoa ushauri kwamba, Waziri akishirikiana na Bodi ya Taaluma ya Walimu waandae miongozo mbalimbali ya kuweza kupata taarifa kuhusu mienendo ya Walimu pamoja na tathmini ya lazima katika maeneo ya kufanya usajili wa Walimu hasa wakati wa kuhuisha leseni kwa kuwa usajili utafanyika mara moja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 23 kinachoainisha *"renewal of registration"*; Kamati inapendekeza kufuta kifungu cha 23(1) na 23(2) kwa kuwa sifa zilizowekwa ni kwa ajili ya kuhuisha usajili. Ni maoni ya Kamati kwamba Mwalimu atasajiliwa mara moja tu na kinachopaswa kuhuishwa ni leseni ya ufundishaji na siyo usajili. Hivyo basi vifungu hivyo havina mantiki katika sheria hii na kwa kufanya hivyo kifungu hiki kitapangwa upya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 24 kinachohusu *"payment of annual registration fee"*, kinachobainisha ada za usajili wa Mwalimu kuweza kulipa kila mwaka. Kamati inashauri ada hizo ziainishwe katika kanuni za sheria hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 27 kinachohusu *"criteria for provisional registration"*, kinachotoa masharti ya usajili wa muda kwa Mwalimu; Kamati inashauri kifungu 27(4) kufutwa kwa kuwa hakipo wazi katika masharti ya sifa ya kupewa usajili wa muda.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 29 kinachohusu *"prohibition of teaching by unauthorized teacher"* kinachobainisha katazo la kufundisha kwa Mwalimu ambaye hana usajili wa bodi; Kamati inashauri katika kifungu 29(1) kufuta neno *"be employed as"* na kuweka neno *"employ"* ili kujumuisha waajiri katika zuio la kuajiri Mwalimu ambaye hajapata usajili na kupata leseni. Kifungu 29(2) Kamati inashauri kiongezewe masharti ya adhabu ambayo itatolewa kwa mtu ambaye atakwenda kinyume na sharti hili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 30 kinachohusu *"Practicing licence for teacher"* utoaji wa leseni za kufundishia; Kamati inashauri kiongezwe kifungu cha 30(3) kitakachoweka masharti ya muda wa leseni ya kufundishia ya awali kuwa ni miaka mitatu (3).

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 31 kinachohusu *"Renewal of practicing licence for teachers"* kinachoweka sharti la uhuishaji wa leseni ya kufundishia kwa Mwalimu ambaye leseni imekwisha muda wake; Kamati inashauri

kifutwe kwa kuwa masharti yaliyowekwa yanafanana na masharti ya kifungu namba 23 cha sheria hii ambacho kinaainisha uhuishaji wa usajili ambapo Kamati inashauri masharti hayo yawe ya uhuishaji wa leseni na siyo usajili kwa kuwa usajili utafanyika mara moja na uhuishaji ni wa leseni za ufundishaji.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, katika kifungu cha kutoa masharti ya uhuishaji wa leseni kiongeze masharti ya kuwa Mwalimu awe amelipa ada zake, awe na cheti cha usajili pamoja na taarifa za kuwa amejitendeza kitaaluma kwa kipindi cha matumizi ya leseni yake ya awali ya kufundishia ambayo inapendekezwa kuwa ya miaka mitano baada ya leseni ya awali ya miaka mitatu kwisha muda wake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 35 kinachohusu *"removal of name from register"* kinachoelezea sababu zitakazopelekea bodi kufuta jina la Mwalimu katika rejista ya Walimu; Kamati inashauri kwamba katika kifungu cha 35(e) kufutwa kwa kuwa mtu akifariki amefariki haina mbadala wake. Kwa mantiki hiyo Kamati inashauri kufuta kifungu 35(f).

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 45 kinachohusu *"disobedience of summons and refusal to give evidence"*; Kamati inashauri Serikali kwenda kukiangalia tena upya ili kuweka masharti ya sheria hii kuweza kufanyiwa kazi. Kwa kuwa masharti yake hayaendani na makosa yaliyoainishwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha cha 50 kinachohusu *"Appeal"* Kifungu cha 50(2) kinachoelezea masharti ya Mwalimu ambaye hataridhishwa na uamuzi wa Waziri kupewa siku 30 za kukata rufaa Mahakama ya Rufaa. Ni maoni ya Kamati kwamba muda huo ni mchache ikizingatiwa miundombinu na maeneo mengi ya Walimu wanakofanya kazi inaweza kuleta changamoto kubwa ya Walimu hao kukosa haki yao ya msingi ya kuweza kukata rufaa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni maoni ya Kamati kwamba, kifungu hicho kiainishe muda wa kukata rufaa kuwa ni siku tisini yaani miezi mitatu badala ya siku thelathini. Kwa kufanya hivyo upande wa mlalamikaji atakuwa ametendewa haki ya kuweza kukata rufaa pale panapohitajika. Aidha, katika kifungu hicho kibainishe muda wa siku arobaini na tano kwa Waziri mwenye dhamana kuweza kutoa majibu ya Mwalimu aliyekata rufaa kwa kutoridhishwa na maamuzi ya bodi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 52 kinachohusu "*power to borrow*" kinachoainisha bodi kupewa mamlaka au uwezo wa kukopa fedha kama mkopo wa riba; ni maoni ya Kamati kwamba, bodi imepewa mamlaka makubwa ya kukopa fedha hizo kutoka katika vyanzo mbalimbali. Kamati inashauri kwamba, ili kutoa nafasi ya uwajibikaji na kulinda dhamana ya bodi, basi mikopo hiyo lazima ipate idhini ya Waziri mwenye dhamana ya Elimu

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 59 kinachohusu "*offence for illegal practice*" kimeainisha makosa ya Mwalimu anayefundisha bila kusajiliwa, kwamba atakuwa anatenda makosa na adhabu yake imetajwa katika kifungu hicho; ni maoni ya Kamati kuwa, liongezwe neno "*or licence*" baada ya neno "*registered*" ili kuweka masharti ya Mwalimu anayefundisha bila leseni kupata adhabu sawasawa na Mwalimu anayefundisha bila kusajiliwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kufanya hivyo bodi itakuwa inaendelea kusimamia vyema taaluma ya ualimu hapa nchini kwa kuhakikisha Walimu wote wanaofundisha wanafuata masharti yaliyowekwa kwa mujibu wa sheria hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 60 kinachohusu "*prohibition for unauthorized teacher*" kinachotoa katazo la mwalimu kufundisha bila ya kibali cha bodi; ni maoni ya Kamati kuwa kifungu hiki kinakaribia kuwa na ufanano wa maudhui na kifungu 29 kinachohusu "*Prohibition of teaching by unauthorized teacher*". Kamati inashauri kwamba, Serikali

ikifanyie marekebisho kifungu hiki ili kiwe kifungu kimoja kinachotoa katazo pamoja na adhabu yake kwa mtu atakayekwenda kinyume na katazo hilo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 63 kuhusu *offences for a teacher who fails to obey summons* kinachoainisha adhabu kwa Mwalimu aliyeshindwa kutii wito wa kufika mbele ya Bodi na kutoa ushahidi na makosa mengine anayoweza kutenda mbele ya Bodi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kifungu cha 64 kinachohusu *general offence and penalty* kinaainisha adhabu itakayotolewa kwa mtu atakayekwenda kinyume na masharti ya sheria hii na adhabu ya kulipa faini ya kiasi kisichopungua shilingi milioni tatu au kifungu cha miaka mitano au vyote kwa pamoja; ni maoni ya Kamati kwamba adhabu ya fedha haijaonesha ukomo kwa kuwa imetamka kiasi si chini ya shilingi milioni tatu imeacha mwanya wa kulipa faini ya fedha zaidi ya iliyotajwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kamati inashauri kwamba Kifungu hiki kirekebishwe na kuainisha ukomo wa faini hiyo ili kuondoa utata na wakosaji wengine watakaonekana wanapendelewa au kuonewa kwa mujibu wa sheria hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 68, *Codes of Ethics* ni maoni ya Kamati kuwa haiba ya Mwalimu inategemeana na mazingira ya Mwalimu anakofanya kazi au mwajiri wake ambapo kwa kuweka sharti hili Bodi itakuwa imejipa jukumu kubwa ambalo utekelezaji wake utakuwa ni changamoto.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 70 kinachohusu *“replacement certificates”* kinachoainisha utoaji wa cheti kingine cha usajili baada ya kubainika na kuthibitika kwamba cheti cha usajili wa awali kimepotea.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 72 kinachohusu *“regulations”* kwa maana ya kanuni mbalimbali zitakazotungwa ili kusaidia utekelezaji wa sheria hii, ni maoni

ya Kamati kuwa liongezwe sharti la kuweka au kuipa Bodi jukumu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hitimisho, kwa mara nyingine tena napenda kuchukua nafasi hii kukushukuru wewe binafsi, kwa kunipa nafasi ya kuwasilisha maoni, ushauri na mapendekezo ya Kamati kuhusu Muswada huu wa Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania wa Mwaka 2018.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nachukua fursa hii kumpongeza sana Mheshimiwa Profesa Joyce Ndalichako, Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia; Mheshimiwa William Tate Olenasha, Naibu Waziri; Katibu Mkuu, ndugu Leonard Akwilapo; Naibu Katibu Mkuu ndugu James Mdoe, Naibu Katibu Mkuu Dkt. Ave Maria Semakafu, pamoja na watendaji wote wa Wizara kwa ushirikiano walioipa Kamati na kuwasilisha vyema Muswada huu mbele ya Kamati pamoja na kutoa ufafanuzi wa kina pale palipohitaji kufanya hivyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, namshukuru pia Mwanasheria Mkuu wa Serikali na watendaji wake kwa kazi nzuri waliyoifanya ya kutoa mwongozo wa kitaaluma wa kisheria wakati wote wa uchambuzi wa Muswada.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nachukua fursa hii kuwashukuru tena wadau wote waliofika mbele ya Kamati kuwasilisha maoni yao. Aidha, nawashukuru pia wadau ambao walioshindwa kufika mbele ya Kamati kutokana na sababu mbalimbali, lakini waliweza kutuma maoni kuhusu Muswada kwa maandishi. Napenda kuwaeleza kuwa maoni yao yamesaidia kuboresha Muswada huu wa sheria hii muhimu kwa maslahi mapana ya taaluma ya ualimu hapa nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitakuwa mchoyo wa fadhila nisipomshukuru Makamu Mwenyekiti wangu wa Kamati, Mheshimiwa Juma Selemani Nkamia na Wajumbe wote wa Kamati hii, kwa kazi nzuri yenye umahiri katika uchambuzi wa Muswada huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kumshukuru Katibu wa Bunge, ndugu Stephen Kagaigai; Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge, ndugu Athuman B. Hussein; na Mkurugenzi Msaidizi wa Kamati, ndugu Dickson Bisile; pamoja na Makatibu wa Kamati hii ndugu Pamela Pallangyo na ndugu Agnes Nkwera na watumishi wote wa Ofisi ya Bunge kwa kuratibu vyema shughuli za Kamati na kuhakikisha taarifa hii inakamilika kwa wakati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, namshukuru Kaimu Mshauri Mkuu wa Mambo ya Sheria wa Bunge ndugu Pius Mboya pamoja na wasaidizi wake, ndugu Leorcard Kapongwa na ndugu Rehema Kipera kwa uchambuzi wa kisheria walioufanya kuisadia Kamati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja na naomba kuwasilisha. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Mwenyekiti wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Huduma na Maendeleo ya Jamii kwa taarifa nzuri kwa niaba ya Kamati na kwa maana hiyo mmelitendea Bunge haki.

MAONI NA USHAURI WA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA HUDUMA NA MAENDELEO YA JAMII KUHUSU MUSWADA WA SHERIA YA BODI YA TAALUMA YA WALIMU TANZANIA WA MWAKA 2018 (THE TANZANIA TEACHERS PROFESSIONAL BOARD BILL, 2018) KAMA YALIVYOWASILISHWA MEZANI

1.0 UTANGULIZI

Mheshimiwa Spika, napenda kuchukua nafasi hii kuwasilisha Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati kuhusu Muswada wa Sheria ya Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania wa Mwaka 2018 (The Tanzania Teachers' Professional Board Bill, 2018). Uwasilishaji huu wa maoni ya Kamati ni kwa mujibu wa Kanuni ya 86 (5) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016.

Mheshimiwa Spika, Kwa kuzingatia Kanuni ya 84 (1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016, uliipa Kamati hii jukumu la kushughulikia Muswada unaoanzisha kuundwa kwa Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania. Ni kwa mara ya kwanza katika historia ya nchi yetu chombo hiki kinaundwa kwa ajili ya kusimamia vyema Taaluma ya Ualimu hapa nchini.

Mheshimiwa Spika, kabla ya kuanza shughuli hiyo muhimu ya uchambuzi wa Muswada, Kamati ilipata fursa ya kupokea Maelezo ya kina kuhusu Muswada huu wa Sheria inayopendekezwa yaliyowasilishwa mbele ya Kamati siku ya Jumanne tarehe **21 Agosti, 2018** na Naibu Waziri Mheshimiwa William Tate Ole Nasha, (Mb) ambapo alieleza kuhusu Madhumuni, Sababu za kutungwa kwa Sheria hii na mpangilio mzima wa Muswada huu.

2.0 DHANA YA TAALUMA YA UALIMU

2.1 Historia ya Taaluma ya Ualimu Ulimwenguni

Mheshimiwa Spika, Taaluma ya Ualimu ni moja kati ya Taaluma muhimu duniani kote. Historia ya Taaluma ya Ualimu inaweza kuangaliwa kuanzia miaka ya 561 (Kabla ya Kristo) ambapo mwalimu aliyefahamika kwa jina la *Confucious* alikuwa ndiye mwalimu wa kwanza maarufu wa shule binafsi. Aidha, katika kipindi cha wakoloni watu wengi walijiri walimu binafsi kuwafundisha watoto wao majumbani kwa kuwa hapakuwepo na shule rasmi katika maeneo yao.

Mheshimiwa Spika, Tangu kipindi hicho kuliendelea kuwa na mabadiliko mbalimbali katika sekta ya elimu na kufikia miaka ya 1900 kulitokea mabadiliko makubwa ya uboreshaji wa elimu katika maeneo mbalimbali ulimwenguni ambapo taaluma ya ualimu iliibuka kuwa ni taaluma iliyohitajika sana katika jamii kwa kuwa shule nyingi zilianzishwa na wanaume wengi walitokea kuipenda taaluma ya ualimu na kuamua kuwa walimu ikilinganishwa na wanawake.

2.2 HISTORIA YA UALIMU TANZANIA

Mheshimiwa Spika, Historia ya Elimu Tanzania Bara imegawanyika katika sehemu mbili ambazo ni kabla na

baada ya uhuru. Kabla ya Uhuru kulikuwa na elimu ya kijadi au ya kitamaduni ambayo wakoloni waliita siyo elimu rasmi (*Informal Education*) ambayo kila kabila lilikuwa na mfumo wake wa elimu ya kijadi. Elimu ya kijadi ilitokana na taratibu za kila siku za jamii za makabila mbalimbali ambayo ilipelekea kuwa na aina ya Walimu wa kijadi hasa wenye umri mkubwa kwa ajili ya kuwafundisha vijana namna ya kuishi katika jamii hasa wanapobadili rika kutoka utoto, ujana na hatimaye kuingia katika umri wa utu uzima. Elimu hiyo iliyojumisha maarifa ya nyumbani, stadi za kazi, maadili, utamaduni, mbinu na taratibu nzuri za kufanya kazi na kujilinda kutokana na mabaa ya njaa, magonjwa na maadui wa usalama wa jamii pamoja na mali zao na elimu hii ilirithishwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine.

Mheshimiwa Spika, Elimu iliyotolewa wakati wa Ukoloni iliyotambulika kama (*Formal Education*) ililetwa na wageni wa kwanza Tanzania Bara ambao walikuwa ni Waarabu, Wareno, Wajerumani na Waingereza kwa mantiki hiyo taaluma ya ualimu ilishikiliwa na wageni hao na watanganyika hawakuweza kupata fursa ya kufundisha kwa kuwa hawakuwa na taaluma ya ualimu.

Aidha, shule za mataifa mbalimbali zilizoanzishwa zilitofautiana katika malengo, mitaala, sifa na taaluma za walimu, lugha ya kufundishia na ubora wa majengo ya shule na nyumba za walimu. Kwa mfano Waarabu walipoingia walianzisha mafunzo ya Quran, Elimu hii ilitia mkazo uenezi wa dini ya Kiislamu na Utamaduni wa Kiarabu na walimu wake walikuwa ni wakiarabu kwa asilimia kubwa ili kuweza kufanikisha elimu ya kiislamu inasambaa nchini.

Mheshimiwa Spika, Katika kipindi cha Utawala wa Wajerumani na Waingereza ambao ulitanguliwa na ujio wa Wamisionari nao walitoa elimu kutokana na imani yao na historia ya nchi walizotoka ambapo elimu ya Wamisionari ilisisitiza uenezi wa dini ya Kikristo. Elimu iliyotolewa katika kipindi cha utawala wa kijerumani ilitilia mkazo stadi, maarifa, mafunzo ya kazi na uraia mwema.

Aidha, mfumo wa elimu ya Waingereza kwa upande wa Tanganyika ulikuwa na misingi ya ubaguzi wa rangi na ulitoa nafasi na nyenzo bora zaidi za elimu kwa watoto wa kizungu na kiasia ikilinganishwa na aina ya elimu iliyotolewa kwa waafrika ambao ni watanganyika. Lengo kubwa la elimu iliyotolewa kwa watanganyika (waafrika) lilikuwa ni kupata watumishi wakiwemo walimu ambao wangetumika katika kutetea matakwu ya wakoloni katika Nyanja mbalimbali zikiwemo za kiuchumi, kisiasa na kijamii.

Mheshimiwa Spika, mara baada ya kupata uhuru mwaka 1961, nchi yetu ilirithi mfumo wa elimu uliokuwa wa kibaguzi. Shule zilikuwa katika makundi matatu kwa maana ya shule za Wazungu, Waasia hasa Wahindi na shule za Waafrika. Kila kundi lilikuwa na utaratibu wake wa kutoa elimu husika kama vile masharti ya ajira kwa walimu, mitaala ya kufundishia, mfumo wa mitihani, vitabu vilivyotumika, lugha ya kufundishia, usimamizi na utawala.

Katika shule hizo walimu waliofundisha walikuwa ni wale waliotokana na aina ya Taifa linalomiliki shule kwa maana ya kwamba walimu wazungu walifundisha katika shule za watoto wa kizungu, Waasia walifundisha watoto wa kiasia na waafrika walifundisha watoto wa kiafrika bila ya watoto wa taifa moja kuchangamana na watoto wa mataifa mengine.

Aidha, kwa upande wa lugha ya kufundishia, kwa shule za Waafrika (Tanzania), lugha ya kufundishia katika shule za msingi ilikuwa Kiswahili kuanzia darasa la kwanza hadi la sita na lugha ya Kiingereza ilikuwa ikitumiwa kama lugha ya kufundishia darasa la saba na nane na kuendelea hadi shule za Sekondari. Waasia walikuwa wanatumia lugha zao za asili kama vile Gujarat, Urdu na Kipunjab na Kiingereza.

Mheshimiwa Spika, Kutokana na shule kutengwa kulingana na utaifa kwa maana ya ubaguzi, walimu pia waligawanyika katika makundi mbalimbali kulingana na utaifa wa wanaowasimamia kwa maana ya wanaosimamiwa na misheni na wale wanaosimamiwa na Serikali.

Kutokana na tofauti hizo kulipelekea hata utofauti katika upatikanaji wa maslahi yao, kwa mfano Walimu wa Misheni hawakupata haki sawa na walimu wa Serikali kama vile kodi ya pango, matibabu, pensheni na pia malipo ya likizo. Kwa upande wa Walimu wa Serikali, hawakuruhusiwa kujiunga na Vyama vya Siasa. Pia walimu hawa walikuwa wanapata uhamisho wa mara kwa mara katika nchi nzima wakati walimu wa misheni walikuwa wakihamishwa kulingana na madhehebu husika.

2.3 HISTORIA YA URASIMISHAJI WA TAALUMA YA UALIMU

2.3.1 Historia ya Vyama vya Walimu Nchini

Mheshimiwa Spika, Historia ya Vyama vya Walimu inatokana na tofauti zilizokuwepo katika Makundi ya Walimu wakati huo. Walimu waliamua kuunda vyama vyao kwa lengo la kutetea maslahi yao. Walimu Waafrika walikuwa na chama chao kilichojulikana kama Umoja wa Walimu Waafrika Tanganyika (*Tanganyika Union of African Teachers -TUAT*) Walimu waliokuwa wanafundisha shule za Kikatoliki walikuwa na chama chao kilichojulikana kama Umoja wa walimu Wakatoliki (*Tanzania Catholic Teachers Union – TACTU*).

Mheshimiwa Spika, Vyama hivi viliungana na kuwa chama kimoja kilichojulikana kama Umoja wa Walimu Tanganyika (*Tanganyika National Union of Teachers – TNUT*). Hatimaye Serikali ikaona umuhimu wa kuwa na chombo cha kushughulikia maslahi ya Walimu wote bila kubagua walimu wa Misheni na Serikali. Chombo hiki kilitwa Umoja wa Huduma kwa walimu (*Unified Teaching Service- UTS*). Hivi sasa huduma za walimu walioko chini ya ajira ya Serikali zinashughulikiwa na Chama cha Walimu Tanzania – CWT kilichoanzishwa mwaka 1993.

Mheshimiwa Spika, Chama cha Walimu Tanzania kinawasimamia walimu ambao wapo katika ajira ya Serikali na kuwaacha walimu ambao wapo katika shule binafsi kwakuwa kwa asili ya ajira zao haziwalazimishi kujiunga na Chama hicho ili kuweza kutetea maslahi yao, kusimamiwa

weledi wao na hata nidhamu inayohitajika katika taaluma ya Ualimu. Kwa mantiki hiyo, taaluma ya ualimu ilikosa kuwa na usimamizi wa kuangalia ubora, Kamati ya kusimamia maadili, kuwachuja walimu wenye sifa na vigezo vya kufundisha watoto na kuweza kuwawajibisha walimu ambao wanakwenda kinyume na maadili na misingi ya taaluma ya ualimu.

2.3.2 Urasimishaji wa Taaluma ya Ualimu

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kuhakikisha kunakuwa na usimamizi wa Walimu nchini mnamo Mwaka 1989 kullitungwa Sheria ya Tume ya Walimu (*Teachers' Service Commission Act, 1989*) ikiwa na jukumu la kusajili walimu wote waliopo katika utumishi na kutunza kumbukumbu za kila mwalimu aliyeko kwenye utumishi wa Umma. Aidha, majukumu mengine ya Tume yalikuwa ni kumshauri Waziri juu ya usimamizi wa utumishi na kuhakikisha kunakuwepo mazingira mazuri na salama ya kufanyia kazi walimu; na pia kuwa kiungo cha maridhiano kati ya mwalimu, mwajiri na Jumuiya ya Wafanyakazi Tanzania (JUWATA).

Mheshimiwa Spika, hata hivyo mnamo mwaka 2002 kupitia **Sheria Na. 8** ya Utumishi wa Umma (*Public Service Act, 2002*), kuliundwa Idara mbalimbali za Tume ya Utumishi ikiwemo Idara ya Utumishi wa Walimu (**Kifungu cha 15 (1) (b)**) na majukumu ya kushughulikia masuala ya Walimu yalielezwa katika **Kifungu 6 (4)**, Sheria hii ilifuta Sheria ya Tume ya Walimu ya Mwaka, 1989 (*Teachers' Service Commission Act, 1989*).

Aidha, mwaka 2015 Bunge lilitunga Sheria nyingine ya Tume ya Walimu (*The Teachers' Service Commission Act, 2015*) ikiwa na wajibu wa kushughulikia masuala ya Walimu wa shule za msingi na sekondari waliopo katika utumishi wa Umma. Sheria hii ilifuta vifungu vya Sheria ya Utumishi wa Umma (*Public Service Act, 2002*) Kifungu Na. 6(4), na 15 (1) (b) vilivyokuwa vinahusu Idara ya Utumishi wa Walimu.

Mheshimiwa Spika, majukumu ya Tume hii iliyoungwa Mwaka 2015 ni pamoja na kutunza rejesta na kumbukumbu za

walimu wote waliopo kwenye utumishi, kuandaa kanuni za maadili ya Walimu, kusimamia Walimu katika Mafunzo, kuteua, kupandisha na kuwachukulia hatua za kinidhamu walimu hao wa shule za msingi na sekondari walio katika ajira ya Serikali.

3.0 DHUMUNI LA MUSWADA NA UANZISHWAJI WA BODI YA TAALUMA YA WALIMU TANZANIA

Mheshimiwa Spika, Sheria hii itasaidia kusimamia taaluma ya ualimu kwa weledi mkubwa na kuimarisha taaluma ya ualimu na kuipa heshima yake. Kabla ya mapendekezo haya ya Sheria Taaluma ya ualimu ilikuwa inasimamiwa na Tume ya Ualimu ambayo jukumu lake kubwa ilikuwa ni kusimamia walimu walioko katika mfumo wa Serikali na kuwaacha pembeni walimu wanaofundisha katika shule za binafsi ambazo zinamiliki wanafunzi zaidi ya milioni mbili na wanafanya kazi pasipo usimamizi wowote wa taaluma hiyo.

Aidha, Bodi hiyo itakapokuwa tayari itasaidia kusimamia maadili na weledi wa walimu wote nchini na hivyo kuongeza nidhamu na kuinua ubora wa elimu hapa nchini kwa ajili ya ujenzi wa taifa zima.

Mheshimiwa Spika, Muswada huu umeainisha adhabu si chini ya shilingi milioni 3, kifungo jela cha miaka mitano au vyote kwa pamoja endapo mwanataaluma atakiuka masharti yatakayowekwa kwa mujibu wa Sheria hii. Aidha, kwa mujibu wa muswada huu pamoja na majukumu mengine Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania itakuwa na jukumu la kuinua kiwango cha taaluma ya ualimu na kupata walimu mahiri, kuhakikisha inanzisha na kutunza mfumo wa usajili wa walimu, utoaji wa leseni za kufundishia kwa walimu wote wenye vigezo na wanaohitaji kufundisha, kuweka vigezo na viwango vya mwalimu bora.

Mheshimiwa Spika, Muswada huu pia unaainisha masharti kuhusu usajili wa walimu, vigezo vya usajili, aina za usajili, ulipaji wa ada ya usajili, utoaji wa leseni kwa walimu na kuweka masharti ya namna ya kuweka na kutunza orodha

ya Walimu. Aidha, Muswada unapendekeza kuweka masharti kuhusu utaratibu wa kuondoa jina la mwanachama kwenye rejista, kufuta na kusimamisha usajili pamoja na adhabu kwa makosa yatokanayo na mwajiri kutoa ajira ya ualimu kwa mwalimu asiyesajiliwa na asiye na leseni ya kufundisha kwa mujibu wa masharti yatakatowekwa na Muswada wa Sheria hii.

Mheshimiwa Spika, Kutokana na malalamiko ya Walimu ya muda mrefu, Muswada wa Sheria umependekeza kuweka masharti kuhusu malalamiko mbalimbali ya Walimu, uchunguzi wa malalamiko, namna ya kushughulikia malalamiko dhidi ya mwalimu, kuunda Kamati ya uchunguzi, wito wa mashahidi, taratibu za uchunguzi, uamuzi wa Bodi dhidi ya malalamiko pamoja na muda wa kukata rufaa kwa mtu ambaye atakuwa hajaridhishwa na uamuzi wa Bodi.

Mheshimiwa Spika, Muswada huu pia unataja masuala ya fedha hasa vyanzo vya mapato ya Bodi, bajeti ya mwaka, utoaji wa taarifa za mwaka, hesabu za Bodi na ukaguzi wa hesabu hizo.

Mheshimiwa Spika, Muswada huu umezingatia uainishaji wa Makosa mbalimbali na adhabu zake ambapo unataja makosa makuu kuwa ni pamoja na mwalimu kuanza kufundisha bila kusajiliwa na Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania au kusajiliwa kinyume cha masharti yaliyowekwa kwa mujibu wa Sheria hii, utoaji wa nyaraka danganyifu na kwa upande wa mwajiri kuajiri mwalimu asiyesajiliwa. Aidha, Muswada unaainisha mamlaka ya Waziri mwenye dhamana kutengeneza kanuni, utengenezaji wa mwongozo wa maadili, taarifa ya uamuzi ya Bodi, faini, ada na tozo zinazotakiwa kulipwa.

4.0 UCHAMBUZI WA MUSWADA

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 84 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari 2016, mnamo tarehe 22 na 23 Agosti, 2018, Kamati ilifanya Mkutano na Wadau kwa lengo la kupokea Maoni yao (*Public hearing*) ili kuisaidia

Kamati katika Uchambuzi wa Muswada huu. Wadau hao walialikwa njia mbalimbali ikiwemo kuwaandikia barua rasmi ya wito wa kufika mbela ya Kamati kwa ajili ya kutoa maoni yao (**Rejea Kiambatisho 1**), kutoa taarifa kwa umma na kutoa nafasi kwa mtu yeyote mwenye kuhitaji kufika mbele ya Kamati na kutoa maoni yake, mitandao ya kijamii, pamoja na taarifa kupitia tovuti ya Bunge (www.parliament.go.tz).

Mheshimiwa Spika, Njia zote hizi ziliwezesha kutoa taarifa kwa umma na wadau mahususi kwa ajili ya kutoa maoni kuhusu muswada huu wa Sheria. Wadau mbalimbali walifika katika Mkutano huo ambao ni pamoja na Chama cha WanaSheria Tanganyika (Tanganyika Law Society (TLS), TWaweza, HAKI ELIMU, Chama cha kutetea Haki za Walimu Tanzania (CHAKAMWATA), Tanzania Education Network (TENMET) pamoja na Chama cha Walimu Tanzania (CWT) ambao walishindwa kufika siku iliyopangwa ya **tarehe 23 Agosti, 2018** na kwa ridhaa yako Mheshimiwa Spika Kamati ilikutana na Chama Cha Walimu Tanzania siku ya **tarehe 24 Agosti, 2018**, ili pia kuweza kupata maoni yao kuhusu Muswada wa Sheria ili kuisaidia Kamati katika uchambuzi wake. Ni imani ya Kamati kwamba ulitoa nafasi hiyo nyingine ya wadau hasa CWT kutoa maoni yao kwa kuwa ulitambua umuhimu wa wadau hao katika taaluma ya ualimu.

Aidha, kuna mdau ambaye alishindwa kufika mbele ya Kamati na badala yake alitoa maoni yake kwa maandishi. Mdau huyo ni Stallion Attorneys ambapo maoni hayo yamesaidia pia Kamati kuboresha Muswada huu na kuiwezesha Kamati kuuchambua Muswada na kutoa maoni na ushauri unaowasilishwa leo mbele ya Bunge lako Tukufu.

Mheshimiwa Spika, wakati wa kupokea maoni ya wadau pamoja na majadiliano na wajumbe wa Kamati kuliibuka hoja mbalimbali ambazo Kamati na Serikali kwa pamoja tulikubaliana kuwa hoja hizo zina uzito wake na zingehitaji muda wa kuzifanyia kazi hivyo Kamati lililazimika kuongeza siku za kufanya kazi na hivyo kuuchambua Muswada huo mpaka siku ya **Jumatatu ya tarehe 27 Agosti, 2018**.

Mheshimiwa Spika, Hoja zilizoibuliwa ni pamoja na kuonekana kugongana kwa baadhi ya majukumu yaliyoainishwa katika Sheria ya Tume ya Utumishi wa Walimu ya mwaka 2012 pamoja na majukumu yaliyoainishwa katika Muswada wa Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania wa Mwaka 2018 ambayo ni Sheria inayopendekezwa.

Mheshimiwa Spika, kulingana na umuhimu wa Sheria hii ya kusimamia Taaluma ya Walimu hapa nchini, mapendekezo yaliyotolewa na Kamati kwa kuzingatia Kanuni ya 84(3) ya Kanuni za Kudumu za bunge, Toleo la Januari, 2016 ikisaidiana na wadau waliotoa maoni yake ya kuboresha Muswada ambayo kwa pamoja Kamati na Serikali waliona kuna umuhimu wa kuyafanyia kazi, napenda kuleleza Bunge lako Tukufu kuwa Serikali ilikubaliana na Kamati kwamba marekebisho yote yatawasilishwa na Serikali kwenye Jedwali la marekebisho (*Schedule of Amendments*) kama ambavyo Kamati imependekeza.

Mheshimiwa Spika, kabla ya kutoa maoni, ushauri na mapendekezo kuhusu Muswada huu, naomba nikushukuru tena wewe kwa kuisaidia Kamati kutekeleza jukumu la uchambuzi wa Muswada huu. Vilevile ninaipongeza sana Serikali kwa kuwa wasikivu, waelewa na hata kuweza kuahirisha majukumu yao mengine kwa siku ambayo haikupangwa Kamati kuwa nao na kuweza kufika mbele ya Kamati ili kupokea Maoni, Ushauri na Mapendekezo yaliyotolewa na Kamati kwa ajili ya kuyafanyia kazi.

Ni imani yangu kubwa na Kamati nzima kwamba, tumeisaidia Serikali na wananchi wa Tanzania katika kuiboresha Sheria hii ambayo ipo katika mchakato wa kutungwa kwa ajili ya manufaa ya kuilinda taaluma ya Ualimu, Walimu wote wa Tanzania na watoto wetu wanaofundishwa na watakaofundishwa na walimu hawa ambao tumewawekea ulinzi mzuri kuhusu taaluma yao ya ualimu.

5.0 MAONI, MAPENDEKEZO NA USHAURI WA KAMATI

Mheshimiwa Spika, naomba kuwasilisha Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati kama ifuatavyo kwa lengo la kuboresha Muswada huu:-

5.1 MAONI KUHUSU VIFUNGU

a) **Mheshimiwa Spika**, Kamati imebaini makosa ya uchapaji na sarufi (*spelling and grammatical errors*) na inashauri **Marekebisha yafanyike kwenye maeneo yote yenye makosa hayo ili kuweka maana stahiki katika vifungu hivyo vilivyoonekana kuwa na makosa ya kiuchapishaji.**

b) **Mheshimiwa Spika**, Kamati inapendekeza **Kifungu cha 3 kuhusu *Interpretation*** kuongeza maana ya maneno "***Continuous Professional Development***" kwakuwa neno hilo limetumika katika Muswada na halijatolewa maana yake. Aidha neno "***student***" nalo lifafanuliwe vyema ili kuweka maana halisi ya neno hilo kwakuwa lilivyo sasa linashindwa kuwasilisha aina nyingine ya wanafunzi.

c) **Mheshimiwa Spika**, Katika maana ya neno "***Tertiary education Institution***" imetolewa maana yake kwamba ni taasisi ya elimu zaidi ya sekondari na hajaonesha ukomo wake kwa maana ya inaishia wapi kwa maana vyuo vikuu vimejumuishwa au la. Kamati inashauri kwamba neno hilo litolewe maana yake na lionekane katika orodha ya maneno yaliyotafsiriwa ili kuondoa mkanganyiko huo.

d) **Mheshimiwa Spika**, Katika **Kifungu cha 5(1)(b) (iv)** kinachohusu "***Composition of Board***" ambayo imeeleza kwamba Bodi hiyo ya Taaluma ya Walimu Tanzania itakuwa na wajumbe nane (8) ambao watateuliwa na Waziri mwenye dhamana. Kamati inapendekeza kwamba, katika wajumbe hao Sheria iainishe mjumbe mmoja atokane na wadau binafsi wa masuala ya elimu ambao kwa umoja wao watampendekeza mtu mmoja wa kuwakilisha katika Bodi hiyo kulingana na vigezo vinavyohitajika kuwa mjumbe wa

Bodi. Kwa kufanya hivyo, Bodi hiyo itakuwa imetoa uwiano wa wajumbe wa Bodi wa kuwa na uwakilishi wa Serikali lakini pia wadau wa elimu kutoka Sekta binafsi.

Aidha, katika Kifungu hicho pia, Kamati inapendekeza Sheria iainishe sifa za wajumbe watakaoteuliwa kuwa wajumbe wa Bodi ya Taaluma ya Ualimu. Mfano, Sheria iweke masharti ya ili mtu aweze kuteuliwa kuwa mjumbe wa Bodi anapaswa awe na kiwango cha shahada ya kwanza na sifa nyingine zinaweza zikaainishwa katika Kanuni za Sheria hii.

Mheshimiwa Spika, Kamati inashauri pia kuweka ukomo wa kufanya kazi kwa Bodi moja kabla ya kuteua wajumbe wapya wa Bodi hiyo. Hii ni kutokana na kwamba katika Muswada hakuna mahali palipoelezea ukomo halisi wa Bodi moja kufanya kazi yake, hivyo Kamati inapendekeza kuwa muda wa maisha ya Bodi moja iwe ni miaka mitatu (3) ili kuwapa wajumbe wengi wapya kufanya kazi katika Bodi hiyo kwa ajili ya kusimamia taaluma ya Ualimu.

e) **Mheshimiwa Spika**, katika **Kifungu cha 6(1)(d)** kuhusu "**Functions of the Board**" Kamati inashauri kufuta neno "**Control**" katika Kifungu hiki ili kuleta maana zaidi katika jukumu linaloainishwa na Kifungu hicho kwakuwa madhumuni ya kuundwa kwa Bodi hii ni kusimamia (**Regulate**) Taaluma ya Ualimu nchini na siyo kudhibiti (**Control**) taaluma hiyo.

f) **Mheshimiwa Spika**, **Kifungu cha 11** kinachohusu "**Deputy Registrar**" Naibu Msajili hakijaainisha ukomo wa muda wa kufanya kazi kwa Naibu Msajili wa Bodi ya taaluma ya Walimu. Kwa mantiki hiyo, Kamati inashauri Sheria iweke ukomo wa madaraka ya Naibu Msajili kama ambavyo imeweka kwa Msajili Mkuu wa Bodi katika **Kifungu cha 10(2)** kinachoainisha ukomo wa Bodi kuwa ni baada ya kipindi cha miaka mitano na atateuliwa kwa kipindi kingine cha miaka mitano kulingana na utendaji wake.

g) **Mheshimiwa Spika**, Katika **Kifungu cha 14 (1)(a)** kinachohusu "**Appointment of supervisory officers**" Kifungu

kinaeleza kuwa maafisa usimamizi hao watatokana na maafisa wakongwe kwa maana ya "**senior professional teachers**". Kamati inashauri kwamba maafisa hao watokane na walimu wenye uzoefu mkubwa kwa maana ya kwamba isomeke "**Experienced professional teachers** na watambulike kama "**Assistant Registrars**" badala ya "**supervisors**". Kwa kufanya hivi itarahisisha Sheria kutambua uwepo wa wasaidizi wa Msajili Mkuu wa Bodi ya Walimu badala ya kuonekana kama ni wasimamizi na kuleta mkanganyiko wa kimantiki katika utendaji wa ofisi ya Msajili wa Bodi hiyo.

h) **Mheshimiwa Spika**, Katika Kifungu cha 17 kinachohusu "**Register**" kinachoainisha taarifa zitakazo nakiliwa katika daftari la usajili katika Kifungu **2(g)** kilichoandikwa "**registration number or category of registration**" Kamati inashauri kutenganisha taarifa hizi kwa kuwa zote ni taarifa muhimu kuwepo katika rejesta hiyo kwa maana ya namba ya usajili na ngazi ya usajili ambao mwalimu husika amesajiliwa kama ni usajili wa muda au wa kudumu. Kwa kufanya hivi kutaiwezesha Bodi kutambua sifa za mwalimu husika kwa namba ya usajili, ngazi ya usajili na taarifa nyingine ambazo zimeainishwa katika Kifungu hiki cha 17.

i) **Mheshimiwa Spika**, Kifungu cha 18 kinachohusu "**Qualification for registration**" katika Kifungu cha **18(1) (b)**, kinachotaka kuonesha mtu yuko sawa na sahihi kufanya kazi ya ualimu. Sifa hii kufahamika kwake ni kwa mujibu wa vipimo vya daktari ndiye anaweza kuonesha kama mtu huyo yuko timamu kufanya kazi ya ualimu. Ni ushauri wa Kamati kuwa, Kifungu hicho kifutwe kwakuwa kimeweka sifa ambazo haziwezi kubainika kwa macho wakati wa usajili ili mwalimu huyo aweze kupata usajili wa Bodi.

j) **Mheshimiwa Spika**, Kifungu cha 21 kuhusu "**Criteria for registration**" Kamati inapendekeza Kifungu **21(1)(a)** kinachoelezea tabia njema ya mwalimu anayeomba usajili wa awali katika rejesta. Utekelezaji wa Kifungu hiki ni mgumu kwakuwa tabia ya mtu itatambulika baada ya mwalimu kuwa amekwisha ingia katika kutumika taaluma yake. Ni

maoni ya Kamati kwamba Kifungu hicho kifutwe na kitumike wakati wa kuhuisha leseni yake ya kufundishia.

Aidha katika **Kifungu 21(1)(b)** kufuta maneno kuanzia *“.....and atleast one year of full time teaching to the satisfaction of the Board”* ambacho kinaweka sharti la mwalimu anayesajiliwa kwa mara ya kwanza awe amefanya kazi kwa muda wa mwaka mmoja, wakati huohuo Sheria inabainisha makosa kwa mwalimu atakayefundisha bila kusajiliwa na Bodi. Kamati inashauri kufuta sharti hilo kwa mtu anayesajiliwa kwa mara ya kwanza asiwekewe sharti la kuwa na mwaka mmoja wa kufanya kazi kama sharti la kusajiliwa. Kwa kufanya hivyo kutatoa fursa ya Walimu wote waliomaliza ualimu waweze kutambulika na Bodi na nchi kufahamu ni kwa kiwango gani ina hazina ya watu wenye taaluma ya ualimu.

Mheshimiwa Spika, Kifungu 21 (1)(c) na (d) vifutwe kwakuwa katika **Kifungu cha 21(1)(c)** kinaweka masharti ya kuweka kiwango cha mwalimu alichochangia katika kupata elimu yake. Pendekezo hili ni kutokana na utekelezaji wake kuwa ni mgumu na utawazuia walimu wengi kupata stahiki ya kutambuliwa kama mwalimu.

Kifungu cha 21 (2), (3) na 4 vinavyoainisha vigezo vya usajili, ni ushauri wa Kamati kuwa, vigezo vitakavyotumika katika usajili viwe ni vile vinavyohusiana na taaluma ya ualimu (*Academic qualifications*) tu na siyo tabia ya mtu husika. Aidha, Kamati inatoa ushauri kwamba, Waziri akishirikiana na Bodi ya Taaluma ya Walimu waandae miongozo mbalimbali ya kuweza kupata taarifa kuhusu mienendo ya Walimu pamoja na tathmini ya lazima katika maeneo ya kufanya usajili wa walimu hasa wakati wa kuhuisha leseni kwa kuwa usajili unafanyika mara moja.

k) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 23** kinachoainisha *“Renewal of registration”* Kamati inapendekeza kufuta **Kifungu cha 23 (1) na 23(2)** kwakuwa sifa zilizowekwa ni kwa ajili ya kuhuisha usajili. Ni maoni ya Kamati kwamba mwalimu atasajiliwa mara moja tu na kinachopaswa kuhuishwa na

leseni ya ufundishaji na siyo usajili, hivyo basi vifungu hivyo havina mantiki katika Sheria hii na kwa kufanya hivyo Kifungu hiki kitapangwa upya.

l) **Mheshimiwa Spika, Kifungu 24** kinachohusu "**Payment of annual registration fee**" kinachobainisha ada za usajili wa mwalimu kuweza kulipa kila mwaka. Kamati inashauri ada hizo ziainishwe katika kanuni za Sheria hii.

m) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 27** kinachohusu "**Criteria for provisional registration**" kinachotoa masharti ya usajili wa muda kwa mwalimu, Kamati inashauri **Kifungu 27(4)** kufutwa kwa kuwa hakipo wazi katika masharti ya sifa ya kupewa usajili huo wa muda.

n) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 29** kinachohusu "**Prohibition of teaching by unauthorized teacher**" kinachobainisha katazo la kufundisha kwa mwalimu ambaye hana usajili wa Bodi, Kamati inashauri katika **Kifungu 29(1)** kufuta neno "**be employed as**" na kuweka neno "**employ**" ili kujumuisha waajiri katika zui la kuajiri mwalimu ambaye hajapata usajili na kupata leseni. Aidha, **Kifungu 29(2)** Kamati inashauri kiongezewe masharti ya adhabu ambayo itatolewa kwa mtu ambaye atakwenda kinyume na sharti hili.

o) **Mheshimiwa Spika, Katika Kifungu cha 30** kinachohusu "**Practicing licence for teacher**" utoaji wa leseni za kufundishia, Kamati inashauri kiongezwe Kifungu cha 30(3) kitakachoweka masharti ya muda wa leseni ya kufundishia ya awali kuwa ni miaka mitatu (3).

p) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 31** kinachohusu "**Renewal of practicing licence for teachers**" kinachoweka sharti la uhuishaji wa leseni ya kufundishia kwa mwalimu ambaye leseni imekwisha muda wake. Kamati inashauri kifutwe kwakuwa masharti yaliyowekwa yanafanana na masharti ya **Kifungu Cha 23** cha Sheria hii ambacho kinaainisha uhuishaji wa usajili ambapo Kamati imeshauri

masharti hayo yawe ya uhuishaji wa leseni na siyo usajili kwa kuwa usajili utafanyika mara moja na uhuishaji ni wa leseni za ufundishaji.

Aidha, katika Kifungu cha kutoa masharti ya uhuishaji wa leseni kiongeze masharti ya kuwa mwalimu awe amelipa ada zake, awe na cheti cha usajili pamoja na taarifa za kuwa amejitendeleza kitaaluma kwa kipindi cha matumizi ya leseni yake ya awali ya kufundishia ambayo inapendekezwa kuwa ya miaka mitano baada ya leseni ya awali ya miaka mitatu kuisha muda wake.

q) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 35** kinachohusu *“Removal of name from Register”* kinachoelezea sababu zitakazopelekea Bodi kufuta jina la mwalimu katika rejista ya Walimu. Kamati inashauri kwamba katika **Kifungu cha 35(e)** kufutwa kwakuwa mtu akifariki amefariki haina mbadala wake. Kwa mantiki hiyo Kamati inashauri kufuta **Kifungu cha 35(f)**.

r) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 45** kinachohusu *“Disobedience of summons and refusal to give evidence”* Kamati inashauri Serikali kwenda kukiangalia tena upya ili kuweka masharti ya Sheria hii kuweza kufanyiwa kazi. Kwakuwa masharti yake hayaedani na makosa yaliyoainishwa.

s) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 50** kinachohusu *“Appeal”* **Kifungu cha 50(2)** kinachoelezea masharti ya mwalimu ambaye hataridhishwa na uamuzi wa Waziri kupewa siku 30 za kukata rufaa Mahakama ya Rufaa. Ni maoni ya Kamati kwamba muda huo ni mchache ikizingatiwa miundombinu na maeneo mengi ya Walimu wanakofanya kazi inaweza kuleta changamoto kubwa ya Walimu hao kukosa haki yao ya msingi ya kuweza kukata rufaa. Ni maoni ya Kamati kwamba, Kifungu hicho kiainishe muda wa kukata rufaa kuwa ni **siku tisini (90)** yaani **miezi mitatu (3)** badala ya **siku thelathini 30 tu**. Kwa kufanya hivyo upande wa mlalamikaji atakuwa ametendewa haki ya kuweza kukata rufaa pale panapohitajika. Aidha, katika

Kifungu hicho kibainishe muda wa **siku arobaini na tano (45)** kwa Waziri mwenye dhamana kuweza kutoa majibu ya mwalimu aliyekata rufaa kwa kutoridhishwa na maamuzi ya Bodi.

t) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 52** kinachohusu ***“Power to Borrow”*** kinachoinisha Bodi kupewa mamlaka au uwezo wa kukopa fedha kama mkopo wa riba, ni maoni ya Kamati kwamba, Bodi imepewa mamlaka makubwa ya kukopa fedha hizo kutoka katika vyanzo mbalimbali. Kamati inashauri kwamba, ili kutoa nafasi ya uwajibikaji na kulinda dhamana ya Bodi, basi mikopo hiyo lazima ipate idhini ya Waziri mwenye dhamana ya Elimu. Kwa kufanya hivyo pia, kutaongeza uwazi wa matumizi ya fedha zinazokopwa pamoja na ufuataji wa Sheria za kukopa kama ambavyo taasisi nyingine za Serikali zinafuata.

u) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 59** kinachohusu ***“Offence for illegal practice”*** kimeainisha makosa ya mwalimu anayefundisha bila kusajiliwa kwamba atakuwa anatenda makosa na adhabu yake imetajwa katika Kifungu hicho. Ni maoni ya Kamati kuwa, liongezwe neno ***“or licence”*** baada ya neno ***“registered”*** ili kuweka masharti ya mwalimu anayefundisha bila leseni kupata adhabu hiyo sawasawa na mwalimu anayefundisha bila ya kusajiliwa. Kwa kufanya hivyo Bodi itakuwa inaendelea kusimamia vyema taaluma ya ualimu hapa nchini kwa kuhakikisha walimu wote wanaofundisha wanafuata masharti yaliyowekwa kwa mujibu wa Sheria hii.

v) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 60** kinachohusu ***“Prohibition for unauthorized teacher”*** kinachotoa katazo la mwalimu kufundisha bila ya kibali cha Bodi, ni maoni ya Kamati kuwa Kifungu hiki kinakaribia kuwa na ufanano wa maudhui na **Kifungu cha 29** kinachohusu ***“Prohibition of teaching by unauthorized teacher”***. Kamati inashauri kwamba, Serikali ikifanyie marekebisho Kifungu hiki ili kiwe Kifungu kimoja kinachotoa katazo pamoja na adhabu yake kwa mtu atakayekwenda kinyume na katazo hili.

w) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 63** kuhusu *“Offences for a teacher who fails to obey summons”* kinachoainisha adhabu kwa mwalimu aliyeshindwa kutii wito wa kufika mbele ya Bodi na kutoa ushahidi na makosa mengine anayoweza kutenda mbele ya Bodi. Ni maoni ya Kamati kuwa, makosa hayo yaliyoainishwa na adhabu iliyowekwa kwa mwalimu atakayeshindwa kufuata masharti hayo ni vitu viwili ambavyo havina uwiano kwa maana ya kwamba adhabu ni kubwa ikilinganishwa na aina ya makosa tajwa. Kamati inashauri kufanya marekebisho ili kuweka uwiano kati ya makosa yaliyoainishwa na adhabu itakayotolewa ikibidi kupunguza adhabu husika kwa kuzingatia mazingira ya Walimu ambao watakuwa katika Bodi hiyo.

x) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 64** kinachohusu *“General Offence and penalty”* kinaainisha adhabu itakayotolewa kwa mtu atakayekwenda kinyume na masharti ya Sheria hii na adhabu ya kulipa faini ya kiasi kisichopungua shilingi milioni tatu au kifungo cha miaka mitano au vyote kwa pamoja. Ni maoni ya Kamati kwamba adhabu ya fedha haijaonesha ukomo kwakuwa imetamka kiasi si chini ya shilingi milioni tatu inaacha mwanya wa kulipa faini ya fedha zaidi ya iliyotajwa. Kamati inashauri kwamba Kifungu hiki kirekebishwe na kuainisha ukomo wa faini hiyo ili kuondoa utata na wakosaji wengine watakaonekana wanapendelewa au kuonewa kwa mujibu wa Sheria hii.

y) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 68** kinachoainisha *“Codes of ethics”* ni maoni ya Kamati kuwa haiba ya mwalimu inategemeana na mazingira ya mwalimu anakofanya kazi au mwajiri wake ambapo kwa kuweka sharti hili Bodi itakuwa imejipa jukumu kubwa ambalo utekelezaji wake utakuwa ni changamoto. Kamati inashauri kuwa haiba hizi za mwalimu ziainishwe katika Kanuni baada ya Waziri kushauriana na wataaluma wa elimu kuhusu aina ya vigezo au aina ya haiba ziwekwe katika kanuni hizo badala ya kuoneshwa katika Sheria hii.

z) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 70** kinachohusu *“Replacement certificates”* kianachoainisha utoaji wa cheti

kingine cha usajili baada ya kubainika na kuthibitika kwamba cheti cha usajili wa awali kimepotea. Ni maoni ya Kamati kuwa kwa mujibu ya neno "**replacement**" haileti mantiki sahihi ya maana ya kupata cheti kingine cha usajili au leseni nyingine ya kufundishia. Kamati inashauri kubadili neno "**replacement**" na kuweka neno "**another**" ili kuonesha kwamba kutakuwa na utoaji wa nakala nyingine ya cheti au leseni ya kufundishia baada ya Bodi kujiridhisha nakala ya awali kupotea kwa utaratibu maalumu.

aa) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 72 kinachohusu "Regulations"** kwa maana ya Kanuni mbalimbali zitakazotungwa ili kusaidia utekelezaji wa Sheria hii, ni maoni ya Kamati kuwa iongezwe sharti la kuweka au kuipa Bodi jukumu la kuwaendeleza wanachama wake au walimu kitaaluma kama ambavyo ilivyo kwa Bodi nyingine kama za uhasibu, Bodi ya wakandarasi. Kwakufanya hivyo, kutawapa fursa walimu ya kujiendeleza kitaaluma kwakuwa katika **Kifungu Cha 31** moja ya kigezo cha kuhuisha leseni ya kufundishia ni pamoja na sifa ya kujiendeleza kitaaluma kwa kipindi cha matumizi ya leseni ya ufundishaji. Aidha, Walimu wataendelea kuipa hadhi taaluma yao na kuendelea kuonekana kuwa ni taaluma rasmi na inayotambulika hapa nchini.

bb) **Mheshimiwa Spika, Kifungu cha 74 kinachohusu "Transitional provisional"** Ni maoni ya Kamati kuwa katika **Kifungu cha 74(2)** kinachoainisha muda wa kipindi cha mpito cha kuhakikisha kila mwalimu mwenye taaluma ya ualimu awe amejisajiliwa katika Bodi ndani ya **miezi 12** ambao ni mwaka mmoja tu. Ni maoni ya Kamati kuwa, muda huu ni mfupi sana kulingana na wingi wa wanataaluma ya ualimu pamoja na changamoto nyingine zinazowakabili.

Kamati inashauri Sheria itoe muda wa **miaka miwili (2)** ili kuwapa nafasi wanataaluma ya ualimu kujisajili lakini hata wale wanaokaribia kustaafu basi wasipate usumbufu wa kujisajili kwa muda mfupi. Kwa kufanya hivyo kutakuwa kumepatikana nafasi nzuri ya Walimu kujisajili kwa uhuru zaidi.

6.0 HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, kwa mara nyingine tena napenda kuchukua nafasi hii kukushukuru wewe binafsi, kwa kunipa nafasi ya kuwasilisha Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati kuhusu Muswada huu wa Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania wa Mwaka 2018.

Mheshimiwa Spika, nachukua fursa hii kumpongeza Mhe. Joyce Lazaro Ndalichako (Mb), Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia, Mhe. William Tate Ole Nasha (Mb), Naibu Waziri, Katibu Mkuu, Ndg. Leonard Akwilapo, Naibu Katibu Mkuu Ndg. James Mdoe, Naibu Katibu Mkuu Dkt. Ave Maria Semakafu pamoja na Watendaji wote wa Wizara kwa ushirikiano walioipa Kamati na kuwasilisha vyema Muswada huu mbele ya Kamati pamoja na kutoa ufafanuzi wa kina pale palipohitaji kufanya hivyo. Namshukuru pia MwanaSheria Mkuu wa Serikali na Watendaji wake kwa kazi nzuri waliyoifanya ya kutoa mwongozo wa kitaalamu wa kiSheria wakati wote wa uchambuzi wa Muswada.

Mheshimiwa Spika, nachukua fursa hii kuwashukuru tena Wadau wote waliofika mbele ya Kamati kuwasilisha maoni yao. Aidha, nawashukuru pia Wadau ambao walishindwa kufika mbele ya Kamati kutokana na sababu mbalimbali lakini waliweza kutuma maoni kuhusu Muswada kwa Maandishi. Napenda kuwaeleza kuwa maoni yao yamesaidia kuboresha Muswada huu wa Sheria hii muhimu kwa Maslahi mapana ya Taaluma ya Ualimu hapa nchini.

Mheshimiwa Spika, nitakuwa mchoyo wa fadhila nisipo mshukuru Makamu mwenyekiti wangu wa Kamati Mhe. Juma Seleman Nkamia (Mb) na Wajumbe wote wa Kamati hii kwa kazi nzuri yenye umahiri katika uchambuzi wa Muswada huu. Wajumbe wamefanya kazi nzuri ya kuhakikisha uchambuzi wa Muswada unakuwa wenye tija kwa maslahi ya Taifa zima. Napenda kuwatambua Wajumbe wa Kamati ya Kudumu

ya Bunge ya Huduma na Maendeleo ya Jamii kwa majina kama ifuatavyo:-

1.Mhe. Peter Joseph Serukamba, Mb,	Mwenyekiti
2.Mhe. Juma S. Nkamia, Mb	M/ Mwenyekiti
3.Mhe. Salma Rashid Kikwete, Mb	Mjumbe
4.Mhe. Hussein Mohamed Bashe, Mb	Mjumbe
5.Mhe. Rose Cyprian Tweve, Mb	Mjumbe
6.Mhe. Grace Victor Tendega, Mb	Mjumbe
7. Mhe. Peter Ambrose Paciece Lijualikali, Mb	Mjumbe
8.Mhe. Bernadeta Kasabago Mushashu, Mb	Mjumbe
9. Mhe. Vicky Paschal Kamata, Mb	Mjumbe
10. Mhe. Deogratius Francis Ngalawa, Mb	Mjumbe
11. Mhe. Amina Nassoro Makilagi, Mb	Mjumbe
12. Mhe. Kabwe Zuberi Ruyagwa Zitto, Mb	Mjumbe
13. Mhe. Susan Anselm Lyimo, Mb	Mjumbe
14. Mhe. John Peter Kadutu, Mb	Mjumbe
15. Mhe. Machano Othman Said, Mb	Mjumbe
16. Mhe. Maulid Said Mtulia, Mb	Mjumbe
17. Mhe. Mgeni Jadi Kadika, Mb	Mjumbe
18. Mhe. Joseph Osmund Mbilinyi, Mb	Mjumbe
19. Mhe. Khamis Yahya Machano, Mb	Mjumbe
20. Mhe. Mch. Dkt. Getrude P. Rwakatara, Mb	Mjumbe
21. Mhe. Seleman Said Bungara, Mb	Mjumbe
22. Mhe. Hawa Abdulrahman Ghasia, Mb	Mjumbe
23. Mhe. Jaku Hashim Ayoub, Mb	Mjumbe
24. Mhe. Joseph Leonard Haule, Mb	Mjumbe
25. Mhe. Oscar Rwegasira Mukasa, Mb	Mjumbe
26. Mhe. Khalifa M. Issa, Mb	Mjumbe

Mheshimiwa Spika, napenda kumshukuru Katibu wa Bunge Ndg. Stephen Kagaigai, Mkurugenzi wa Idara ya Kamati za Bunge Ndg. Athuman B. Hussein na Mkurugenzi Msaidizi wa Kamati Ndg. Dickson Bisile pamoja na Makatibu wa Kamati hii Ndg. Pamela Pallangyo na Ndg. Agnes Nkwera na Watumishi wote wa Ofisi ya Bunge kwa kuratibu vyema shughuli za Kamati na kuhakikisha Taarifa hii inakamilika kwa wakati. Aidha, namshukuru Kaimu Mshauri Mkuu wa Mambo ya Sheria wa Bunge Ndg. Pius T. Mboya pamoja na wasaidizi

wake Ndg. Leorcard Kapongwa na Ndg. Rehema Kipera kwa Uchambuzi wa kisheria walioufanya kuisadia Kamati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja na naomba kuwasilisha. *(Makofi)*

Peter Joseph Serukamba, Mb

MWENYEKITI

5 Septemba, 2018

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, tunaendelea na sasa tupokee taarifa ya Msemaji Mkuu wa Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni, Mheshimiwa Susan Lyimo, hebu cheka kidogo basi. *(Kicheko)*

MHE. SUSAN A. J. LYIMO – MSEMAJI MKUU WA KAMBI RASMI YA UPINZANI BUNGENI KWA WIZARA YA ELIMU, SAYANSI NA TEKNOLOJIA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa Kanuni ya 86(6) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Januari, 2016, naomba kuwasilisha maoni ya Kambi Rasmi ya Upinzani hapa Bungeni kuhusu Muswada wa Sheria ya Bodi wa Taaluma ya Walimu wa Mwaka 2018.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini kama Waziri Kivuli wa Elimu, naomba pia nitumie fursa hii na kuwatakia kila la heri katika mitihani yao wanafunzi wote wa darasa la saba, zaidi ya laki tisa wanaokwenda kufanya mitihani yao katika mazingira magumu ya kukosa vitabu na vilevile kukosa Walimu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, itakumbukwa kuwa katika Bunge hili wakati nachangia masuala mbalimbali kuhusu elimu, nimekuwa nikisisitiza mara kadhaa kwamba, hakuna elimu bila Mwalimu. Msisitizo huo haukulenga kuwa na idadi ya kutosha ya Walimu peke yake, bali ulilenga pia kuwa na Walimu walioendelezwa kitaaluma na kubobea katika fani mbalimbali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, msisitizo huo ulilenga kuwa na Walimu wanaopata maslahi na stahiki zao kwa wakati ili wawe na motisha wa kufanya kazi kwa ufanisi. Mambo yote hayo kuhusu Walimu yakifanyiwa kazi vizuri kwa vyovyote vile lazima viwango vya ubora wa elimu vitaongezeka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, licha ya Serikali kuufahamu ukweli huo, bado kada ya ualimu imekuwa ikichukuliwa kama kada dhaifu na isiyopewa kipaumbele na Serikali. Uthibitisho wa jambo hili ni kuwepo kwa malalamiko na madai ya Walimu ya muda mrefu ambayo yamekuwa hayashughulikiwi ipasavyo na sasa madai hayo yamekuwa ni kama wimbo wa kawaida tu ambao ukiimbwa hakuna anayeshituka. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilishaeleza mara nyingi miaka ya nyuma kwamba athari za Mwalimu mwenye kinyongo kutokana na kutopewa stahili zake ipasavyo ni mbaya sana kwa kuwa zinasambaa kwa vizazi vingine *(multiplier effect)* na zitaathiri sekta nyingi za uzalishaji. Walimu wakifanya mgomo baridi na kutofundisha ipasavyo hatuwezi kuona athari zake sasa; na pengine ndiyo maana Serikali inakuwa na ugumu wa kushtuka na kushughulikia kwa haraka madai yao lakini athari zake ni za muda mrefu na zinaweza kuonekana hata baada ya miaka kumi au ishirini mbele.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mshangao wa Profesa Casmir Rubagumya, aliyekuwa Mkuu wa Chuo cha *Humanities and Social Sciences* (Humanitia na Sayansi za Jamii) katika Chuo Kikuu cha Dodoma kuhusu kuporomoka kwa elimu hasa elimu ya juu yamkini unatokana na makosa yaliyofanyika siku za nyuma za kutoshughulikia masuala ya Walimu katika ngazi za chini ambapo athari zake zinajitokeza wazi sasa kwa kushuka kwa ubora wa elimu ya juu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Profesa Rubagumya anathibitisha kwamba kiwango cha ubora wa elimu ya wanafunzi wanaojiunga na chuo kikuu unapungua kila

mwaka; na kila mwaka wanapokea wanafunzi dhaifu kuliko mwaka uliopita. Alishangazwa kwamba wanafunzi wanaojiunga na elimu ya juu hawana uwezo wa kuzungumza Kiswahili au Kiingereza fasaha. Anaendelea kusema kwamba tatizo halikuwa tu kwenye lugha, bali pia uwezo mdogo wa kufikiri vizuri katika lugha zote mbili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, profesa huyu alibaini pia kwamba wanafunzi wa elimu ya juu walikuwa pia hawana uelewa wa mambo ya kawaida kuhusu Tanzania. Alishangazwa na kitendo cha mwanafunzi wa mwaka wa pili wa Chuo Kikuu cha Dodoma kushindwa kufahamu jina la Makamu wa Rais wa Tanzania, jambo ambalo hata mwanafunzi wa darasa la pili angetazamiwa kufahamu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, Profesa Rubagumya anasema kwamba matatizo ya kielimu aliyoyagundua *UDOM*, aliyagundua pia kwa vyo vingine vikuu vingine alivyokuwa anafanya kama mtahini wa nje (*external examiner*). Kwa maneno yake mwenyewe, anasema wanafunzi wa vyo vikuu sasa hivi wanaonekana kutengeneza kizazi tofauti kisichopenda kabisa kujishughulisha na elimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, usimamizi duni wa kada ya ualimu nchini; kumekuwa na usimamizi duni wa kada ya ualimu hususan maendeleo ya Walimu, jambo ambalo linayumbisha Sekta ya Slimu. Usimamizi huo duni unatokana na kukosekana kwa chombo kimoja chenye mamlaka ya kusimamia na kuratibu masuala ya elimu yakiwemo maendeleo ya Walimu nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, matatizo yanayohusu elimu na hususan madai ya Walimu yamekuwa yakishindwa kutatuliwa kikamilifu kutokana na kuwepo kwa taasisi kadhaa zinazoshughulika na masuala ya Walimu, jambo ambalo linaleta mkanganyiko juu ya nani hasa mwenye mamlaka juu ya Walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika hotuba zangu za miaka ya nyuma nilieleza kuwa ili kuondoa mkanganyiko uliopo kutokana na kuwepo kwa taasisi mbalimbali za kusimamia elimu yaani Wizara ya Elimu, Ofisi ya Waziri Mkuu, TAMISEMI kwa wakati huo na sasa Ofisi ya Rais, TAMISEMI; Ofisi ya Rais, Menejimenti ya Utumishi wa Umma; ni kuanzisha chombo kimoja kitakachoshughulikia masuala hayo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kambi Rasmi ya Upinzani ilipendekeza ianzishwe Mamlaka ya Udhibiti wa Elimu na Mafunzo ya Ufundi Tanzania (*Tanzania Education and Training Regulatory Authority – TETRA*) ili masuala yote ya udhibiti wa utoaji wa elimu nchini pamoja na kushughulikia masuala ya elimu yatatuliwe na chombo kimoja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika utekelezaji wa ushauri huo, Serikali ilianzisha Tume ya Utumishi wa Walimu (*Teachers' Service Commission*) badala ya mamlaka ya udhibiti kama ilivyopendekezwa na Kambi Rasmi ya Upinzani hapa Bungeni.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kambi Rasmi ya Upinzani mapema kabisa wakati wa kujadili Muswada wa Sheria ya Kuanzisha Tume hiyo, ilisema kwamba tume hii ilianzishwa kukidhi maslahi ya kisiasa yaliyolenga kupata kura za Walimu katika Uchaguzi Mkuu wa 2015, kwa ahadi kwamba matatizo ya Walimu yangekuwa historia kwa kuanzishwa kwa tume hiyo. Leo ni takriban miaka mitatu tangu Uchaguzi Mkuu ufanyike na tume hiyo kuundwa, lakini matatizo ya Walimu yamebaki palepale na hata kuongezeka. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kimsingi Tume ya Utumishi wa Walimu haijasaidia hata kidogo kutatua kero za Walimu. Kwanza muundo wake una matatizo; ukitoka ngazi ya Taifa ambapo ndiyo makao makuu, tume hiyo ina matawi Wilayani tu huku mkoa ukiwa umeachwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili, licha ya tume hii kupewa hadhi ya mwajiri lakini haifanyi kazi za mwajiri. Majukumu ya mwajiri ni pamoja na kuajiri, kulipa mishahara, kupandisha madaraja, kufukuza na kadhalika. Katika

majukumu hayo ya mwajiri, Tume ya Utumishi wa Walimu haina mamlaka ya kuajiri wala kulipa mishahara, mwenye mamlaka hayo ni Mkurugenzi wa Halmashauri (DED); Tume ya Utumishi wa Walimu haina mamlaka ya kupandisha madaraja ya Walimu, mwenye mamlaka hayo ni Mkurugezi wa Halmashauri pia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, matatizo ya msingi ambayo Walimu wamekuwa wakiyalalamikia siku zote ni kuhusu kupandishwa madaraja na kupandishwa mishahara, mambo ambayo Tume ya Utumishi wa Walimu haina mamlaka nayo. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti aidha, madai ya siku nyingi ya Walimu ni kuwa na chombo kimoja kitakachoshughulikia masuala yao, lakini badala ya Serikali kukidhi hitaji hilo, inazidi kuongeza vyombo na taasisi za kushughulikia masuala ya Walimu. Ikiwa sheria hii itapita basi masuala ya Walimu yatakuwa yanashughulikiwa na taasisi sita zifuatazo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, Wizara ya Elimu; Ofisi ya Rais, TAMISEMI; Ofisi ya Rais, Menejimenti ya Utumishi wa Umma; Halmashauri za Wilaya; Manispaa na Majiji; Tume ya Utumishi ya Walimu; na sasa Bodi ya Kitaaluma ya Walimu Tanzania. Hii ni kwamba hakuna kada nyingine yoyote nchini zaidi ya Walimu inayoshughulikiwa na taasisi au vyombo kama Walimu yaani vyombo sita. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa maelezo ya Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia kuhusu mapendekezo ya Muswada huu ni kwamba chimbuko na madhumuni ya kuletwa kwa Muswada huu ni utekelezaji wa maagizo ya Baraza la Mawaziri katika Waraka Na. 14/2011/12 na Waraka Na. 10/2013/14 kuwa iundwe Bodi ya Taaluma ya Walimu itakayosimamia masuala ya usajili, weledi na maadili ya ualimu na Walimu katika Sekta ya Umma na Binafsi; lengo likiwa ni kutungwa kwa Sheria ya kuanzisha Bodi ya Taaluma ya Walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama kweli maagizo ya Baraza la Mawaziri ndiyo sababu ya msingi ya kuleta Muswada huu na siyo kwamba kulikuwa na tatizo la msingi katika taaluma za Walimu, basi kuna tatizo kubwa katika utendaji wa Serikali.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hili ni suala la kitaalam kwamba kabla ya kuanzisha sera au sheria ni lazima kuwe na tatizo la msingi katika jamii linalopelekea mahitaji ya kuanzishwa kwa sera au sheria hiyo. Sidhani kama maagizo ya Baraza la Mawaziri ndiyo *Problem Statement* inayopelekea mahitaji ya kutungwa kwa sheria hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, sababu nyingine iliyotolewa na Mheshimiwa Waziri kuhusu uhitaji wa kuanzishwa kwa sheria hii ni kwamba idadi ya Walimu imeongezeka sana na kutokana na idadi kubwa ya Walimu kumekuwepo na changamoto nyingi zinazohitaji kuwa na mfumo thabiti wa usimamizi wa ubora wa Walimu na taaluma ya ualimu nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza, Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni inasikitishwa na kauli hii ya Waziri kwamba idadi ya Walimu ni kubwa sana na kwamba kutokana na idadi hiyo inabidi kuwatungia sheria ya kuwadhhibiti. Kwa takwimuza Serikali hii hii, Serikali imekiri kwamba kuna upungufu mkubwa wa Walimu lakini kwa kuwa leo inataka kupitisha jambo lake na haina sababu nyingine ya msingi, imeona isingizie kwamba Walimu ni wengi hivyo wadhhibitiwe. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa takwimu za *BEST (Basic Education Statistics in Tanzania)* za mwaka 2016 na 2017, hizi ni takwimu za Serikali, idadi ya Walimu kwa shule za msingi imeshuka kutoka Walimu 191,772 mwaka 2016 hadi kufikia 179,291 mwaka 2017, ikiwa ni anguko la asilimia 6.5 na kufanya uwiano wa Mwalimu na wanafunzi kuwa 1:50.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, katika shule za awali, idadi iliyopungua ni Walimu 1,948 na kufanya uwiano wa mwalimu na wanafunzi kuongezeka kutoka 1:135 (Mwalimu mmoja kwa wanafunzi 135) mwaka 2016 hadi kufikia mwalimu mmoja kwa wanafunzi 159 mwaka 2017 badala ya ule uwiano tunaoutegemea wa 1:25 ambao ni uwiano unaokubalika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika shule za sekondari kuna uhaba mkubwa wa Walimu kwa baadhi ya masomo kama ifuatavyo; Hisabati, kuna upungufu wa Walimu 7,291; Baiolojia, kuna upungufu wa Walimu 5,181; Kemia, kuna upungufu wa Walimu takribani 5,373; Fizikia, kuna upungufu wa Walimu 6,873.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mujibu wa takwimu za Elimu Msingi za Mikoa (*BEST Regional Data, 2017*); Walimu 7,743 wanatarajiwa kustaafu kati ya mwaka 2018 na 2019. Aidha, takriban Walimu zaidi ya 30,000 wana umri wa zaidi ya miaka 51 ya kuzaliwa; hivyo na wao wanatarajiwa kustaafu muda mfupi ujao. Kwa hiyo, hoja kwamba Walimu ni wengi si sahihi, kwa kuwa kimsingi Serikali haina sababu za msingi za kuleta Muswada huu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata kama kweli Walimu wangukuwa wengi; idadi yao inaathiri vipi taaluma zao? Hoja ingekuwa kwamba imethibitika kuwa kuna Walimu wengi wenye vyeti feki au vya kughushi wasio na sifa za kufundisha au imebainika kwamba maadili ya Walimu yameporomoka, kungekuwa na sababu ya msingi ya kuunda chombo cha kudhibiti ubora wa taaluma zao na maadili yao. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, sababu nyingine iliyotolewa ni kuzingatia Itifaki ya Soko la Pamoja la Jumuiya ya Afrika Mashariki inayosisitiza nchi wanachama kuwianisha na kutambua sifa za kitaaluma na kitaalam (*Mutual Recognition of Academic and Professional Qualifications*) ili wenye sifa hizo waweze kufanya kazi kwa uhuru katika nchi wanachama bila vikwazo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, itifaki hiyo inakwenda sambamba na mwelekeo wa usimamizi wa taaluma mbalimbali duniani ambapo kunatakiwa kuwe na vyombo huru kisheria vya kusimamia, kudhibiti na kuendeleza taaluma husika (*Regulatory Authorities*).

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni haina mgogoro na sababu hii kwa kuwa ndiyo hoja ya msingi ambayo Kambi ilikuwa ikiisimamia miaka mingi iliyopita, kwamba tuwe na chombo kimoja tu cha kudhibiti ubora wa elimu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Muswada unavyoongeza ukubwa na matumizi ya Serikali; Muswada huu unaanzisha Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania. Hiki ni chombo kipya katika muundo wa Serikali na taasisi zake. Kimeongeza idadi ya taasisi za Serikali. Ni chombo kitakachokuwa na viongozi na Watendaji Wakuu na watakuwa na shughuli mbalimbali za kufanya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika hili ni wazi kuwa itahitajika bajeti ambayo hapo awali kabla ya kuundwa kwa chombo hicho haikuwepo. Kwa maneno mengine, kutakuwa na ongezeko la matumizi ya Serikali katika kukiendesha chombo hiki.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni Serikali hii hii ya Awamu ya Tano iliyojipambanua kwamba inabana matumizi ili kuelekeza fedha zinazopatikana kwa kubana matumizi kwenye miradi ya maendeleo. Ili kutekeleza azma hii, Serikali ilianza kudhibiti malipo hewa na kuwatumbua watumishi wa umma kutokana na sababu mbalimbali, kufuta safari za nje na kadhalika. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kambi Rasmi ya Upinzani ilidhani zoezi hilo lingeenda sambamba na kupunguza ukubwa wa Serikali kwa kupunguza maeneo ya kiutawala

kama vile wilaya na mkoa na taasisi za Serikali zenye majukumu yanayokaribia kufanana ili kuipa dhana ya kubana matumizi uhalisia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hata hivyo, cha ajabu imeanzishwa taasisi mpya kama hii Bodi ya Kitaaluma ya Walimu ambayo majukumu yake kwa kiwango kikubwa yanafanana na Tume ya Utumishi wa Umma isipokuwa tu hapa wanaongeza walimu kutoka shule binafsi.
(Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kambi Rasmi ya Upinzani ilidhani ingekuwa busara kuifanyia marekebisho Sheria ile ya Tume ya Utumishi wa Umma (*Tanzania Teacher's Commission*) ili kuipa Tume ya Utumishi wa Walimu mamlaka ya kudhibiti ubora wa taaluma za Walimu badala ya kuanzisha chombo kipya kinachoongeza ukubwa na kuongeza matumizi ya Serikali. Haya pia yalikuwa ndiyo maoni ya Chama cha Walimu na pia ya Walimu binafsi pamoja na Chama cha Kutetea Haki za Walimu Tanzania.
(Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, si jambo la kubishaniwa kwamba mishahara ya Walimu ni midogo ndiyo maana malalamiko kuhusu kupandishwa madaraja na mishahara yamekuwa endelevu. Pamoja na mishahara yao kuwa midogo wana makato mengi ya fedha kutoka kwenye mishahara hiyo hiyo midogo.
(Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, mathalani kodi ya mapato (*pay as you earn*) ambapo wanakatwa asilimia tisa ya mshahara, makato ya marejesho ya mkopo wa elimu ya juu kwa wale ambao wamepitia vyuo vikuu na kukatwa mikopo, wanakatwa asilimia 15 ya mshahara. Licha ya makato hayo bado wana changamoto mbalimbali ikiwa ni pamoja na kutopewa posho za kufundishia, posho za makazi na kadhalika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pendekezo la Muswada wa sheria hii pia itawakata tena ada ya cheti cha usajili kwenye Bodi kila mwaka au itakavyopangwa kutokana na kanuni na ada ya leseni ya kufundishia. Hii ni kuwafanya walimu waendeleo kuwa duni kiuchumi, lakini pia kuwavunja moyo na kuwaondolea morali wa kufundisha. Muswada huu umelenga kuwadhibiti Walimu badala ya kuwaendeleza. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa ujumla Muswada huu umetilia mkazo sana kwenye kuwadhibiti na kuwaadhibu walimu pindi wanapokosea katika kutekeleza majukumu yao. Muswada haujazungumzia namna ya kuwapa walimu ushauri nasaha pindi wanapokuwa na msongo wa mawazo au matatizo yanayoweza kupelekea kushuka kwa weledi wao. Muswada umejaa orodha ndefu ya makatazo, makosa na adhabu kwa mwalimu anayetenda kosa. Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni haina maana kwamba walimu wasichukuliwe hatua za kinidhamu wanapofanya makosa, isipokuwa tunataka kuona pia mkakati wa kuwarekebisha walimu wafanye kazi yao kwa kuzingatia maadili yao kwa mfumo rafiki na siyo huu wa kipolisi na kimahakama unaopendekezwa na sheria hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, himitisho, kama nilivyosema hapo awali hakuna elimu bila mwalimu. Kwa sababu hii ni lazima kuwajengea walimu mazingira rafiki ya kufanya kazi kwa kuwaendeleza kitaaluma na kuwapa motisha kwa masilahi na stahili nyingine ili waweze kuwa na ufanisi katika kazi zao. Aidha, Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni inaendelea kusisitiza umuhimu wa kuwa na chombo kimoja kitakachoshughulikia masuala ya walimu ikiwa ni pamoja na kudhibiti ubora wa taaluma zao, lakini pia kushughulikia masilahi yao kwa ujumla.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni inaunga mkono maoni ya baadhi ya wadau wa elimu kwamba kuendelea kuongeza idadi ya sheria za kuwadhibiti, kuwaadhibu, kuwakandamiza na kuwapa walimu maisha ya utumishi yaliyojaa fadhaa *(stress)* au

msongo wa mawazo hakutaongeza ufanisi wa walimu bali kutaendelea kuwavunja moyo na kudidimiza hari yao ya kufanya kazi. Hii ni kwa sababu sheria hizi zinatambua wajibu wa walimu lakini hazitambui nafasi ya mwajiri kutoa kwa hiari yake haki na masilahi bora kwa walimu katika utumishi wao. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na upungufu nilioubaini katika Muswada huu, nimewasilisha Jedwali la Marekebisha ili kurekebisha baadhi ya vifungu kwa hatua ya sasa, tukiendelea na msimamo wa kuitaka Serikali kupunguza utitiri wa vyombo na taasisi zinazoshughulikia masuala ya walimu na kubaki na chombo kimoja tu kwa ajili hiyo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kusema haya, naomba kuwasilisha. Nakushukuru sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Susan Lyimo kwa taarifa yenu. Naomba utulivu.

HOTUBA YA MSEMAJI MKUU WA KAMBI RASMI YA UPINZANI BUNGENI KATIKA WIZARA YA ELIMU, SAYANSI, TEKNOLOJIA NA UFUNDI MHESHIMIWA SUSAN ANSELIM JEROME LYIMO (MB), AKIWASILISHA BUNGENI MAONI YA KAMBI RASMI YA UPINZANI KUHUSU MUSWADA WA SHERIA YA BODI YA TAALUMA YA WALIMU TANZANIA, 2018 (THE TANZANIA TEACHERS' PROFESSIONAL BOARD ACT, 2018) KAMA ILIVYOWASILISHWA MEZANI

1. UTANGULIZI

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 86(6) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, toleo la Januari, 2016 naomba kuwasilisha maoni ya Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni kuhusu Muswada wa Sheria ya Bodi ya Taaluma ya Walimu ya mwaka 2018.

Mheshimiwa Spika, itakumbukwa katika bunge hili wakati nikichangia masuala mbalimbali kuhusu elimu, nimekuwa nikisisitiza mara kadhaa kwamba, hakuna elimu bila mwalimu. Msisitizo huo haukulenga kuwa na idadi ya kutosha ya walimu peke yake, bali ulilenga pia kuwa na walimu walioendelezwa kitaaluma na kubobea katika fani mbalimbali. Aidha, msisitizo huo ulilenga kuwa na walimu wanaopata maslahi na stahiki zao kwa wakati ili wawe na motisha wa kufanya kazi kwa ufanisi. Mambo yote hayo kuhusu walimu yakifanyiwa kazi vizuri kwa vyovyote vile lazima viwango vya ubora wa elimu vitaongezeka.

Mheshimiwa Spika, licha ya Serikali kuufahamu ukweli huo, bado kada ya ualimu imekuwa ikichukuliwa kama kada dhaifu na isiyopewa kipaumbele na Serikali. Na uthibitisho wa jambo hili ni kuwepo kwa malalamiko na madai ya walimu ya muda mrefu ambayo yamekuwa hayashughulikiwi ipasavyo na sasa madai hayo yamekuwa ni kama wimbo wa kawaida tu ambao ukiimbwa hakuna anayeshtuka.

Mheshimiwa Spika, nilishaeleza mara nyingi miaka ya nyuma kwamba athari za mwalimu mwenye kinyongo kutokana na kutopewa stahili zake ipasavyo ni mbaya sana kwa kuwa zinasambaa kwa vizazi vingi (multiplier effect) na zinaathiri sekta nyingi za uzalishaji. Walimu wakifanya mgomo baridi na kutofundisha ipasavyo hatuwezi kuona athari zake sasa; na pengine ndio maana Serikali inakuwa na ugumu wa kushtuka na kushughulikia kwa haraka madai yao lakini athari zake ni za muda mrefu na zinaweza kuonekana hata baada ya miaka kumi au ishirini mbele.

Mheshimiwa Spika, mshangao wa Profesa Casmir Rubagumya, aliyekuwa Mkuu wa Chuo cha Humanitia na Sayansi za Jamii katika Chuo Kikuu cha Dodoma kuhusu kuporomoka kwa elimu hasa elimu ya juu yamkini unatokana na makosa yaliyofanyika siku za nyuma za kutoshughulikia masuala ya walimu katika ngazi za chini ambapo athari zake zinajitokeza wazi sasa kwa kushuka kwa ubora wa elimu ya juu. Profesa Rubagumya anathibitisha kwamba kiwango cha ubora wa elimu ya wanafunzi wanaojiunga na chuo

kikuu unapungua kila mwaka; na kila mwaka wanapokea wanafunzi dhaifu kuliko mwaka uliopita. Alishangazwa kwamba; wanafunzi wanaojiunga na elimu ya juu hawana uwezo wa kuzungumza Kiswahili au Kiingereza fasaha. Anaeleza kwamba tatizo halikuwa tu kwenye lugha, bali pia uwezo mdogo wa kufikiri vizuri katika lugha zote mbili.

Mheshimiwa Spika, Profesa alibaini pia kwamba wanafunzi wa elimu ya juu walikuwa pia hawana uelewa wa mambo ya kawaida kuhusu Tanzania. Alishangazwa na kitendo cha mwanafunzi wa mwaka wa pili chuo kikuu kushindwa kufahamu jina la Makamu wa Rais wa Tanzania; jambo ambalo hata mwanafunzi wa darasa la pili angetazamiwa kufahamu.

Mheshimiwa Spika, Profesa Rubagumya anasema matatizo ya kielimu aliyoyagundua UDOM, aliyagundua pia kwa vyuo vingine vikuu alipokuwa kama mtahini wa nje (external examiner) katika vyuo hivyo. Kwa maneno yake mwenyewe, anasema wanafunzi wa vyuo vikuu sasa hivi wanaonekana kutengeneza kizazi tofauti kisichopenda kabisa kujishughulisha na elimu.

2. USIMAMIZI DUNI WA KADA YA UALIMU NCHINI

Mheshimiwa Spika, kumekuwa na usimamizi duni wa kada ya ualimu hususan maendeleo ya walimu jambo ambalo linayumbisha sekta ya elimu. Usimamizi huo duni unatokana na kukosekana kwa chombo kimoja chenye mamlaka ya kusimamia na kuratibu masuala ya elimu yakiwemo maendeleo ya walimu nchini. Matatizo yanayohusu elimu na hususan madai ya walimu yamekuwa yakishindwa kutatuliwa kikamilifu kutokana na kuwepo kwa taasisi kadhaa zinazoshughulika na masuala ya walimu jambo ambalo linaleta mkanganyiko juu ya nani hasa mwenye mamlaka juu ya walimu.

Mheshimiwa Spika, katika hotuba zangu za miaka ya nyuma nilieleza kuwa ili kuondoa mkanganyiko uliopo kutokana na kuwepo kwa taasisi mbali mbali za kusimamia

elimu – yaani Wizara ya Elimu, Ofisi ya Waziri Mkuu TAMISEMI kwa wakati huo na sasa Ofisi ya Rais – TAMISEMI, Ofisi ya Rais - Menejimenti ya Utumishi wa Umma; ni kuanzisha chombo kimoja kitakachoshughulikia masuala hayo. Kambi Rasmi ya Upinzani ilipendekeza ianzishwe Mamlaka ya Udhhibiti wa Elimu na Mafunzo ya Ufundi (Tanzania Education and Training Regularity Authority – TETRA) ili masuala yote ya udhibiti wa utoaji wa elimu pamoja na kushughulikia masuala ya walimu yaratiwiwe na chombo hicho.

Mheshimiwa Spika, katika utekelezaji wa ushauri huo, Serikali ilianzisha Tume ya Utumishi wa Walimu (Teachers' Service Commission) badala ya mamlaka ya udhibiti kama ilivyopendekezwa na Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni.

Mheshimiwa Spika, Kambi Rasmi ya Upinzani mapema kabisa wakati wa kujadili muswada wa sheria ya kuanzisha tume hiyo, ilisema kwamba Tume hii ilianzishwa kukidhi maslahi ya kisiasa yaliyolenga kupata kura za walimu katika Uchaguzi Mkuu wa 2015, kwa ahadi kwamba, matatizo ya walimu yangukuwa historia kwa kuanzishwa kwa tume hiyo. Leo ni takriban mitatu tangu Uchaguzi Mkuu ufanyike, lakini matatizo ya walimu yamebaki pale pale na katika maeneo mengine yameongezeka zaidi.

Mheshimiwa Spika, kimsingi Tume ya Utumishi wa Walimu haijasaidia hata kidogo kutatua kero za walimu. Kwanza muundo wake una matatizo. Ukitoka ngazi ya Taifa (Makao Makuu) tume hiyo ina matawi Wilayani tu. Hakuna matawi ngazi ya Mkoa. Matokeo yake, ngazi ya Taifa inazidiwa na kazi kwa kuwa hakuna ngazi ya mkoa ambayo ingeweza kuchambua matatizo ya walimu katika mkoa husika na kuwasilisha taifani.

Mheshimiwa Spika, jambo la pili, licha ya tume hii kupewa hadhi ya mwajiri lakini haifanyi kazi za mwajiri. Majukumu ya mwajiri ni pamoja na kuajiri, kulipa mishahara, kupandisha madaraja, kufukuza n.k. Katika majukumu hayo ya mwajiri; Tume ya Utumishi wa Walimu haina mamlaka ya kuajiri wala kulipa mishahara – mwenye mamlaka hayo ni

Mkurugenzi wa Halmashauri (DED); Tume ya Utumishi wa Walimu haina mamlaka ya kupandisha madaraja ya walimu – mwenye mamlaka hayo ni Mkurugezi wa Halmashauri pia.

Mheshimiwa Spika, matatizo ya msingi ambayo walimu wamekuwa wakiyalalamikia siku zote ni kuhusu kupandishwa madaraja na kupandishwa mishahara mambo ambayo tume ya utumishi wa walimu haina mamlaka nayo. Aidha, madai ya siku nyingi ya walimu ni kuwa na chombo kimoja kitakachoshughulikia masuala yao; lakini badala ya Serikali kukidhi hitaji hilo, inazidi kuongeza vyombo na taasisi za kushughulikia masuala ya walimu. Ikiwa sheria hii itapita basi masuala ya walimu yatakuwa yanashughulikiwa na taasisi sita zifuatazo:- Wizara ya Elimu, Ofisi ya Rais – TAMISEMI, Ofisi ya Rais – Menejimenti ya Utumishi wa Umma, Halmashauri za Wilaya, Manispaa na Majiji, Tume ya Utumishi ya Walimu, na Bodi ya Kitaalam ya Walimu Tanzania.

3. UCHAMBUZI WA MUSWADA WA SHERIA YA BODI YA KITAALAM YA WALIMU

3.1. Chimbuko na Sababu za Kuletwa kwa Muswada

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa maelezo ya Waziri wa Elimu, Sayansi, Teknolojia na Ufundi kuhusu mapendekezo ya Muswada ni kwamba chimbuko na madhumuni ya kuletwa kwa muswada huu ni utekelezaji wa maagizo ya Baraza la Mawaziri katika waraka Na. 14/2011-12 na waraka Na. 10/2013-14 kuwa iundwe Bodi ya Taaluma ya Walimu itakayosimamia masuala ya usajili, weledi na maadili ya ualimu na walimu katika sekta ya umma na binafsi; lengo likiwa ni kutungwa kwa sheria ya kuanzisha Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania.

Mheshimiwa Spika, kama kweli maagizo ya Baraza la Mawaziri ndiyo sababu ya msingi ya kuleta muswada huu na sio kwamba kulikuwa na tatizo la msingi katika taaluma za walimu, basi kuna tatizo kubwa katika utendaji wa Serikali hii. Ni suala la kitaalam kwamba kabla ya kuanzisha sera au

sheria ni lazima kuwe na tatizo la msingi katika jamii linalopelekea mahitaji ya kuanzishwa kwa sera au sheria hiyo. Sidhani kama maagizo ya Baraza la Mawaziri ndiyo 'Problem Statement' inayopelekea mahitaji ya kutungwa kwa sheria hii.

Mheshimiwa Spika, sababu nyingine iliyotolewa na Waziri kuhusu uhitaji wa kuanzishwa kwa sheria hii ni kwamba idadi ya walimu imeongezeka sana, na kutokana na idadi kubwa ya walimu kumekuwepo na changamoto nyingi zinazohitaji kuwa na mfumo thabiti wa usimamizi wa ubora wa walimu na taaluma ya ualimu nchini.

Mheshimiwa Spika, kwanza Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni inasikitishwa na kauli hii ya Waziri kwamba **idadi ya walimu ni kubwa** na kwamba kutokana na idadi hiyo inabidi kuwatungia sheria ya kuwadhhibiti. Kwa takwimu za Serikali hii, Serikali imekiri kwamba kuna upungufu wa walimu lakini kwa kuwa leo inataka kupitisha jambo lake na haina sababu za msingi, imeona isingizie kwamba walimu ni wengi hivyo wadhhibitiwe.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa takwimu za BEST za mwaka 2016 na 2017; (hizi ni takwimu za Serikali!) idadi ya walimu kwa shule za msingi imeshuka kutoka walimu 191,772 mwaka 2016 hadi kufikia 179,291 mwaka 2017 ikiwa ni anguko la asilimia 6.5 na kufanya uwiano wa mwalimu na wanafunzi kuwa 1:50. Aidha, katika shule za awali, idadi iliyopungua ni walimu 1948 na kufanya uwiano wa mwalimu na wanafunzi kuongezeka kutoka 1:135 mwaka 2016 hadi kufikia 1:159 mwaka 2017 badala ya 1:25 ambao ni uwiano unaokubalika.

Mheshimiwa Spika, katika shule za Sekondari kuna uhaba mkubwa wa walimu kwa baadhi ya masomo kama ifuatavyo:

- i. Hisabati – kuna upungufu wa walimu 7,291
- ii. Baiolojia – kuna upungufu wa walimu 5,181
- iii. Kemia – kuna upungufu wa walimu 5,373

iv. Fizikia – kuna upungufu wa walimu 6,873 (Hii ni kwa mujibu wa takwimu za BEST, 2016)

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa takwimu za Elimu Msingi za Mikoa (BEST Regional Data, 2017); walimu 7,743 wanatarajiwa kustaafu kati ya mwaka 2018 na 2019. Aidha, takriban walimu zaidi ya 30,000 wana umri wa zaidi ya miaka 51ya kuzaliwa; hivyo na wao wanatarajiwa kustaafu muda mfupi ujao. Kwa hiyo hoja kwamba walimu ni wengi si sahihi, kwa kuwa kimsingi haina sababu za msingi za kuleta muswada huu.

Mheshimiwa Spika, hata kama kweli walimu wangekuwa wengi; idadi yao inaathiri vipi taaluma zao? Hoja ingekuwa kwamba imethibitika kuna walimu wengi wenye vyeti vya kughushi wasio na sifa za kufundisha au imebainika kwamba maadili ya walimu yameporomoka, kungekuwa na sababu ya msingi ya kuunda chombo cha kuthibiti ubora wa taaluma zao na maadili yao.

Mheshimiwa Spika, sababu nyingine iliyotolewa ni kuzingatia Itifaki ya Soko la Pamoja la Jumuiya ya Afrika Mashariki inayosisitiza nchi wanachama kuwianisha na kutambua sifa za kitaaluma na kitaalamu (Mutual Recognition of Academic and Professional Qualifications) ili wenye sifa hizo waweze kufanya kazi kwa uhuru katika nchi wanachama bila vikwazo. Aidha, itifaki hiyo inakwenda sambamba na mwelekeo wa usimamizi wa taaluma mbalimbali duniani ambapo kunatakiwa kuwe na vyombo huru kisheria vya kusimamia, kuthibiti na kuendeleza taaluma husika (Regulatory Authorities).

Mheshimiwa Spika, Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni haina mgogoro na sababu hii kwa kuwa ndiyo hoja ya msingi ambayo Kambi ilikuwa ikiisimamia miaka mingi iliyopita kwamba tuwe na chombo kimoja cha kudhibiti ubora wa elimu.

3.2. Muswada unavyoongeza Ukubwa na Matumizi ya Serikali

Mheshimiwa Spika, Muswada huu unaanzisha Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania. Hiki ni chombo kipya katika muundo wa Serikali na taasisi zake. Kimeongeza idadi ya taasisi za Serikali. Ni chombo kitakachokuwa na viongozi na watendaji na shughuli mbalimbali za kufanya. Ni wazi kuwa itahitajika bajeti ambayo hapo awali kabla ya kuundwa kwa chombo hicho haikuwepo. Kwa maneno mengine, kutakuwa na ongezeko la matumizi ya Serikali katika kukiendesha chombo hicho.

Mheshimiwa Spika, ni Serikali hii hii ya awamu ya tano iliyojipambanua kwamba inabana matumizi ili kuelekeza fedha zilizopatikana kwa kubana matumizi kwenye miradi ya maendeleo. Ili kutekeleza azma hiyo, Serikali ilianza kudhibiti malipo hewa na kuwatumbua watumishi wa umma kutokana na sababu mbalimbali; kufuta safari za nje nk. Kambi Rasmi ya Upinzani ilidhani zoezi hilo lingeenda sambamba na kupunguza ukubwa wa Serikali kwa kupunguza maeneo ya kiutawala kama vile wilaya na mikoa na taasisi za Serikali zenye majukumu yanayokaribia kufanana ili kuipa dhana ya kubana matumizi uhalisia. Lakini cha ajabu imeanzishwa taasisi mpya kama hii Bodi ya Kitaaluma ya Walimu ambayo majukumu yake kwa kiwango kikubwa yanafanana na Tume ya Utumishi wa Walimu. Kambi Rasmi ya Upinzani ilidhani ingekuwa busara kuifanyia marekebisho ile sheria ya Tume ya Utumishi wa Walimu ya 2015 ili kuipa Tume ya Utumishi wa Walimu mamlaka ya kudhibiti ubora wa taaluma za walimu badala ya kuanzisha chombo kipya kinachoongeza ukubwa Serikali na hivyo kuongeza matumizi ya Serikali.

3.3. Muswada unavyoongeza Mzigo wa Michango kwa Walimu

Mheshimiwa Spika, si jambo la kubishaniwa kwamba mishahara ya walimu ni midogo; ndiyo maana malalamiko yao kuhusu kupandishwa madaraja na mishahara yamekuwa

endelevu. Pamoja na mishahara yao kuwa midogo wana makato mengi ya fedha kutoka kuwenye mshahara huohuo mdogo. Mathalani kodi ya mapato (pay as you earn) ambapo wanakatwa asilimia 9 ya mshahara, makato ya marejesho ya mkopo wa elimu ya juu wanakatwa asilimia 15 ya mshahara. Licha ya makato hayo bado wana changamoto mbalimbali ikiwa ni pamoja na kutopewa posho ya kufundishia, posho ya makazi nk.

Mheshimiwa Spika, pendekezo la muswada wa sheria hii kuwakata tena ada ya cheti cha usajili kwenye Bodi kila mwaka na ada ya leseni ya kufundishia kila mwaka ni kuwafanya walimu waendeleo kuwa duni kiuchumi lakini pia ni kuwavunja moyo na kuwaondolea morali wa kufundisha.

3.4. Muswada umelenga Kuwadhibiti Walimu badala ya kuwaendeleza

Mheshimiwa Spika, kwa ujumla muswada umetilia mkazo sana kwenye kuwadhibiti na kuwaadhibu walimu pindi wanapokosea katika kutekeleza majukumu yao. Muswada haujazungumzia namna ya kuwapa walimu **ushauri nasaha pindi wanapokuwa na msongo wa mawazo au matatizo yanayoweza kupelekea kushuka kwa weledi wao**. Muswada umejaa orodha ndefu ya makatazo, makosa na adhabu kwa mwalimu atakayetenda kosa.

Mheshimiwa Spika, Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni haina maana kwamba walimu wasichukuliwe hatua za kinidhamu wanapofanya makosa; isipokuwa tunataka kuona pia na mkakati wa kuwarekebisha walimu wafanye kazi yao kwa kuzingatia maadili yao kwa mfumo rafiki na sio huu wa kipolisi na kimahakama unapendekezwa na sheria hii.

4. HITIMISHO

Mheshimiwa Spika, kama nilivyosema hapo awali, hakuna elimu bila mwalimu. Kwa sababu hiyo, ni lazima kuwajengea walimu mazingira rafiki ya kufanyia kazi kwa kuwaendeleza

kitaaluma na kuwapa motisha wa maslahi na stahili nyingine ili waweze kuwa na ufanisi katika kazi yao. Aidha, Kambi Rasmi ya Upinzani inaendelea kusisitiza umuhimu wa kuwa na chombo kimoja kitakachoshughulikia masuala ya walimu ikiwa ni pamoja na kuthibiti ubora wa taaluma zao lakini pia kushughulikia maslahi yao.

Mheshimiwa Spika, Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni inaunga mkono maoni ya baadhi ya wadau wa elimu kwamba kuendelea kuongeza idadi ya sheria za kuwadhibiti, kuwaadhibu, kuwakandamiza na kuwapa walimu maisha ya utumishi yaliyojaa fadhaa (stress) hakutaongeza ufanisi wa walimu bali kutaendelea kuwavunja moyo na kudidimiza ari yao ya kufanya kazi. Hii ni kwa sababu sheria hizi zinatambua wajibu wa walimu lakini hazitambui nafasi ya mwajiri kutoa kwa hiari haki na maslahi bora ya walimu katika utumishi wao.

Mheshimiwa Spika, kutokana na mapungufu niliyoyabaini katika Muswada huu; nimewasilisha jedwali la marekebisho ili kurekebisha baadhi ya vifungu kwa hatua ya sasa lakini tukiendelea na msimamo wa kuitaka Serikali kupunguza utitiri wa vyombo na taasisi zinazoshughulikia masuala ya walimu na kubaki na chombo kimoja kwa ajili hiyo.

Mheshimiwa Spika, baada ya kusema hayo, naomba kuwasilisha.

Susan Anselm Jerome Lyimo (Mb)
**WAZIRI KIVULI NA MSEMAMI MKUU WA KAMBI RASMI
YA UPINZANI BUNGENI KATIKA WIZARA YA ELIMU,
SAYANSI NA TEKNOLOJIA**
5 Septemba, 2018

MWENYEKITI: Hoja hii sasa naitoa kwenu muiamue kwa hatua ya kwanza ya kuiboresha kwa michango. Tuna hizi taarifa mbili; ya Kamati na hii ya upande wa Kambi Rasmi ya Upinzani Bungeni.

Sasa nianze na orodha ya wachangiaji hapa. Nianze na Mheshimiwa Anatropia Theonest, atafuatiwa na Mheshimiwa Othman Omar Haji na Mheshimiwa Peter Serukamba ajiandae. Niseme wazi, naendeleza ya jana, uchangiaji ni dakika kumi.

MHE. ANATROPIA L. THEONEST: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushuru. Nampongeza Msemaji wa Kambi Rasmi ya Upinzani kwa kuwasilisha vyema, hitaji la walimu siyo utitiri wa taasisi za kudhibiti bali chombo cha kuwasaidia. Walimu kama taasisi wamekuwa na malalamiko siku nyingi. Kada ya walimu imeonekana ni kada iliyodharaulika na kusaulika. Kama haitoshi wale wanaofeli katika hatua mbalimbali wamekuwa wakisokomezwa kwenye ualimu. Sasa tunataka tuone, je, hii taasisi italeti mabadiliko?

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Muswada uliyowasilishwa na Serikali, nimepitia vipengele tofauti tofauti, nikianza na *composition* ya Bodi, muundo wa Bodi unaopendekezwa katika kifungu cha 5 kwa kiwango kikubwa naona unampa Waziri mamlaka mengi sana ya kuteua. Ukisoma Muswada, unaona maeneo mengi sana Waziri anateua. Anaanza kumteua Mwenyekiti wa Bodi, anatoka anawateua wajumbe nane wanaopatikana katika kifungu cha 5(1)(b) katika maeneo tofauti tofauti, anatoka hapo, anakuja kuteua wasaidizi au wasimamizi wa walimu katika Wilaya na Mikoa, hiyo ni kifungu cha 14, wote huo ni uteuzi wa Waziri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, tunaona hapa kinachofanyika ni mawazo ya Waziri atakayekuwa anamwona anafaa, tutaenda kuwa na *composition* ya Bodi ya maoni ya Waziri. Badala yake napendekeza kama ikionekana inafaa, watu wenye vigezo wajitokeze *senior professional teachers* wagombeo hizo nafasi *among the*

contenders ndiyo Waziri aweze kuteua mmojawapo. Sababu kubwa ya kuteua sidhani kama ni bahati mbaya, ni kwa ajili kuteua watu wenye mrengo fulani fulani wanaoutaka watu fulani. Hilo ni pendekezo langu la kwanza.

Mheshimiwa Mwenyekiti, la pili, uteuzi mwingine ni *appointment of the Registrar* ambaye ndiye atakuwa *CEO* wa Bodi na *Deputy Registrar*, wote huo ni uteuzi wa Waziri. Huu ni upungufu mkubwa sana kumchukulia Waziri kama Mungu. Hiyo ndiyo tunayoiona leo ya Mheshimiwa Jiwe ambaye anaweza kumteua kila mtu kuanzia juu mpaka chini. Naona tusiendeleze haya mambo ya kumruhusu mtu mmoja atutengenezee anachohisi anaweza kufanya. Badala yake tuwaache walimu wenye uwezo waweze kujitokeza na wateuliwe kushika nafasi katika Bodi yao kwa maana wao ndiyo wana maono ya namna ya kuendesha chombo chao.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwenye Muswada sijaona uhusiano wa hii Bodi ya Walimu na Chama cha Walimu kilichokuwepo na badala yake kuna *representative* kutoka kwenye *professional*, anasema kuna mwakilishi mmoja kutoka kwenye Chama cha Walimu ambaye naye ni mmoja wa watu watakaoteuliwa na Waziri. Nadhani hiyo tuiangalie.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine ambalo nitapenda kuongelea ni ada za usajili. Wote tunatambua kwamba walimu wanalipwa kiwango kidogo cha fedha. Kwa hiyo, tuangalie hata ada ambazo tunaziweka kama sifa mojawapo ya kuwapa usajili ziwe katika *minimal stage* au ikiwezekana hata isiwepo ili mradi ana vigezo vingine vya msingi siyo lazima alipe, *otherwise* mtuambie kuanzishwa kwa Bodi husika kunaenda sambamba na kuongeza kipato au mishahara ya walimu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ambalo nitapenda nilizungumzie kutoka kwenye huu Muswada linapatikana katika *section 23*. Masharti yanayoongezeka kwa mwalimu ku-*renew license* au *certificate*. Naenda *page* ya 12 ambapo namwona mwalimu ameshasajiliwa, amepewa leseni lakini katika ku-*renew* leseni unamwona

anahitajika *a-submit performance appraisal*, *a-submit* tena kuonyesha amejitendeleza kwa kiwango gani na fedha ya usajili. Hapa nachokiona ni kikwazo kingine cha pili, hii inamaanisha mwalimu anasajiliwa mara mbili. Kwa nini wakati wakati wa ku-*renew* leseni isiwe ni kupewa tu leseni badala ya kuwa na masharti mengine mapya ambayo naona mnajaribu kuyatengeneza? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu kingine ambacho nimekipitia ni cha 28 kuhusu mtu ambaye siyo Mtanzania kusajiliwa na Bodi. Tuna-*assume* kwamba nchi nyingine zinazotuzunguka zitakuwa na chombo cha ku-*certify* walimu. Nadhani ni upungufu, ni lazima kama tunatengeneza Bodi, basi iwe hata na *minimum qualification* ya kutazama wale watu wanaokuja kufundisha hapa nchini badala ya kutegemea kwamba waje na *recommendation* kutoka kwenye taasisi za nchini kwao ambazo zimewa-*recommend*. Nashauri tutengeneze mfumo wa kuwatambua wale walimu na kuwaweka kwenye *system* waweze kutusaidia. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kitu kingine ni *code of ethics or code of conduct*, nadhani hata Kamati wameisemea. *This is general*, sitegemei Bodi ikae na kusema hii ni sahihi au hii siyo sahihi. Sitegemei kama wao wana kitu kinaitwa *criteria of truth* au namna ya kuwa-*judge* walimu na badala yake uwepo mjadala wa Kitaifa wa ipi miiko sahihi kwa mwalimu? *Otherwise* viwe vitu ambavyo ni *common* sana, lakini kutaka kuwawekea kwamba tuna wa-*judge* kwamba mwalimu akifanya hivi ni tofauti na maadili, akifanya vile ni kinyume na maadili, tunaweza kuwaonea sana walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna maeneo mengine ukienda, *dressing code* ya stahili hii inakubalika lakini kwenye maeneo mengine *dressing code* ya stahili hii haikubaliki. Kwa maana hiyo, kuwepo na mjadala wa Kitaifa ambapo hata walimu nao waridhie kwamba tuna *abide* kwamba hii ni sahihi na hii siyo sahihi. Vinginevyo tutawaonea kama ambavyo tumekuwa tukifanya katika wakati tofauti. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kitu kingine ambacho nimekipitia, nashauri kwamba kama kumekuwepo na tuhuma dhidi ya mwalimu, baadaye amekata rufaa kwa Waziri ambapo Kamati imependekeza siku tisini nami naafiki siku hizo tisini badala ya siku thelasini ambazo zinaonekana ni chache, rufaa imeenda tena *High Court* na mwalimu ameshinda rufaa yake, kuwepo na *remedies* ambazo mwalimu ataweza kupatiwa. Kama ameshinda kesi yake na ameweza kuwa *installed*, sasa Bodi husika itoe tamko rasmi kuonesha kwamba walikosea na badala yake wamwondolee zile tuhuma mwalimu aweze kuwa *cleared* kuendelea na kazi badala ya kuonekana ana makandokando ambayo amekatia rufaa na ameshinda. Kwa hiyo, kwenye marekebisho nitakuja na kipengele cha kupendekiza *remedies* ambazo mwalimu au mtuhumiwa anapaswa kupewa kama akishinda rufaa yake dhidi ya *charges so and so*. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hayo machache kwa jinsi nilivyopitia Muswada, naomba niishie hapo. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Nakushukuru sana kwa mchango wako mzuri. Umejielekeza kikamilifu kwenye hoja iliyo mbele yetu, tunakushukuru sana. Tunaendelea na Mheshimiwa Othman Haji.

MHE. OTHMAN OMAR HAJI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi hii nami nichangie Muswada huu uliopo mbele yetu. Kabla sijaendelea nami naipongeza hotuba ya Upinzani ambayo imeshiba ushauri. Namshauri Mheshimiwa Waziri auchukue ushauri huo kwa sababu ni mzuri kweli kweli. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, zaidi mimi nitajikita katika suala hili la leseni kwa walimu, ambalo nahisi kidogo ni geni. Kwa kule Zanzibar kwetu siyo geni, walimu wana leseni, lakini sijui kutakuwa na tofauti gani kwa leseni zinazotumika Zanzibar na Tanzania Bara.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama Msemaji wa Kambi Rasmi ya Upinzani alivyosema, tasni yetu ya elimu ina uchache wa walimu. Pamoja na Mheshimiwa Waziri kusema kwamba kuna ongezeko la walimu lakini lazima tujue kwamba kuna matataizo ya walimu. Ukienda kwenye shule huko utakuta wengine wanakamatiza tu, kuna masomo hayana walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, kuweka kipengele hiki cha leseni maana yake umeweka kizuizi cha wengine wasiingie katika kada hii ya ualimu. Ni jambo nzuri, lakini tukumbuke kwamba kuna baadhi ya masomo katika shule zetu, sio walimu tu wenye taaluma ya ualimu wanaofundisha. Mfano kuna masomo ya hisabati na fizikia, kuna walimu tunawategemea kama wa *engineers*. Ukienda kwenye shule za binafsi hawa walimu wanapatikana kwa wingi lakini hawajapitia ualimu. Je, tunapoweka kikwazo hiki huu mchango wa hawa watu utapatikana?

Mheshimiwa Mwenyekiti, juzi tu nilimsikia Mheshimiwa Waziri akisema kwamba asilimia 90 ya wanafunzi wetu wanaohitimu masomo yao, wanafeli somo la hisabati. Kwa hiyo, hiyo asilimia 10 inayopatikana Waziri ajue kwamba na hawa watu wengine wa nje wana mchango wao. Kwa hiyo, pamoja na mambo mengine kipengele hiki cha kuweka leseni kinakwenda kuzuia walimu wengine ambao watataka kusaidia hii taasisi wasipate nafasi hiyo. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kipengele kingine ni malipo ya ada ya leseni. Kama tunavyojua walimu wetu ni dhaifu kimapato. Katika wafanyakazi ambao wanawalipwa kima kidogo kabisa cha malipo ni walimu. Walimu hawana hata mahali pa kukaa. Walimu katika ya mishahara yao wanalipa *income tax* na kuna malipo mengine, ikiwa wataongezewa mzigo mwingine wa malipo itakuwa ni janga. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nashauri, ikiwa ni malipo ya leseni kwa walimu iwe ni mara moja. Yaani pale wanapokwenda kukata leseni, iwe ni mpaka kustaafu kwake. Vinginevyo ikiwa kila mwaka wanalipa haya malipo ni kwamba mnafanya walimu ni chanzo cha mapato ya

Serikali kitu ambacho hakikubaliki. Kwa hiyo, nashauri malipo ya leseni yaondolewe au yawe mara moja tu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikiondoka hapo, naenda kwenye ukomo wa hii leseni. Sifa ya ualimu ni ujuzi na ujuzi hauzeeki. Walimu wengi wanapostaafu wengine hutaka waendeleze ujuzi wao katika shule nyingine za binafsi. Sasa nilitaka kujua vipi huyu mtu ambaye amefika ukomo wa kustaafu, ataruhusiwa kufundisha katika shule au ni mpaka akate leseni nyingine? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwenye suala hilo hilo la leseni, sasa nizungumzie hawa walimu wa kigeni. Katika shule zetu, hususan *private*, utakuta kuna walimu wa kutoka Uganda, Kenya, Sudan wapo mpaka Waturuki wapo, sasa hawa watakuwa na sifa zao zinazowaleta hapa. Kipengele hicho sijakifahamu mpaka sasa hivi, nataka Mheshimiwa Waziri atueleze, vipi wakiwa hapa watachukua zile zile sifa zao walizokuja nazo au tutawapa leseni kama tunavyowapa hawa walimu wa Kitanzania? Nashauri walimu watakaolingia hapa pamoja na sifa zao na wao tuwalazimishe wawe na leseni za Kitanzania kama wanavyofanya walimu wa hapa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi langu ni hilo la leseni, naomba kuunga mkono maoni ya Kambi ya Upinzani. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa kwa mchango wako. Tunaendelea na Mheshimiwa Peter Serukamba, atafuatiwa na Mheshimiwa Profesa Jumanne Magembe na Mheshimiwa Hussein Bashe ajiandae.

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa nafasi, lakini naomba nitoe shukurani zangu za dhati na furaha kubwa sana niliyonayo leo. Leo tunaandika historia kama Bunge, tunaenda kutambua hadhi ya mwalimu Tanzania.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ninayo hakika Marehemu Mheshimiwa Bilago angekuwepo angeanza na maneno yafuatayo. Siku zote aliniambia ukimaliza Uenyekiti hujatupa *Teachers Professional Board* utakuwa hujawatendea haki walimu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nami nawaomba Waheshimiwa Wabunge tusiwafanye walimu ni watu hohe hahe, tusiwafanye walimu ni jambo tu la kupita. Bunge hili limetunga Sheria ya Bodi ya Wahandisi, Bodi ya Wanasheria, Bodi ya Wakandarasi, hata juzi tu tumetunga Bodi ya Wasaidizi wa Madaktari. Ni kosa kubwa sana Waheshimiwa Wabunge kuukata Muswada huu. Tunaweza tukausahihisha Muswada huu lakini tusichanganye taaluma ya ualimu na maslahi ya malimu, hivi ni vitu tofauti sana. Namshukuru sana Mheshimiwa Prof. Ndalichako kwa kuleta jambo hili. Ni jambo ambalo vyama vyote na wote waliokuja mbele ya Kamati yetu walikuwa wanalitaka miaka yote. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo tumeshuhudia watoto wetu wanafundishwa na walimu ambao sio walimu na ukikosea kwenye kufundisha watoto huu ndiyo msingi wa kuwa na elimu bora. Ndiyo maana leo tumeona walimu kwenye shule za *private* wanafanya vituko lakini hakuna cha kuwafanya. Mikono ya Waziri wa Elimu imefungwa, hawezi kushughulika na mwalimu aliyeko kwenye *private school*. Mwalimu aliyeajiriwa kwenye Shule ya Sekondari ya Serukamba anafuata masharti yangu mimi. Hiki tunachofanya leo Waheshimiwa Wabunge, tunataka tutambue hadhi ya walimu, *profession* ya ualimu lakini tuwawekee makatazo. Ukifanya makatazo hayo, tutakunyang'anya cheti cha kufundisha. Ndicho kilichofanywa na Muswada huu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakubali yako matatizo ya walimu; mishahara midogo, hawapati stahiki zao, hiyo ndiyo shughuli ya *TSC. Tanzania Service Commission* ina shughuli moja kuhakikisha inahangaika na maslahi ya walimu walioajiriwa Serikalini lakini Bodi hii inakuja kutambua nani ni mwalimu. Ukishamaliza ualimu, tumependekeza wasianze na *provisional registration*, waende moja kwa moja

wasajiliwe kwa sababu ukishawasajili utakapokuja kwenye leseni ndiyo tumeweka masharti sasa utuambie umefundisha mwaka mmoja. Kama umefundisha mwaka mmoja, tutakuwa tumeangalia tabia yako, tumefuatilia unavyo*conduct, then* tunakupa leseni. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, lingine, sasa tutawapa walimu ajira. Sasa hivi walimu hawatategemea kuajiriwa na Serikali peke yake, kwa sababu walimu wote waliosajiliwa, walimu wenye leseni tunakwenda kuwapa hadhi kama Taifa. Akishakuwa na leseni yake anaweza akaenda Afrika Mashariki akafundisha. Tumeona juzi Rwanda ilitaka walimu wa Kiswahili Watanzania hawakuajiriwa, unajua sababu? Hawana leseni ya kufundishia. Hao wote mnaosema wanasajiliwa na TSC ni walimu wanaoajiriwa na Serikali, ndiyo wamewa-*register* kule, wamefanya iwatambue. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, matatizo mengine hapa tusiyachanganye matatizo ya mfumo na Bodi. Kwenye Bodi ya Injiniya siyo Injiniya wote wanafanya kazi TANROADS, TAMISEMI au Bunge, mainjiniya wote kokote waliko wanatambuliwa kama mainjiniya na wana Bodi yao. Hatuwezi kukaa hapa Waheshimiwa Wabunge tupinge Bodi hii ya Walimu, hapana, tutakuwa hatuwatendei haki walimu. Yako mambo hata kwenye Kamati tumesema, tuangalie kwenye leseni, *fee* yao isiwe kubwa sana kwa sababu walimu ni wengi, *fee* ipungue, lakini lazima tusimamie maadili ya ualimu, taaluma ya ualimu lazima tuisimamie.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mnakumbuka juzi kwenye mitandao, tumesema hapa, mwalimu mmoja anatembea na watoto wa kike wamemlalia hapa, imezagaa lakini hakuna cha kumfanya. Tungekuwa na Bodi hii, leo tungeshamnyang'anya leseni, yule asingekuwa mwalimu. Nawaomba sana wenzangu, Bodi hii ni jambo kubwa, tumefanya mageuzi makubwa kwa kada ya ualimu Tanzania. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naiomba Serikali iende mbali zaidi, Mheshimiwa Waziri Prof. Ndalichako tuanze ku-*define*

nani anakuwa mwalimu sasa? Haiwezekani aliyepata *Division Three* au *Division Four* ndiyo aende kufundisha watoto wetu, tubadilishe. Umefika wakati kwamba ukifaulu, ukipata *Division One*, kazi yako ya kwanza mwalimu, ziko nchi zimefanya. Kwa kufanya hivyo, tutaanza sasa kuupa hadhi kubwa zaidi ualimu lakini pia tutapata walimu ambao watafanya kazi nzuri zaidi, lakini *as it is now* walimu wapo, vyo vipo sasa tuanze kwenda mbele zaidi; tumeshaandaa Bodi na baada ya Bodi tuanze sasa kuhangaika na kuweka watu gani wanakuwa walimu? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, wako watu wanasema kuna kazi za *TSC*. *TSC* ina kazi zake, inahangaika na walimu walioajiriwa na Serikali, ikahangaika kuhakikisha walimu sasa wanapata stahiki zao, mishahara na vyeo. Hii ndiyo kazi ya *Tanzania Service Commission*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naiomba sana Serikali, tunakoenda, nimeona hapa kwenye Bodi, naomba Mheshimiwa Waziri akalete *amendment*, Mwenyekiti iteuliwe na Rais, kwa sababu Bodi zote zinateuliwa na Rais. Kwa kufanya hivyo, tutaendelea kuipa hadhi Bodi hii kwa sababu ukisema wewe uteue Mwenyekiti wa Bodi na wajumbe, nadhani siyo sahihi. Utaratibu wa Bodi zote, Mwenyekiti anateuliwa na Mheshimiwa Rais.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimalize kwa kusema, ukiangalia pale kwenye *registration*...

T A A R I F A

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa.

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Sheria inasema, *registration* lazima uwe umefanya kazi mwaka mmoja.

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, taarifa ndogo.

MWENYEKITI: Taarifa tena!

MHE. HALIMA J. MDEE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka nimpe taarifa Mheshimiwa Peter Serukamba ambaye pia ni Mwenyekiti wa Kamati hii ya Huduma za Jamii kwamba hayo mapendekezo ambayo anashauri Waziri akayalete, tayari yameshaletwa na Waziri Kivuli wa Elimu, Mheshimiwa Susan Lyimo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuwa Mheshimiwa Peter Serukamba hili hakuliona, ndiyo maana hata kwenye hotuba yake halipo. Anachotakiwa kufanya ni ku-*appreciate* kwa sababu maoni haya ya mabadiliko yako tayari mezani kwake, aseme anayaunga mkono na amshawishi Mheshimiwa Waziri ayaunge mkono. Sasa sitarajii Mheshimiwa Jenista alivyoona... *(Makofi)*

MWENYEKITI: Mheshimiwa Serukamba.

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ni bahati mbaya sana, Mheshimiwa Halima ni Mbunge wa muda mrefu lakini haelewi utaratibu. Ripoti hii ya Kamati ni ya Wajumbe wote. Ripoti hii ya Kamati tuliyoandika Mheshimiwa Susan ni sehemu yake ...

(Hapa baadhi ya Waheshimiwa Wabunge walikuwa wakiongea bila mpangilio)

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Lakini Mheshimiwa Susan mwenyewe ameleta *amendment*.

MBUNGE FULANI: Si mlikataa?

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Nami hapa naongea kama Peter siyo kama Mwenyekiti. Unajua watu wanahangaika kupata *kick* hapa, ndiyo tatizo letu hapa. *(Kicheko/Makofi)*

(Hapa baadhi ya Waheshimiwa Wabunge walikuwa wakiongea bila mpangilio)

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, siipokei taarifa yake, kwa sababu najua anakotaka kunipeleka, siwezi kwenda. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimalizie kwa kusema...

(Hapa baadhi ya Waheshimiwa Wabunge walikuwa wakiongea bila mpangilio)

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Nasubiri mmalize kusema ili niendelee.

WABUNGE FULANI: Aaaaa.

MHE. PETER J. SERUKAMBA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru, naomba kuunga mkono hoja. *(Kicheko/Makofi)*

MWENYEKITI: Tunaendelea na Mheshimiwa Prof. Jumanne Maghembe, Mheshimiwa Hussein Bashe na Mheshimiwa Almas Maige wajiandae.

MHE. PROF. JUMANNE A. MAGHEMBE: Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kukushukuru sana kwa kunipa nafasi ili nami nitoe mchango mdogo katika Muswada huu ambao uko mbele yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza jambo hili la kutaka kuanzisha Bodi ya Taaluma ya Ualimu limeshughulikiwa kwa muda mrefu. Kwa kweli napenda nimpongeze sana kwa dhati kabisa Waziri wa Elimu, Mheshimiwa Prof. Ndalichako kufanikiwa kulileta jambo hili hapa Bungeni kwa sababu linahitajika sana. Hongera sana Mheshimiwa Prof. Ndalichako. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia napenda kuwashukuru Mawaziri wa Elimu ambao walihudumu katika Wizara hii tangu mwaka 2006. Namshukuru hasa Mheshimiwa Mama Margaret Sitta ambaye alilianzisha jambo hili kwa nguvu mpya kabisa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na kupanuka kwa elimu haraka haraka katika miaka hii 20 iliyopita au miaka hata 30 hivi iliyopita, kumekuwa na walimu wa aina nyingi sana ambao wameingia kufundisha katika shule zetu. Mwanzoni tulikuwa na *Universal Primary Education* au ile ilikuwa inaitwa *UPE* na tukawa tunafundisha walimu wakati mwingine waliitwa hata Voda fasta. Kuanzia mwaka 2006 tulikuwa na upanuzi mkubwa katika shule za sekondari katika kila kata. Kwa hiyo, tukawa tumepanua sana idadi ya mahitaji ya ualimu katika ngazi hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika kipindi hicho hicho kumekuwa na upanuzi mkubwa sana katika elimu ya juu na hasa katika vitivo vinavyofundisha walimu kwa ajili ya sekondari na shule za msingi. Kwa sababu hiyo, hii Bodi ni muhimu sana katika hatua hii ili kuweza kuhakiki walimu mbalimbali ambao wako darasani wanafundisha watoto wetu. Lengo kubwa hasa ni kuhakikisha kwamba uhakiki huu unatuletea ubora katika elimu yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwaka 2008 - 2015 kulikuwa na uajiri wa walimu uliotoka walimu 7,000 katika shule za msingi mpaka karibu kufikia walimu 30,000. Haiwezekani kwamba wote hawa walikuwa ni wazuri na wenye sifa za kutosha. Kwa hiyo, wakati huu ni muafaka kuwa na Bodi hii itakayoweza kuwahakiki na kuweza kuhakikisha kwamba walimu wanaofundisha wana sifa stahiki.

Mheshimiwa Mwenyekiti, labda nichomekee hapa hapa kwamba katika mikoa mingine wakati walimu walikuwa wanaongezeka sana kwenye shule za msingi na sekondari iko mikoa ambayo ikuwa haipatiwi walimu kwa sababu awali ilikuwa na walimu wengi kupita mikoa mingine. Moja ya mikoa hiyo ni Mkoa wa Kilimanjaro na Wilaya yangu ya Mwangi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutokana na mabadiliko ya kiasili, walimu wanakuja, wanazeeke, wanastaafu, wanaondoka, wengine wanakufa na wengine wanahama, Walimu waliokuwa wameajiriwa katika Wilaya yangu mwaka

2001 wamepitiwa na mkumbo huo na hivi sasa kuna upungufu wa walimu 390. Wastani wa idadi ya walimu katika shule zetu za msingi ni walimu wawili au watatu. Nami naamini katika Wilaya nyingine kama Same na hata Hai na nyingine mkoani pale, ziko namna hiyo hiyo. Nawaomba wakati huu Wizara ya Elimu, Ofisi ya Rais, TAMISEMI waende wapitie ikama, kwa sababu nafasi hizi zilizoko zina mishahara, watusaidie kuajiri walimu mapema iwezekanavyo, kwa sababu shule watoto wanakaa bure, hawafundishwi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, wakati nasema haya, nimeisoma hii sheria vizuri, nashauri kwamba walimu wale wanaofundisha kwenye vyuo vya ualimu, lakini pia walimu wale ambao wanafundisha vitivo vya walimu watakaokuja kufundisha kwenye shule za msingi na sekondari na wenyewe walazimike kusajiliwa kwa sheria hii. Kwa kufanya hivyo itasaidia kuhakikisha kwamba kweli wale wanaofundisha walimu wanawafundisha kwa kuwa na sifa stahiki katika kufanya kazi hiyo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili ni suala la nidhamu na maadili. Walimu wetu ambao wanafundisha huko na hawa ni wachache sana, lakini hawana maadili yanayotegemewa kwa mwalimu anayefundisha kwa kujenga malezi bora katika shule. Ndiyo maana katika hizi siku za karibuni kumekuwa na walimu ambao wanapiga watoto mpaka wanakufa; kuna walimu ambao wanakuwa na mahusiano ya kimapenzi na watoto; na kuna walimu ambao kwa hulka hawawezi kutekeleza wajibu wao. Katika haya ni muhimu sana Bodi katika Kamati zake ambazo zimependekezwa ziwe kali sana katika kuhakikisha kwamba kila mwalimu aliyesajiliwa na Msajili wa Walimu au Mrajisi awe na sifa stahiki. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, aidha, ni kitu cha kupendeza kwamba Bodi hii sasa ikishamfukuza mwalimu anayefundisha kwenye shule za Serikali, mwalimu huyo hawezi kwenda kuajiriwa kwenye shule za binafsi. Hii itahakikisha

kwamba mtu ambaye sio mwalimu hawezi kufundisha kwenye *public school* na *private school*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia wazazi watakuwa na mahali ambapo wanaweza kwenda wakalalamika kama wanadhani kwamba watoto wao hawatendewi haki. Hili jambo ni muhimu sana. Nami nawashauri sana, pamoja na tofauti zetu za kiitikadi, tuiunge mkono Serikali kwa nguvu zote, Bodi hii ianzishwe na...

*(Hapa kengele illia kuashiria
kwisha kwa muda wa mzungumzaji)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Profesa. Malizia basi, uunge mkono hoja.

MHE. PROF. JUMANNE A. MAGHEMBE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana. Naunga sana mkono Serikali katika kuleta Bodi hii na msisitizo wangu ni kwamba wote tuiunge mkono na ianze kazi mara moja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Tunaendelea na Mheshimiwa Hussein Bashe, atafuatiwa na Mheshimiwa Joram Hongoli.

MHE. HUSSEIN M. BASHE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa kunipa fursa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nitumie nafasi hii kutakia heri wanafunzi wote wanaofanya mtihani wa *primary school* na niwatakie heri *specifically* wanafunzi wa Halmashauri ya Mji wa Nzega. Matumaini yangu ni kwamba mwaka huu watafanya vizuri kama walivyofanya mwaka 2017 kuwa Halmashauri ya saba Kitaifa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili, nitumie nafasi hii kuipongeza Serikali kwa dhati kabisa na Mheshimiwa Waziri. Sekta ya elimu inahitaji *transformation* na *transformation* tunazofanya ni hatua kwa hatua. Uanzishwaji wa *Teacher's*

Professional Board limekuwa ni wazo na ni jambo ambalo limekuwa kwenye mjadala kwa muda mrefu. Bodi hii kwa muundo wetu wa kiutawala katika nchi, anayesimamia utawala na uendeshaji wa walimu ni Waziri wa TAMISEMI lakini anayesimamia sera, ni Waziri wa Elimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, uwepo wa *Teacher's Professional Board* unampatia Waziri wa Elimu mkono wa kuweza kuangalia walimu walioko katika shule zetu za msingi, sekondari na vyuo vya ualimu. Hii itatupatia fursa na kumpa Wizara ya Elimu mtu anayesimamia sera mkono wa kuweza kuwasimamia walimu na kuhakikisha kile ambacho anakitazama yeye kama *vision* kinafikiwa. Hili ni jambo muhimu sana ambalo sisi kama Wabunge tunatakiwa kuiunga mkono Serikali kwa dhati kabisa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kumekuwa na *conflict*, nami nimesoma kwa kina hotuba ya Dada yangu Mheshimiwa Susan. Ukitazama ameonyesha *a lot of gaps* ya *Teacher's Service Commission* na Muswada ulioko mbele yetu ni *Teacher's Professional Board*. Kumekuwa na maoni na hoja kwamba uwepo ya Bodi ya Kitaaluma hii ni kuongeza mzigo wa gharama katika nchi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, swali la kujiuliza, kama tunataka kupunguza gharama na kama tunataka ku-*streamline* sekta ya elimu, tujadili mfumo wa *D by D*. Kwa sababu mfumo wetu wa *D by D* umemfanya mwalimu kuwa chini ya Mkurugenzi, kusimamiwa na Halmashauri na TAMISEMI, ndiyo maana kuna *Teacher Service Commission* anayeangalia maslahi ya walimu. Kwa hiyo, kama Sheria ya *Teacher's Service Commission* ina upungufu, huo ni mjalada ambao tunatakiwa tuulete, tutazame upungufu uliopo tuweze kuirekebisha sheria hiyo na hilo ni jukumu la Bunge. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi nimeipitia sheria hii, jambo pekee ambalo naiomba Serikali, kwenye *functions* za Bodi hii mojawapo ni kufanya *training*. Naomba Mheshimiwa Waziri anapoenda kutengeneza *regulations*, hizi *training* za

kila mwaka ambazo mwalimu anapata, ziweze kuwa *accounted* na kupata *score marks* ambazo zitamsaidia mwalimu *at the end of the year* anapoangalia maslahi yake mwisho wa mwaka yaweze kuwa *considered* katika mapato yake ya mwaka. Kwa sababu mwalimu kama kapata taaluma ambazo zimetolewa na Bodi yenyewe kwa utaratibu maalum uliowekwa kwa mujibu wa *regulation*, kama ilivyo *NBAA*, *score marks* hizo ziwe na *positive impact* katika maslahi ya mwalimu ili iwe *incentive* kwa mwalimu kuweza kujiendeleza. Hili ni jambo la muhimu sana likaangaliwe katika *regulation*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, wakati anachangia ndugu yangu Mheshimiwa Serukamba ali-*rise a very important point* juu ya suala la *appointment* ya Mwenyekiti wa Bodi. Mwenyekiti wa Bodi kutokana na sheria anateuliwa na Waziri. Nami naomba kwenye *composition*, sekta yetu ya elimu ina *composition* ya aina mbili, ina upande mmoja unaoendeshwa na *private sector* na upande mwingine unaendeshwa na Serikali. Kwa hiyo, nafikiri Serikali itazame *composition* ya ile Bodi; nimeona kwenye *amendment* ya Mheshimiwa Susan Lyimo naye kaweka, kwamba tuangalie ni namna gani tunaweza kuwaingiza watu wanaosimamia *private sector* katika Bodi ya *profession* wawe na uwezo wa kuwa na *representation*. Ni muhimu tuangalie namna gani *composition* hii tunaweza ku-*add into that*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala la Mwenyekiti, Mheshimiwa Serukamba alisema kwamba Mwenyekiti wa Bodi ateuliwe na Mheshimiwa Rais kama zilivyo Bodi nyingine. Nimeangalia *amendment* ya dada yangu Mheshimiwa Susan, pendekezo lake hajasema kwamba ateuliwe na Rais, alibadilisha tu *Chairman to chairperson*, hakukuwa na *issue* ya kuteuliwa na Mheshimiwa Rais. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nachotaka nishauri ni kwamba *private sector* inasaidia sekta ya elimu. Tuangalie namna gani tunaweza kuwaingiza katika *composition* ya ile Bodi, namna gani uwakilishi wa sekta binafsi uliowekeza katika elimu unaweza kuwemo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ambalo ni muhimu sana, *Professional Board* ya Walimu, naiomba Serikali, kutokana na *structure* na kazi yake, ni muhimu mno ikapata *resource* kwa nia njema, kwa sababu jambo hili litakuwa na *positive impact* kwenye suala la elimu katika nchi yetu lakini isiwe ni njia ya kuingiza chanzo cha mapato hasa hizi *fee*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, *annual fee* ambazo mwalimu atatakiwa kulipa *for registration*, nashauri na naomba *humbly* na Mheshimiwa Waziri namwomba sana, atakapoenda ku-*form regulations* iendane na hali halisi ya kipato cha walimu ili isiwe kiwango ambacho kitawa-*discourage* walimu kukata hizi leseni. Ni muhimu sana kwa sababu walimu wetu wanafanya kazi katika mazingira magumu lakini kipato chao ni kidogo sana. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimalizie tu kuipongeza Serikali kwa dhati kabisa kwa kuja na Muswada huu. Hii ni hatua muhimu sana ya kuleta *reform* katika sekta yetu ya elimu na nimpongeza Mheshimiwa Waziri kwa dhati.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja, ahsante sana. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Bashe kwa mchango wako mzuri. Mheshimiwa Joram Hongoli na muda ukiruhusu Mheshimiwa Allan Kiula, ajiandae.

MHE. JORAM I. HONGOLI: Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa kumshukuru Mwenyezi Mungu, pia kuwaombea wanafunzi wote wa darasa la saba ambao wameanza kufanya mitihani yao leo. Mwenyezi Mungu awajalie afya njema ili waweze kumaliza mitihani vizuri na hatimaye waweze kufaulu vizuri na kwenda sekondari. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili, nampongeza sana Mheshimiwa Waziri, Naibu Waziri, Katibu Mkuu na Watendaji wote wa Wizara ya Elimu kwa kuleta Muswada huu muhimu sana kwa walimu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, Waheshimiwa Wabunge ambao ni walimu tuliopo humu ndani tumekuwa tukiulilia kwa muda mrefu tangu tulipoanza Bunge hili kwamba tunaomba tuwe na Bodi ambayo itasimamia masuala ya walimu (*Teacher's Professional Board*). Hatimaye leo tunafurahi kwamba Mheshimiwa Waziri ameleta na naipongeza Kamati kwa kujadili na kuja na mapendekezo mazuri sana ambayo yapo kwenye Muswada huu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Bodi ya Walimu ni muhimu sana na huu Mswada ni wa muhimu sana kwa walimu kwa sababu kumekuwa na makundi ya walimu. Kama wenzangu walivyosema, ni kwamba kuna walimu wale ambao wanafanya kazi kwenye shule zisizo za Serikali na wale ambao wanafanya kazi kwenye shule za Serikali. Wale wanaofanya kazi kwenye shule zisizo za Serikali walikuwa wanaonekana kama *weak* hivi au hawakutambulika kwa sababu wenzao wa Serikali wanapewa *cheque number* na wanatambulika, lakini hawa waliopo kwenye shule za watu binafsi, wamekuwa wakifanya lakini bila kutambulika na wakati mwingine wanashindwa kupata stahili kwenye baadhi ya maeneo. Kwa hiyo, sasa kupitia hii Bodi sasa walimu hawa watatambulika kama walivyo wenzao kupitia usajili. Kwa hiyo, napongeza sana hili na litatusaidia sana kuhakikisha kwamba walimu wetu wote kuwa sawa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili, wenzangu wameeleza vizuri kwamba uwepo wa Bodi hii ya Walimu itakayosimamia mambo taaluma za walimu, itatusaidia sana kuwaondoa wale walimu ambao hawana vyeti, wale walimu ambao wamekuwa wana matatizo sehemu nyingine, wakipata matatizo kwa mfano Serikalini, wamekuwa wakikimbilia kwenye shule za watu binafsi, kwa sababu kule hawawezi kurudi kwa sababu ya yale matatizo. Kwa hiyo, sasa kumbe kupitia huu usajili ambao utafanyika kila mwaka, wataweza kubainishwa na hatimaye kuondolewa kabisa kwenye utumishi wa walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa namna moja ama nyingine imekuwa ni moja ya sababu inayochangia pengine

utovu wa nidhamu, lakini pia kushuka kwa maadili katika shule zetu hizi za Tanzania. Kwa sababu watoto wanaofundishwa wote wanakuwa ni Watanzania na wanaingia kulelewa na mwisho wa siku wanamaliza chuo na wanakuja kufanya kazi kama watoto wengine. Kwa hiyo, ni muhimu sana hawa walimu kwanza tujue taaluma zao vizuri, wakaguliwe, waweze kusajiliwa na kupitia huo usajili waweze kufanya kazi vizuri na hatimaye kuwalea watoto wetu vizuri. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, hakuna kitu kibaya sana kama kutomlea mwanafunzi vizuri hasa wale watoto wa chekechea. Sasa hivi kwenye vituo vyetu vya elimu hasa kwenye vituo vile vya *Day Care* na *Nursery Center*, kuna walimu wengi hawajapitia mafunzo ya ualimu wa awali lakini wanafundisha. Kuna wengine wameishia *form four*, kuna mwingine amefika *form six* anaanza kituo chake cha *Day Care*, mwisho wa siku huyu mtoto kwa sababu kile kituo kimesajiliwa, anapokelewa kwenye mfumo rasmi kwa maana ya shule za Serikali wakati amekosa maadili. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kipindi ambacho mtoto tunamlea vizuri kujitambua lakini pia kuwa na maadili mema, tunaanza kumlea anapokuwa kwenye shule za awali pale chini ndipo malezi ya mtoto yanapoanzia, siyo huku juu. Kwa hiyo, ni lazima tuwe na watu ambao tuna uhakika kwamba hawa watu wana sifa stahiki za kuweza kuwasaidia watoto wetu waweze kupata maadili mema ya Kitanzania lakini pia waweze kufundishwa na kuandaliwa vizuri kwa ajili ya masomo ya shule ya msingi, baadaye sekondari na hatimaye vyo vikiu. Kwa hiyo, ni muhimu sana na Bodi hii ndiyo mwarobaini wa tatizo hili la maadili kwa watoto wetu. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, lingine pia ni kudhibiti maadili ya walimu. Tumesikia mara nyingi na Waheshimiwa wamesema hapa kwamba kuna baadhi ya walimu wanatoa adhabu zisizostahili, ni kwa sababu pengine hawajafundishwa, hawajaenda vyuoni. Kuna *clip* hapa nimeiona, mwalimu ameshika kiboko, anachapa wanafunzi

nafikiri sijui ni wa *form four* au *form five*, anawachapa viboko mgongoni na kichwani, sasa huyu sio mwalimu. Tunaojua ualimu huwezi kumchapa mtoto mgongoni wala kichwani, lakini kuna mwalimu anafanya hivyo. Kwa nini? Inawezekana huyu mwalimu sio mwalimu, hajapata maadili ya ualimu, hajapata kufundishwa namna ya kumlea mtoto na namna ya kutoa adhabu. Kwa hiyo, naamini kwamba tukidhibiti hili kupitia Bodi hii itatusaidia tuwe na walimu wazuri. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini walimu wengine wamekuwa wakitembea na wanafunzi; anavaa *jeans* na *t-shirt* shuleni. Ukiuliza anakuuliza, kuna shida gani? Kwa hiyo, Wakuu wa Shule huko shuleni wamekuwa wakipata shida. Mkuu akimuuliza kwa nini unavaa *jeans*, *t-shirt*, nguo yenye maandishi mgongoni na kifuani, anauliza kuna tatizo gani, haelewi kwa nini anatakiwa asivae nguo hiyo kwa sababu amekosa maadili. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, mbaya zaidi siku hizi kwenye vyyuo vyetu wanafunzi wamekuwa wakijifunza kusomea mitihani, kujifunza namna ya kujibu mitihani, lakini wakienda kazini, mambo wanayofanya ni tofauti kabisa na namna inavyotakiwa. Naamini kwamba Bodi hii itasimamia vizuri kuhakikishwa kwamba walimu wetu wanakuwa kwanza na maadili yanayotakiwa lakini pia wanayafuata ili watoto wetu waweze kujifunza kwao. Maana mwanafunzi huwa anajifunza kwa mwalimu. Sasa mwalimu akiwa wa hovyoy, basi mwanafunzi anajifunza mambo ya hovyoy hovyoy na mwisho wa siku tunakuwa na Taifa lililo na mambo ya hovyoy hovyoy. Kwa hiyo, Bodi hii sasa itatusaidia kuhakikisha kwamba walimu wetu wanakuwa na maadili mazuri na hatimaye tutaanza kuwatengeneza Watanzania ambao wana maadili mazuri ya Kitanzania. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine kwenye kifungu cha 74(2) kinachoeleza kwamba walimu watapata usajili, kutakuwa na *transitional provision* ambayo itatolewa lakini haelezi vizuri. Labda pengine niseme mtakapotengeneza kanuni, mjaribu kuweka hasa kwenye ile fomu, kuwe kuna maoni ya Mkuu wa Shule ama Mwalimu

Mkuu pale anapofundisha kwa sababu yule ndiye anayefanya *assessment* ya kwanza. Kwa hiyo, lazima atoe maoni kwamba huyu mwalimu aliyepo pale shuleni anafaa kuendelea kuwa mwalimu? Kuna walimu wapo huko, kwa mambo wanayoyafanya ni tofauti kabisa na mwalimu. Tusipokuwa na sehemu ambapo Mkuu wa Shule atamwanguka na kutoa maoni ya usajili wa huyu mwalimu kwamba asajiliwe au asisajiliwe kutokana na mwenendo wake akiwa pale shuleni, tutaendelea kuwa na walimu ambao hawana maadili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, namwomba sana Mheshimiwa Waziri, watakapotengeneza kanuni na kwenye fomu zile kuwe kuna sehemu ambapo Mkuu wa Taasisi kwa maana ya Mkuu wa Shule au Taasisi aweze kutoa maoni yake. Kupitia maoni hayo pia, yataweza kufikishwa hata kwa Afisa Elimu Kata au Wilaya ili wakitoa *recommendation*, huyu mwalimu aweze kupewa kibali. Tukitoa tu kwa sababu amelipa, tutaendelea kupata walimu ambao hawana maadili. Mimi naamini kwamba tukifanya hivyo tutakuwa na walimu wazuri na watasaidia kiwango cha elimu kiweze kupanda. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia Bodi hii pia itatusaidia kutambua walimu kila mahali walipo. Kwa hiyo, kwa kuwa watakuwa wanasajili kila mwaka tutajua mwalimu fulani yuko wapi. Sasa hivi tuna uhaba wa masomo ya sayansi, kumbe kuna walimu wengine wako kwenye shule za binafsi wanafanya kazi huko, wanafundisha vizuri sana, kumbe tunaweza kuwachukua wale...

*(Hapa kengele ililia kuashiria
kwisha kwa muda wa mzungumzaji)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa.

MHE. JORAM I. HONGOLI: Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuunga mkono hoja kwa asilimia mia. Ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana. Tunaendelea na Mheshimiwa Allan Kiula.

MHE. ALLAN J. KIULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru nami kwa kunipatia nafasi niweze kuchangia Muswada huu ambao ni muhimu sana. Pia nampongeza Mheshimiwa Waziri kwa kuweza kuleta Muswada huu, nasema umekuja kwa muda muafaka. Nasema hivi kwa sababu taaluma nyingi zimeona umuhimu wa kuweka udhibiti au kutambua watu ambao wako sahihi katika taaluma hiyo. Ndiyo maana kwenye wasilisho la Mheshimiwa Waziri amejaribu ku-*cite* baadhi ya taaluma ya Uhasibu, Ufamasia, Ukunga na kadhalika kuonyesha umuhimu wa kuwepo kwa Bodi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, namshauri tu Mheshimiwa Waziri atakapokuwa anajibu aweze kufafanua kidogo tofauti kati ya Bodi na *Teacher's Service Commission*, kwa sababu hapa inaonekana upo mchanganyiko, huyu kachukua kazi za huyu na huyu kachukua kazi za mwingine. Kwa hiyo, hilo ni jambo muhimu sana. Ingawa Mwenyekiti wa Kamati alijaribu kufafanua lakini alikwenda kwa *speed* sana. Kwa hiyo, ni muhimu Waheshimiwa Wabunge tukafafanuliwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, moja ya maudhui ya kuanzishwa kwa Bodi hii ni kulindwa kwa hadhi ya taaluma na utalaamu wa ualimu kwa kuzuia watu wasiokidhi vigezo na viwango. Ndiyo maana kwenye maeneo mengine tumekuta kuna madaktari *fake*, waandishi wa habari *fake*; sasa nafikiri huu ndiyo mwarobaini wa taaluma ya ualimu kulindwa tukizingatia kwamba taaluma ya ualimu ni taaluma yenye heshima kubwa na ni taaluma yenye mchango mkubwa katika Taifa hili na sisi wote tumetoka mikononi mwa walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikiangalia kwenye Muswada, tukianza pale *section 5*, jambo la muhimu tunashauri kwamba uteuzi wa Kiongozi Mkuu au Mtendaji Mkuu ateuliwe na Rais, itakuwa ni jambo nzuri; Mheshimiwa

Waziri ateue wajumbe wa Bodi lakini huyo Mtendaji Mkuu ateue watendaji kwenye maeneo ya wilaya ambako huko mbele imeelezwa ili kuwepo na mgawanyiko, kwa sababu yule mtendaji ndio anasimamia wale watendaji kwenye ngazi ya chini. Sasa hili ni jambo zuri ambalo inabidi liangaliwe na mwasilisha Muswada aweze kuangalia kama anaweza kuleta *amendment* ikawa imekaa vizuri. Nafikiri kazi hiyo ya Rais kuteua itakuwa haina uzito wowote ule.

Mheshimiwa Mwenyekiti, isipokuwa tukienda ukurasa wa saba, *functions of the Board*, kifungu cha 6(2) kuna kitu kimeandikwa: *"In performing its functions under this Act, the Board shall collaborate with the Ministry with a view of ensuring that individuals who wish to be trained in the teaching profession, receive the requisite education and train for registration under this Act."*

Mheshimiwa Mwenyekiti, naona kwamba Wizara sasa inajivua hapa. Kwa nini Wizara isibaki na jukumu lake la kuhakikisha hilo jambo linakuwepo? Kwa hiyo, hii kazi haikutakiwa kupelekwa kwenye Bodi. Nashauri hapa pafanyiwe marekebisho.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukienda *section 9, delegation of power* na penyewe nikapata mashaka kidogo, nikaona Bodi imeshaanza kuzidiwa kazi hata kabla haijaanza. Kwa hiyo, nafikiri suala la *delegation* kwenye kifungu kidogo cha (1) yote iwe *deleted*. Sababu pia aliposhuka chini kidogo kwenye kifungu kidogo cha (3) anasema, *Notwithstanding subsection (1), the Board shall not have power to delegate its, zile powers* zikawa zimelezwa pale. Kwa hiyo, suala la *delegation* nafikiri lote tu lingeachwa, Bodi iachiwe utaratibu wa kufanya kazi na majukumu yote Bodi iwe inawajibika kwa sababu tunapoanzisha kitu, tunataka hicho kitu kiwajibike. Tunasema tunaanzisha kitu kikubwa ili kiwajibike katika tansia hii ya elimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukienda *section 14(2)(a)*, kuna kitu pia nimeona kama hakijakaa sawa. Wanasema, *conduct preliminary investigation on charges or complaints*

against teaching professionals on malpractise, lack of competence, unajua ili tupate walimu bora huu mchujo unatakiwa uanzie kwenye *admission*, kwa hiyo, anapomaliza anakuwa amehitimu. Kwa hiyo, viko vitu ambavyo vitapimwa anapokwenda kufanya kazi, lakini suala la *competence* vyuo vyetu viwe vimefanya kazi ya kutosha kuona hao walimu wanaotolewa wanakuwa kweli ni walimu wameiva, ndipo twende kumpa leseni. Sasa mwalimu anatoka, mpaka unampa leseni anakwenda kupimwa kule na Bodi inaonekana kuna udhaifu huku kwenye chujio la kwanza. Kwa hiyo, chujio linatakiwa lifanyike kikamilifu. Sasa hilo na lenyewe lingeweza kuangaliwa kwa uzuri wake.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukienda ukurasa wa 10, suala la *ku-reject an application*, nilifikiri hii Bodi inaanzishwa inakuwa ni ya kisasa kabisa, kwa sababu kutakuwa na mambo ya *IT* na kila kitu. Kama *IT* ipo, ina maana ile *application* yenyewe itakuwa *rejected* unapotuma tu maombi yale, inakataliwa moja kwa moja. Kwa hiyo, hili jambo litakuwa halipo. Kwa hiyo, eneo hilo nashauri liondolewe.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala la *full time teaching* na lenyewe napendekeza lifafanuliwe vizuri. Pia ukienda ukurasa wa 11, kifungu cha 21(2)(b)(iii), pale aliposema, *the Board shall take into account any behavior of the applicant if, is unfit to be a teacher*. Narudia kule ambako nilisema kwamba chujio la mwalimu linatakiwa lianzie mbali. Kwa hiyo, Bodi ilitakiwa ifanye mambo mengine, siyo hii kusema *unfit to be a teacher*. Hilo ni jambo ambalo linatakiwa liangaliwe vizuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ni ukurasa wa 12, *section 23* linazungumziwa suala la tozo. Hizo tozo kama Waheshimiwa Wabunge wengine walivyochangia, tunapendekeza kwamba tozo isiwe chanzo cha mapato na zianganaliwe zisiwe kikwazo. Nashauri *registration* iwe bure kabisa (*zero*) lakini kwenye *annual fee* ndiyo iwe inalipiwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasema *registration* iwe bure kwa sababu watu wanapomaliza chuo wanakuwa hawana pesa na hali zao ngumu. Kwa hiyo, kama hali zao ngumu, basi iwe *zero* ila huko kwenye *annual fee* ndiyo iwe inafanyika. Vinginevyo, tutashindwa kusajili watu wengi kwa sababu Serikali inaajiri walimu wachache na wengine wanaenda *private sectors* lakini wako watoto na kaka zetu mtaani na vyeti vyao wanazunguka. Sasa hivi tu hawana kazi, wakitakiwa walipe na hiyo *registration fee* itakuwa ni changamoto kubwa sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine ambalo niliona nilizungumzie kidogo ni suala la kusimamia nidhamu. Sasa imefikia wakati kama tunatengeneza mifumo au taasisi za kusimamia nidhamu. Huyu mwalimu anakwenda kusoma, maana kama *degree* anasoma miaka mitatu, kama *diploma* anasoma miaka miwili, sasa kule anakuwa hajawa *vetted*? Maana upekuzi unatakiwa uanzie kule, wenzetu wale kule kwenye vyo waseme bwana wewe hufai, yaani kazi ya ualimu wewe haikufai. Kama mifumo ya huko itakuwa imekaa vizuri, hata nidhamu za walimu zitakuwa zimekaa vizuri. Kwa hiyo, Bodi itakuja kushughulika na mambo mengine tofauti na jambo la nidhamu. Vinginevyo, nidhamu huyu mwalimu awe amebadilika tu baada ya kuajiriwa.

*(Hapa kengele ililia kuashiria
kwisha kwa muda wa mzungumzaji)*

MWENYEKITI: Ahsante sana.

MHE. ALLAN J. KIULA: Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja. Ahsante. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa. Kwa leo kwa sababu ya muda ndiyo tunaishia hapo. Mchana tutaanza na Mheshimiwa Almas Maige, Mheshimiwa Richard Mbogo na Mheshimiwa Balazi Dkt. Kamala. Hawa watakuwa wachangiaji wetu watatu wa kwanza.

Waheshimiwa Wabunge, sina matangazo, kwa hiyo, nasitisha shughuli za Bunge hadi saa 11.00 jioni leo.

(Saa 7.00 Mchana Bunge lilisitishwa hadi Saa 11.00 Jioni)

(Saa 11.00 Jioni Bunge lilirudia)

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, tukae. Tunaendelea na nilikuwa nimewataja Waheshimiwa watatu wa kwanza jioni hii, tuanze na Mheshimiwa Almas Maige atafuatiwa na Mheshimiwa Richard Mbogo na Mheshimiwa Balozi Dkt. Kamala ajjandae.

MHE. ALMAS A. MAIGE: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa kunipa fursa ya kuchangia Muswada huu ulioko mezani leo, Muswada wa kutunga Sheria ya Kuanzisha Bodi ya Kitaaluma ya Walimu. Kwanza nami namshukuru sana Waziri wa Elimu na wadau wote ambao kwa kweli wamefanya kazi kubwa sana kuuleta Muswada kama ulivyo. Pia ninayo machache ya kuchangia vilevile.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ualimu ni taaluma kama ilivyo taaluma ya uhandishi, udaktari, ukandarasi, sheria na kadhalika. Kinyume cha Bodi zote ambazo zinaongoza taaluma zetu hapa nchini, ualimu unaonekana kwamba siyo chochote na haukuwa na Bodi yoyote ya kitaaluma kuweza kuuongoza na kuusimamia. Matokeo yake watu wengi ambao hawana taaluma ya ualimu wameenda kufanya kazi ya ualimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni sawasawa na watu fulani wajitolee kwamba wanajua udaktari waanze kutibu watu, hao waandisi bila kuzuiliwa chochote mtu ajitangaze yeye ni mhandisi aanze kujenga majengo kama hili Bunge letu. Kazi ya kuingiliwa namna hiyo ilitokea katika kazi ya ualimu tu. Kwa hiyo, kwa muda mrefu taaluma hii ya ualimu ambayo ni muhimu sana kwa kweli ndiyo mlango pekee kwa mtu yeyote anayetaka elimu kinyume chake ni kuingia ule mlango wa wajinga. Leo Bunge lako linajadili Muswada muhimu sana

ambao utaunda Bodi itakayolinda elimu yetu. Mlango huu wa elimu utalindwa sasa kwa Bodi ya kitaaluma. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ualimu ni taaluma, kwa hiyo matokeo ya watu kuingia katika taaluma hii na kufanya kazi, walifanya iporomoke. Matokeo yake walimu wakaanza kujitetea tu kwamba taaluma ya ualimu ni wito na wamedumu kwa njia hiyo kwamba ukiingia huku, basi ni wito usifanye mabaya. Matokeo yake ni nini? Baadaye maneno ualimu ni wito yakashindwa kubeba taaluma ya ualimu na tumeanza kuona kuporomoka kwa taaluma, walimu ambao hawakuwa walimu sasa wakaanza kufanya matendo mabaya, walimu ambao ni bandia wameanza kulala na wanafunzi wao; wameanza kuiba mitihani; wakaanza kuwasaidia wanafunzi kufanya mitihani; wakaanza kuwapiga wanafunzi bila mpangilio; na wengine wakawapiga mpaka wakawaua. Maneno kwamba ualimu ni wito hayakuweza kuhimili kishindo cha taaluma.

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo hii tunajaribu kuandaa tiba ambayo walimu waliingoja kwa muda mrefu sana. Kwa hiyo, Muswada huu uliopo mbele ya Bunge lako, utaleta taaluma ya ualimu kuwa sambamba na taaluma nyingine nilizozitaja hapo nyuma. Kwa kifupi, utasimamia taaluma ya ualimu na kuwa tiba ya matatizo yote ya walimu hapa nchini na hivyo kuleta jambo ambalo walimu wamekuwa wanalidai la usalama wa taaluma ya ualimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Muswada huu, kifungu cha 6(1)(a) mpaka (j) kimeweka majukumu ya Bodi ambayo tunaipendekeza. Bodi itafanya kazi ya kuweka viwango vya utaalamu wa ualimu; kusajili walimu wote nchini; kutakuwa na leseni ya kufundishia walimu; itasimamia uwezeshaji na kusimamia utoaji wa mafunzo kwa walimu; itafanya kazi ya kusimamia maadili na utaalamu wa walimu; itafanya kazi ya utafiti hususan kuhusiana na utaalamu wa ualimu nini kifanyike ili kuboresha tasnia hii; itafanya kazi ya kusikiliza mashauri dhidi ya walimu waliofanya makosa na kuvuruga au kwenda kinyume na maadili na taaluma ya Ualimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mambo haya siyo madogo. Mambo haya ndiyo walimu wamekuwa wakilia miaka yote kwamba tungefanyiwa hivi msingetulaumu kwa sababu wanaofanya makosa siyo wanataaluma ya ualimu ambao sisi tumesomea. Leo Serikali ya Awamu ya Tano imesikiliza. Najua Bodi hii au Muswada huu umekaa miaka mingi ukijadiliwa na walimu pamoja na wataalamu wa elimu na kufikia hapa tulipofikia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, leo tunajaribu kutoa tiba ya matatizo ya walimu nchini. Kwa hiyo, ni lazima tunapokwenda, mambo ambayo yalikuwepo yatafutika kama mtu aliyefua nguo iliyokuwa chafu na kuwa safi. Bodi hii imeliliwa na walimu kwa sababu walitaka kuthamiwa, kuheshimiwa na kutambuliwa kitaaluma. Kwa hiyo, kutungwa kwa Sheria ya Kuanzisha Bodi ya Kitaalam ya Walimu ni jambo muhimu sana kwa faida ya maendeleo ya elimu nchini kwetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilitaka kuchangia hivyo. Naunga mkono hoja, ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Maige kwa mchango wako. Mheshimiwa Richard Mbogo atafuatiwa na Mheshimiwa Dkt. Kamala na Mheshimiwa Edward Mwalongo, ajiandae.

MHE. RICHARD P. MBOGO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru kwa nafasi. Kwanza, nianze kuipongeza Serikali kwa hatua ambayo wameifanya ya kutambua taaluma hii kwamba inabidi ikae kwenye hali ya *professional* na tukijua idadi kubwa ya watu ambao wameajiriwa kwenye upande wa ualimu ndio wanaoongoza nchini Tanzania na ndiyo msingi wa maendeleo wa Taifa letu kupata wataalam wa maeneo mbalimbali. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitaenda kwenye vifungu kwa haraka haraka nikianza na kifungu cha 5 kuhusiana na Bodi. Kama wengine ambavyo wamechangia kwamba Waziri ndiye ambaye atamteua Mwenyekiti wa Bodi, nafikiri

tutengeneze *consistency, other Professional Boardies* Rais ndiye anayeteua, halafu pia tuongeze suala la *qualification* kwamba Mtanzania angalau awe na shahada mbili halafu amekuwa *senior for a minimum of ten years. (Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika mchanganyiko wa wale *members* nane, *subclause (3)*, wale wawakilishi kutoka kwenye vyama wawe wawili badala ya mmoja. Halafu ile *subclause (4)*, pale kwenye *two members appointed by the Minister* awe mmoja. Kwa hiyo, kwenye marekebisho upande wa kifungu cha 5, napendekeza yawe namna hiyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tukitoka hapo tunaenda kifungu cha 6(2) na (3) jinsi gani Bodi ambavyo itaweza kushirikiana na Wizara hasa katika utunzi wa mitihani ambayo itakuwa zaidi ya *ki-professional*. Tutahitaji kwenye kanuni zitengenezwe ili ziwe zina-*guide* vizuri kuliko leo hii kiongozi huyo anakuja na maoni binafsi. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikitoka hapo tunaenda kifungu cha 8 kwamba Bodi inaweza ikateua *members* wachache kama *sub-committee*. Sasa napendekeza hapa iongezwe iwe *at least three members* kwa sababu haijatajwa idadi, kwamba kwa *sub-committee* wanaweza wakateuliwa watu wangapi?

Mheshimiwa Mwenyekiti, naenda kifungu cha 10 kwenye suala la Msajili. Suala la Msajili iongezwe sifa, maana hapa hazijatajwa kwamba Msajili atakuwa na sifa za aina gani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, halafu kifungu cha 11 kwa *Deputy Registrar* napo sifa hazijatajwa. Nashauri pia na yenyewe sifa angalau zitajwe hapo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 14 kwamba Waziri anaweza akateua wale ma-*supervisor* katika ngazi ya mkoa na wilaya, sasa tunaona hapa ile *chain of command*

tunai-break. Mtu wa wilaya na mkoa ambaye ni *supervisor* anateuliwa na Waziri, kwa nini asiteuliwe na *Chief Executive Officer* ambaye ni *Registrar*? Inawezekana mtu ambaye ana-hire na ku-fire kwenye *management, controlling* inakuwa ni rahisi. Kwa hiyo, hapa ibadlilishwe, badala ya *appointment of supervisory officers* kuwa Waziri awe *Registrar*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 21(1)(b) kwamba ili mtu asajiliwe awe na uzoefu wa mwaka mmoja. Napendekeza hii iondoke kama ambavyo na wengine wamependekeza kwa sababu mtu unaweza ukamsajili bila hata kuwa na uzoefu kwa sababu ndiyo amepata kazi. Sasa tukiweka uzoefu wa mwaka mmoja halafu ndiyo asajiliwe, tutaondoka kwenye sifa za wao kusajiliwa. Kwa hiyo, napendekeza hii ya uzoefu iondoke, hata kwenye Bodi hizi nyingine hawaangalii sana uzoefu, wanakusajili unakuwa kama *graduand* halafu baadaye unaendelea ku-*practice* katika hiyo *professional*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 21(4) kinazungumzia suala la mitihani ya Bodi. Kutokana na wingi wa walimu ambao wanahitimu, itakuwa ni ngumu sana ku-*monitor* na kwa sababu kuna *collaboration* kati Bodi na Wizara, basi tuondoe hii mitihani ya Bodi tuweke tu moja kwa moja kule kwa katika vyuo vyetu ambavyo watakuwa wanahitimu. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 24 kimezungumzia kuhusu *payment of annual registration fees*. Kwa sababu walimu kwanza mishahara yao siyo mikubwa na mtu ndiyo anaanza kazi, ananunua kitanda na analipa kodi. Kwa hiyo, tunapendekeza kwamba kwenye *regulations* zile *annual fee* ziwe katika kiwango ambacho wataweza kukikidhi au ku-*afford* waweze kulipa na isiwe kiwango kikubwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 28 ambacho kiko sambamba na kifungu cha 34 kinazungumzia *temporary registration ya foreigners*. Mngejaribu kuangalia kwa mfano mtu anapata *working permit* ya miaka mitatu au miaka

minne au mitano, iendane angalau na *license* ambayo anapewa. Kwa hiyo, hilo pia liweze kuangaliwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 67 kwenye *reciprocal recognition*, kama mtu anatambulika na Bodi ya nje ya nchi yawezekana kule wana *terms* labda ya *five years au ten years*, sasa na hapa napo haikutaja moja kwa moja na sisi huku *license* zetu ni baada ya miaka miwili mtu ana-*renew*. Kwa hiyo, tuwe na *consistency*, tumpe *license* kulingana na Bodi ya nchi anayotoka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kifungu cha 72 kwenye suala la Waziri kutunga kanuni, tuongeze pale katika kutunga kanuni sifa za wale *supervisors* ngazi ya mkoa na wilaya. Sifa zao zitajwe kule ili atakapoteuliwa tuwe na vigezo ambavyo vitaweza kufuatwa, ambao ndiyo mtiririko mzuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya hapo, niende kwenye *consequential amendments*. Tukiangalia, tuna Sheria ya *Teacher's Service Commission*, kazi zake zimetajwa pale, lakini nikiangalia baadhi ya kazi kidogo zina mwingiliano kwa asilimia fulani. Kwa mfano, *section 5(g)* inasema kwamba, *supervise teachers in-service training programmes*. Mtu tayari yuko kazini, kwa hiyo, *TSC* ndiyo wana-*supervise* hizo *in-service training programmes*. Kama zile za muda mfupi kwa nini zisiende kwenye *Professional Board*? Kwa hiyo, nafikiri Mheshimiwa Waziri ni bora akaangalia suala hili. Hii inaenda sambamba na *section 5(i)*. Kwa hiyo, zile *training* ambazo zinazidi miezi sita, zibaki *TSC* na za chini ya miezi sita ziwe kwenye upande wa *Professional Board*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, mchango wangu ni huo. Nafikiri na masuala mengine tutayaleta kwenye *schedule of amendments*. Naomba niunge mkono hoja na niipongeze Ofisi ya AG, nimeona kwenye *financial reporting* safari hii wamezingatia ule muda wa kupeleka ripoti kwa CAG na kwa Waziri tofauti na *Bills* ambazo zilikuwa zinapita huko nyuma, kwa hiyo, hongereni sana. (Makofi)

MWENYEKITI: Ahsante sana kwa mchango wako mzuri, umechambua Muswada. Tunaendelea na Mheshimiwa Balozi Dkt. Kamala, Mheshimiwa Mwalongo, atafuatiwa na Mheshimiwa Tunza Malapo.

MHE. BALAZI DKT. DIODORUS B. KAMALA: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. Kwanza kabisa naomba nianze kwa kutoa shukrani zangu kwa Mheshimiwa Waziri wa Elimu kwa jinsi ambavyo alishiriki tarehe 19 kule Misenyi katika kuhitimisha kampeni kubwa dhidi ya UKIMWI pamoja na mimba za utotoni. Mheshimiwa Waziri uliyemtuma akuwakilishe, Naibu Katibu Mkuu Dkt. Eva Maria, alifanya kazi nzuri, nakushukuru sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimepitia Muswada huu, nimesoma ukurasa wa kwanza mpaka wa mwisho, *The Tanzania Teachers Professional Board*. Ukiangalia jina la Muswada unaona kwamba hili ni jambo kubwa lakini unapoenda sasa kwenye Muswada wenyewe kifungu hadi kifungu, unakuta umejikita zaidi katika kuangalia maadili ya mwalimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wasiwasi wangu hapa ni kwamba, tumejaribu kumechukua neno *professional* likawa sawasawa na *ethical*. Huu Muswada ungekuwa mzuri sana kama tungeuita *The Tanzania Teacher's Ethical Board or whatever*, unajikita zaidi kwenye *ethical* kwa sababu *profession* ya mwalimu kama taaluma, ina mambo mengi zaidi ya kuangalia maadili. Tunaangalia huyu mwalimu alisoma chuo gani, *syllabus* alizokuwa akisoma ni zipi na anafundisha namna gani?

Mheshimiwa Mwenyekiti, hayo mambo yote ukisoma Muswada huu huyaoni. Kama huyaoni, tafsiri yake ni nini? Maana yake kuna vyombo vingine vinavyoshughulikia mambo hayo. Kwa mfano, suala la kuajiri walimu hutalikuta kwenye Muswada huu. Maana yake kuna chombo kinachoshughulikia ajira za walimu. Ukisoma Muswada huu, hutaona moja kwa moja masuala yanayohusiana na ile

taaluma yenyewe ya ualimu. Maana yake ni kwamba kuna chombo kingine kinachoshughulikia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, huu Muswada ni mzuri tuupitishie kama ulivyo, lakini naishauri Serikali basi ijiandae kuleta Muswada mwingine utakaotusaidia kupunguza utitiri wa taasisi mbalimbali zinazosaidia sekta ya elimu. Nasema hivyo kwa sababu ukizungumza na mwalimu mmoja mmoja, walichokitaka kimsingi na maombi yao ya awali waliyowasilisha Serikalini, ilikuwa kuomba chombo kitakachosimamia masuala ya elimu yote, nadhani ndiyo yalikuwa maombi yao. Kwa sababu sisi kama Wabunge tunaongea nao hawa walimu na juzi juzi nilipata bahati walinalika, nikajifunza na mambo mengi ambayo nilikuwa siyajui. Napenda kusema, kwa sasa huu Muswada tuupitishie kwa sababu ni hatua, lakini Serikali ijiandae kushughulikia kile kilio cha walimu ambacho wamekua nacho muda mrefu. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukienda kwenye kifungu cha 43 kinaanzisha *Committee of Inquiry*. Ukiangalia sasa wajumbe ambao wanaingizwa kwenye *Committee of Inquiry* unakuta kuna wajumbe wawili *registered teachers, professional* hao; mjumbe mmoja kutoka *public service*; mjumbe mmoja kutoka TAMISEMI; na mjumbe mmoja *senior lawyer*. Ukiangalia wote hawa, walimu wana vyama mbalimbali vinyowawakilisha, huoni mwakilishi wao hata mmoja. Inapokuja kwenye *principle of natural justice* utakuta kwamba hawa ambao watakuwa wanakaa kujaribu kutatua matatizo mbalimbali, wanakosa yule mwakilishi anayewakilisha vyombo vyao. Sasa hili ni jambo ambalo kama lingeingaliwa lingeweza kutusaidia kidogo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, niseme kwamba unaposema *professional* au *skills* za mwalimu, ufundishaji, hizi ziko *dynamic* hazipo *static*. Kwa hiyo, unapoamua kuzungumzia suala la *professional* ya ualimu, lazima uwe na mfumo ambao siyo tu unatoa leseni, unatoa leseni kwa mtu ambaye unajua ameandaliwa namna gani na ukishampa leseni, lazima umfuatilie huyo mtu anafundisha namna gani akiingia darasani. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, sisi wengine tulifundisha ingawa lazima nikiri kwamba mimi sikuwa mwalimu bali nilikuwa *lecturer, lecturer* siyo mwalimu, lakini ukiamua siku moja unaweza kuingia darasani ukaeleza jinsi ulivyosoma Uingereza, Japan dakika arobaini zikaisha, lakini umefundisha. Kuna Kitengo ambacho kinaitwa Udhhibiti wa Uboru. Sasa hawa wadhhibiti wa uboru ambao Mheshimiwa Waziri anawafahamu, ni watu muhimu sana, nami ningefurahi kama tunasema tunaanzisha chombo cha kusimamia uboru, basi wale wanaodhibiti uboru, wanaofanya kazi nzuri sana, wangeweza kuonekana kuwa sehemu ya Muswada huu jambo ambalo hatujalifanya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia kuna jambo moja ambalo ni muhimu. Ziko *centerza TRC. Center* hizi ni muhimu sana kwa sababu zimekuwa zikisaidia kumfanya mwalimu awe mwalimu kweli, aendane na wakati na ajue kwamba ufundishaji unabadijika. Sasa hizi *TRC* zilizo nyingi Tanzania nzima zimesahaulika. Muswada huu ungetenda haki kama ungegusia jinsi ya kuboresha hizo *Teachers Resource Center, (TRC)* na kuzi-*link* jinsi ambavyo zitatusaidia kuongeza uboru wa walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, niseme tu kwamba Muswada huu kama ulivyo tuupitisha, lakini tuanzishe chombo ndani ya Serikali, Mwanasheria Mkuu wa Serikali yupo hapa, tunayo changamoto kama nchi, gharama za uendeshaji Serikali zinaongezeka kila siku, lakini kila siku tunaanzisha vyombo vya namna hii. Kama kuna chombo ambacho kinaweza kufanya kazi hiyo, niwe mkweli, hakuna sababu ya kuanzisha chombo kingine. Majukumu yote haya tunayoyapa Bodi hii tungeweza kuyapeleka *Tanzania Teacher's Service Commission* na yakafanywa vizuri kabisa bila kuanzisha chombo kingine na kuongeza gharama za uendeshaji wa Serikali. Tusipokuwa makini, siku moja tutakuta tuna vyombo vingi vinavyofanya kazi ile ile na hiyo haitatusaidia sana kupata kile tunachokitaka, lazima tutumie rasilimali kidogo kufanya mambo makubwa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja.
(Makofi)

MWENYEKTI: Ahsante sana Mheshimiwa Balozi Dkt. Kamala kwa mchango wako. Tunaendelea Mheshimiwa Edward Mwalongo, nilimtaja pia Mheshimwa Tunza Malapo, kule kwenyewe Tunduru.

MHE. EDWARD F. MWALONGO: Mheshimwa Mwenyekiti, awali ya yote, nakushukuru sana kwa kunipa nafasi ili nami niweze kuchangia machache kwenye Muswada ulioko mbele yetu, Muswada wa kitaaluma wa Bodi ya Walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nianze kwa kusema, naunga mkono hoja hii na naipongeza sana Serikali kwa kuleta hoja hii. Jambo la pekee ambalo napenda kulisema sana ni upande wa taaluma ya ualimu. Tumeshuhudia katika nchi yetu tukipita miongo kadhaa ya mafungu mbaliambali ya walimu, lakini kwa bahati mbaya sana mafungu haya yote yamekosa utafiti thabiti ambao unaweza ukasema kwamba mwalimu yule aliyekuwa anaitwa Mwalimu wa *UPE* alifundisha na alikuwa na upungufu gani? Tumekwenda baadaye tumekuwa na madaraja mbalimbali ya ualimu na sifa mbalimbali za kujiunga na vyuo vya ualimu, lakini mpaka leo hakuna anayeweza kusema kwamba kijana aliyehitimu kidato cha nne na kuwa na *division four* na akawa na *point 28* akasoma taaluma ya ualimu, akapangiwa kazi ya kufundisha na akafundisha, alikuwa na upungufu upi?
(Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuundwa kwa Bodi hii, naamini kabisa kwamba sasa taaluma ya ualimu itasimamiwa vizuri. Nimeona hapa moja ya jukumu la Bodi hii ya Ualimu ni kusimamia taaluma ya ualimu. Tumeshuhudia siku za karibuni, kauli mbalimbali zikitolewa juu ya taasisi mbalimbali zinazotoa elimu ya ualimu, kumekuwa na kuyumba kwenye taasisi zisizo za Serikali na za Serikali. Vijana wanajiunga na vyuo lakini wanakatizwa masomo kwa kuambiwa kwamba hawana sifa. Kwa kuundwa kwa Bodi

hii naamini kabisa sasa kwamba Bodi itaweka utaratibu mzuri ambao utasaidia kutoa mwelekeo na utaratibu ambao utawezesha sasa kila anayetaka kufanya kazi hii ya ualimu atakuwa anajua mapema kabisa kwamba sifa yangu ni ipi, nikasome wapi na nifanye nini? *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ambalo nimellona kwenye Muswada huu ni kwamba, Muswada huu kwenye majukumu ya Bodi imeeleza vifungu mbalimbali ambavyo Bodi itafanya kazi, lakini ukiingia ndani ya Muswada wenyewe unaeleza zaidi kama ni Muswada wa kusimamia maadili ya ualimu. Hii mimi inanitia mashaka sana kwa maana ya kwamba lengo zima la kuwa na Muswada linamezwa na kipande kidogo tu cha maadili ya ualimu. Sasa kama tutakuwa tunaunda Bodi ambayo itajikita tu kwenye maadili tu ya ualimu, basi niungane na wenzangu kusema kwamba tutafika mahali tutakuwa tunaunda vitu vingi halafu majukumu yake yatakuwa ni yale yale yanayojirudiarudia. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, niombe sana katika suala hili tuwe makini sana kama Wabunge kuona kwamba hivi tunavyounda hii Bodi ni kweli inaenda kutatua tatizo lililopo? Au tunaunda Bodi kwa sababu tu chombo hiki kimedaiwa na watu wengi kiwepo basi kiwepo lakini majukumu yake yote hayatakuwepo. Kwa sababu maelezo mengi yaliyomo kwenye hii Bodi yanazungumzia tu nidhani ya walimu, adhabu na kukata rufaa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukija kwenye hiyo taaluma ya ualimu wenyewe, mbali ya kwamba hilo ni lengo limewekwa kwamba itasimamia utoaji wa elimu ya walimu sioni kwa ndani inaelezwaje kwamba itatoaje hiyo elimu, ni nani atawajibika na nini? *Anyway* kama alivyosema Mhshimiwa Balozi Dkt. Kamala kwamba hii ni hatua ya kwanza, lipite hili lakini tuombe sasa, *next* tuletewe kitu kingine ambacho kitajazilizia huu upungufu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ambalo napenda kulisema, baada ya kupitisha huu Muswada, nina

imani utapita, lakini baada ya kuupitisha, kuna kipengele ambacho Wizara inatakiwa iunde kanuni. Hapa ndipo kwenye tatizo. Tunaweza tukapitisha huu Muswada leo, sheria ikasainiwa na Mheshimiwa Rais, lakini kanuni zikachukua miaka. Kwa hiyo, ikawa kazi yote tunayoifanya hapa inakuja kuwa *implemented* labda baada ya miaka miwili au mitatu. Kwa hiyo, itakuwa maana nzima ya shughuli yote hii iliyofanyika huko nyuma inakua siyo sahihi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, naomba sana, kama kweli tumedhamiria kuweka mambo sawa kwenye suala hili la walimu wa Tanzania na kwa maana ya kwamba walimu hawa ndio wanaosimamia taaluma, basi tuhakikishe kwamba kanuni zinatungwa mapema, mara tu baada ya sheria kusainiwa ili kusudi sasa Bodi hii ianze kufanya kazi mara moja. Kwa sababu ukitunga sheria, ukaunda hiyo Bodi, lakini huna kanuni, hiyo Bodi inakuwa haiwezi kufanya kazi yoyote.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba tena jambo lingine wakati wowote wa kutunga hizo kanuni na waangalie sana mgongano wa kimaslahi, kwa sababu tunafahamu kwamba tunaiangalia taaluma hii ya ualimu kwa maana ya kwamba wanaofundisha shuleni, lakini ukienda Baraza la Mithani utakuta kwamba asilimia 90 ya watumishi wa Baraza la Mitihani ni walimu; ukienda Taasisi ya Ukuzaji Mitaala, asilimia 90 ya watumishi wa pale ni walimu. Kwa hiyo, tuone kwamba vyombo hivi vingine ambavyo navyo vinashiriki katika zoezi zima la utoaji wa elimu vinashirikishwa vipi kwenye hizi kanuni ili kuondoa mgongano wa kimaslahi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, unaweza ukaweka kanuni ambazo zitaleta ukinzani kwamba Bodi ya Usajili ya Ualimu inamtaka mtumishi wa Baraza la Mitihani ambaye ni mwalimu ajsajili na amejisajili, lakini anapokuja kukutwa pengine amekiuka baadhi ya miiko ya Bodi ya Walimu analindwa na Sheria ya Baraza la Mitihani ama analindwa na Sheria ya Taasisi ya Elimu. Kwa hiyo, haya ni mambo muhimu sana kuyaangalia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa ujumla wake, niseme kwamba nimefurahishwa sana na Muswada huu na hasa kwenye kipengele cha kusimamia taaluma ya ualimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kusema hayo, nashukuru sana kwa kunipa nafasi, ahsante. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Mwalongo. Mheshimiwa Tunza Malapo, atafuatiwa na Mheshimiwa Gulamali na Mheshimiwa Shally Raymond ajiandae.

MHE. TUNZA I. MALAPO: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru kwa kunipa nafasi jioni ya leo nami niongee machache kuhusu hii Bodi ya Kitaalam ya Walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nina mambo machache ambayo napenda Waziri mhusika aje anipe ufafanuzi kuhusiana na hii Bodi. *Concern* yangu ni kwamba, sisi kama walimu tulikuwa tunatamani tupate chombo kimoja ambacho hakitakuwa na matatizo katika kushughulikia mambo yetu ili tufanye kazi kwa weledi na kwa utulivu na kwa amani katika kuleta elimu ya nchi hii. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimesema naomba kupata maelezo machache, kwanza naomba nimwulize Mheshimiwa Waziri, sisi kama nchi, je, tunatengeneza walimu ambao ni wataalam kulingana na mifumo yetu ya kuandaa walimu? Kama nchi ukasema kabisa mimi leo natoa wahitimu 200 waliopata labda stahhada ya elimu ni wataalamu? Hilo ni la kwanza, naomba nije nipate majibu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa sababu nimekuwa katika chuo cha ualimu, nimeona mambo mengi yaliyokuwa yanaendelea pale yalikuwa yanaturusha nyuma kwa maana kila siku mitaala inabadilika, mazingira ya kufundishia hayako sawasawa na mambo kama hayo. Kwa hiyo, naomba nipate ufafanuzi, sisi kama nchi tunaleta chombo hiki ambacho tunataka walimu wajisajili kama wataalam, je, *are we preparing professional teachers?* Hilo swali langu la kwanza la msingi. (*Kicheko/Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine nalotaka kuzungumza, kama walivyosema wenzangu wengi, ukiangalia huu Muswada umejikita zaidi kuzungumzia maadili ya mwalimu ambaye anaandaliwa katika mazingira ambayo siyo rafiki, anafanya kazi katika mazingira ambayo siyo rafiki, lakini mwisho wa siku tunataka tumpe mzigo mkubwa wa kumwangualia maadili yake. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka nitoe mfano mmoja, jambo hili hata tulipokuwa kwenye Kamati ya LAAC lilijitokeza na tukalizungumza. Kwa mfano, mwalimu alishakopa benki, akabakiza $\frac{1}{3}$ ya mshahara wake, walipokuja watu wa Bodi ya Mikopo wakaongeza ile asilimia wakawa wanakata asilimia 15 badala ya asilimia 8. Kilichotokea mtu anapokea mshahara Sh.100,000, unamtaka awe na maadili ya kuamka asubuhi, mfano, anakaa Banana, anafanya kazi mjini, aende mjini, kwa sababu ukizungumzia suala la maadili ni pana. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, hatutaki kuweka mazingira ambayo tukimhukumu, tumhukumu kweli kakosa. Kuna mazingira ambayo yanamfanya akose, siyo kwa makusudi lakini ni mazingira ambayo yametengenezwa. Kwa mfano, mtu huyo anapokea mshahara kwa mwezi Sh.100,000, wapo walimu hao baada ya Bodi kuongeza yale makato, nina uhakika na ninachokizungumza. Anakaa sehemu anakotakiwa atumie nauli, unamtegemea kila siku saa 1.00 atakuwepo ofisini? Maana umeshampa leseni kwamba huyu ni mwalimu, ana leseni hii ya kitaalam lakini mwisho wa siku hatimizi yale anayotakiwa ayatimize na kuna mtu anamkwamisha ili asiweze kuyatimiza. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, wakati huo huo, huu Muswada umemzungumzia zaidi mwalimu lakini simwoni mwajiri. Nataka nipate ufafanuzi kwamba endapo mwajiri atakuwa hamtendei haki mwalimu huyu, kwa sababu Tume ni kama imeshindwa kazi kuwatetea walimu. Sasa *in case* mwajiri hamtendei haki mwalimu huyu, nafasi ya Bodi ni nini kwa mwalimu huyu? Naomba nipate ufafanuzi wa jambo hilo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kitu kingine nachotaka kukizungumza kwa kifupi ni hizo ada za leseni ya kuingilia na ya mwaka, tuziangalie kwa kiwango chake. Hata kama mtu anasema tusiwaone walimu kwamba ni watu maskini, hawana uwezo, sisi hatuzungumzii vyanzo vingine, tunazungumzia chanzo chake alichokisomea mshahara wake, je, unakidhi haja ya haya mambo? Kama mtu ana chanzo kingine, hiyo ni *out of our business*, huko ni kujishughulisha kwake. Tunamchukulia mwalimu ambaye anaamka asubuhi, kama mnavyojua mwalimu ana kazi nyingi, aandae *scheme of work, lesson plan, log book*, kuna vitu chungu nzima. Wakati anaviandaa hivyo vitu, ana utulivu wa *mind* kwenda *deliver*? Unampimaje weledi wake? Ndiyo swali la msingi. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukiangalia kwenye hii taarifa ya Mheshimiwa Waziri, ukurasa wa tano pale kwenye matokeo ya kuwa na Bodi ya kitaalam ya Walimu, kipengele cha 1 anasema, kuinua hadhi ya taaluma ya ualimu na walimu kwa kusajili walimu wote kulingana na viwango vyao. Kwangu nafikiri hadhi ya mwalimu haiwezi kuinuliwa na kusajiliwa. Hadhi ya mwalimu itainuliwa na kufundishwa atakayofundishwa, mambo atakayopewa na thamani yake yeye kama mwalimu. Kumsajili hakumaanishi kwamba utainua hadhi yake na wala weledi wake hauwezi kuinuliwa kwa kumsajili. Weledi wake utainuliwa kule chuoni anakopata mafunzo. Wakati huo huo weledi huu utainuliwa endapo wale wakufunzi wanaomfundisha wapo katika *mind* ambazo hazina *stress*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru. (Makofi)

MWENYEKITI: Hayo ndiyo mambo ya Mheshimiwa Tunza Malapo, mwalimu haswa. Tunaendelea, nilikuwa nimetaja Mheshimiwa Seif Gulamali, atafuatiwa na Mheshimiwa Shally Raymond na Mheshimiwa Ruth Mollel ajiandae.

MHE. SEIF K. S. GULAMALI: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza nakushukuru kwa kunipatia nafasi nami kuwa miongoni mwa wachangiaji katika huu Muswada. Pili, namshukuru Mheshimiwa Waziri wa Elimu pamoja na Naibu Waziri wa Elimu kwa jitihada kubwa wanazofanya kuleta mabadiliko katika sekta ya elimu. Pongezi nyingi sana kwenu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pamoja na pongezi hizo, kwanza nawashukuru na kuwapongeza kwa kuleta huu Muswada. Huu Muswada ulichelewa sana kuletwa ndani ya Bunge hili kwa ajili ya kupitishwa. Muswada huu ambao tunaupitisha, tayari ulishakuwepo katika nchi mbalimbali duniani. Kwa mfano, nchi kama Ghana, Nigeria na South Africa wanao. Hata Kenya walipitisha Muswada huu mwaka 2015. Kwa hiyo, ni Muswada ambao ulikuwa unahitajika hata kabla siku ya leo, lakini nashukuru kwa sababu ya kuliona hilo, mmeuleta na inakuwa sehemu mojawapo ya kuleta mabadiliko makubwa sana katika sekta ya elimu katika nchi yetu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nilikuwa na mapendekezo katika Muswada huu. Muswada huu umekuja ukiwa unawalenga walimu peke yake. Nafikiria kwamba kama Muswada huu umefika, ndani yake ungewekwa walimu lakini pia na wahadhiri. Kwa nini tunasema wawekwe pia na wahadhiri? Mkiangalia majukumu yaliyopo ndani ya Muswada huu, majukumu haya haya yanawalenga pia wahadhiri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, wahadhiri pia katika vyuo mbalimbali wana taasisi na jumuiya zao. Kwa mfano, ukienda pale *University of Dar es Salaam*, wana Jumuiya ya Wanataaluma inaitwa *UDASA*. Hata ukienda *University of Dodoma* wana Jumuiya ya Wanataaluma inaitwa *UDOMASA*. Kwa hiyo, unaona hizi Bodi zipo katika vyuo. Sasa hivi vyuo vina Bodi zao kama vyenyewe, je, iko wapi Bodi inayochukua Bodi zote za vyuo hivyo? Kwa mfano, *UDOM* hata *UDSM* na vyuo vingine, iko wapi Bodi inayosimamia hao wahadhiri wote kuangalia maslahi yao na ubora?

Mheshimiwa Mwenyekiti, madhumuni mengine ya hii Bodi ni kutambua viwango vya utaalam wao; kuwasajili; na kutambua wahadhiri waliopo ndani ya nchi yetu. Hili jambo linawezekana kwani ukiangalia nchi kama Marekani unaweza kutambua ndani ya nchi yao kuna wahadhiri wangapi. Marekani wana *PhD holders* 67,000 na zaidi; Ujerumani wana *PhD holders* 28,000 na zaidi; Japan hivyo hivyo; na South Africa ina *PhD holders* 2,060. Je, Tanzania tuna *PhD holders* wangapi hatujui, hata ukienda ku-*search* huwezi kupata, sana sana tunafanya *guessing*. Bodi hii ni muhimu sana kwanza kuwatambua wenye *PhD; masters* na *degree* kwa sababu lengo lake ni kuwatambua na kuhakikisha kwamba wanafanya kazi zao kwa utaalam. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, napendekeza ndani ya Bodi hii kukawepo na Wahadhiri. Bodi iwe na *department* labda ya Wahadhiri; ya waliofundisha *form five* na *six, form one* mpaka *form four* lakini pia ya watu wa *primary*. Kwa kufanya hivi itasaidia kuhakikisha kwamba una-*regulate* elimu yetu katika nchi yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hili wazo Waziri akiliona linafaa anatakiwa alichukue na ali-*edit* hapa kwenye kichwa cha habari kwa sababu madhumuni haya yapo na katika nchi zote duniani unakutana nayo, ukienda kuangalia *USA, UK, India*, mfumo ni huu huu. Kwa hiyo, hapa ni kuongeza tu kipengele hicho kwa sababu leo katika kudhibiti tuna wahadhiri wanaofundisha vyuo vikuu, kupitia Bodi hii inaweza ku-*monitor* wahadhiri wetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo unaweza kukutana na malalamiko ya watoto wa kike katika vyuo vyetu wakinyanyasika kijinsia na mambo mengine tofauti, hata watoto wa kiume wananyanyasika kupitia utaratibu huo huo. Kukiwepo na Bodi, wanafunzi hawa wanaweza kuwasilisha malalamiko yao katika Bodi na ikawalinda kwa kufuatilia mienendo yao. Ukiwasilisha malalamiko chuoni, chuo kinaangalia umuhimu wa mwalimu katika chuo chenyewe kwa sababu kikimuondoa kitaathirika kama chuo kwa hiyo kinabidi kilinde maslahi ya mwalimu au mhadhiri. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nimuombe sana Mheshimiwa Waziri, lazima Bodi hii iwa-*include* na wahadhiri kwa sababu hata wahadhiri wanalilia Bodi yao. Kwa hiyo, ingekuwa vizuri sana hii Bodi ikawaingiza na hawa wahadhiri, itasaidia sana ku-*regulate* elimu katika nchi yetu. Katika mchango wangu nilitaka kugusia suala la kuwaingiza hawa wahadhiri katika Bodi hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napongeza kwa sababu ukishakuwa na Bodi itaweza ku-*monitor* hata ubora wa elimu kwa sababu tuna *PhD holders* wengi *fake* na tuna *fake masters* nyingi sana zinaingia ndani ya nchi yetu. Kukiwa na Bodi lazima hawa waliochukua *PhD* nje ya nchi lazima waje wasajiliwe ndani ya nchi yetu ili tuwatambue ni nani na nani na wamesoma watu na kwa *qualification* gani.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kingine kuna wahadhiri ambao wanatafuta kazi ya kufundisha hawawezi kupata vyo. Anakuja hapa mhadhiri ana elimu yake lakini hapati chuo lakini kukiwa na Bodi atakuwa *registered* pale kwa hiyo chuo ambacho kitakuwa na uhaba wa mhadhiri fulani, kupitia Bodi hii itaweza kusaidia upatikanaji lakini pia kutambua uhaba wa hizo *qualification*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumeona Kenya kuna *standard*, hata kwa Bodi hii kuwe na *standard* ya kumtambua huyu mwalimu ambaye tunataka kumpa ualimu. Kwa mfano, Kenya ili uweze kuwa mwalimu lazima ufanyiwe *interview* na upate alama 'C' na sisi kupitia Bodi hii tuna-*graduate* wengi sana, kila mmoja anasomea ualimu na akishamaliza kusoma tayari naye kawa mwalimu. Kupitia Bodi itaweza kuwafanyia *interview* au kuwapa mtihani ambao utawasaidia kuchuja walimu, siyo kila anayesomea ualimu naye ni mwalimu. Ni sawa na wanaosomea uhasibu, unasoma uhasibu lakini unaenda kufanya mtihani wa Bodi ya Uhasibu uki-*qualify* unaenda kufanya kazi ya uhasibu. Kwa hiyo, hata hii Bodi naamini itaenda kufanya kazi hiyo. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuisitiza sana wahadhiri waingizwe katika Bodi hii. Hii itasaidia ku-*monitor*

elimu yetu kuanzia chuo kikuu mpaka shule ya msingi na chekechea.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mchango wangu ni huo katika kuhakikisha kwamba tunaboresha elimu yetu. Ahsante sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Gulamali kwa mchango wako mzuri. Tunaendelea na Mheshimiwa Shally Raymond na Mheshimiwa Ruth Mollel.

MHE. SHALLY J. RAYMOND: Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana kwa nafasi hii jioni hii ya leo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naanza kwanza kwa kumshukuru Mungu kwa kutupa uhai tuwepo hapa kuzungumzia suala la walimu na hii Bodi ya Kitaaluma ya Walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwalimu ni mtu muhimu sana katika maisha. Naamini kwamba ukitoka kwa mama mtu mwingine ambaye anakulea zaidi katika maisha ni mwalimu. Uwe ni mwanaume au mwanamke, mwalimu ni mtu ambaye anaheshimika na ndiye ametufanya hivi tulivyo hapa. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni bahati mbaya ukiwauliza watu au wazazi mtoto wako unataka awe nani? Watakuambia zile kazi ambazo zinaingiza fedha nyingi. Ukimuuliza *engineer* atakuambia nataka mwanangu awe *engineer*, ukimuuliza daktari atakuambia nataka mwanangu awe daktari, ukimuuliza mfanyabiashara atakuambia nataka mwanangu awe Mkurugenzi na awe *CEO*. Ukimuuliza mwalimu, kwa vile anajua dhana halisi ya mwalimu atasema, natamani mwanangu awe mwalimu lakini hii fani siyo nzuri kifedha. Mwalimu anayeifahamu kazi yake, mwalimu aliyefundishwa somo la malezi, angetamani mwanae awe mwalimu kwa sababu hata katika wanawake bora nasikia ni walimu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nirudi sasa kwenye Muswada na niende kwenye Sehemu ya Tatu inayozungumzia kuhusu *registration*. Kuna vipengele vingi vimeainishwa pale lakini naomba kusema kwamba kutokana na shule nyingi zilizopo nchini, shule za Serikali, shule za *private* na shule ambazo ni za kujitegemea tu tuseme, kwa kuwa na hii Bodi itasaidia sasa hata wale ambao wanakuja kutoka nje kuanzisha shule zao wajue wanapata walimu ambao wanakidhi vigezo na Serikali yenyewe ijue inapata walimu ambao wanakidhi vigezo. Kwa hiyo basi, kuwa na hii Bodi itasaidia ku-*register* walimu kutokana na *qualification*, aina zao za ualimu na ngazi zao na hata atakapokwenda kusoma naamini atakachongezea kitamsaidia yeye kuongeza hata kipato chake atakachokuja kulipwa baada ya kusoma mafunzo anayotakiwa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naungana na aliyesema awali kwamba hii Bodi isishughulikie tu walimu wa shule za *primary* na *secondary* bali iende hata kwa walimu wa vyuo. Tunaelewa kwamba ili mwalimu wa chuo abakie pale chuoni kuwa *Assistant Lecturer* lazima awe ame-*perform* vizuri. Atakuwa amefaulu vizuri sana lakini atakuwa bado hana yale madili ya kialimu na ndiyo maana yake wakishakuwa *Assistant Lecturers* ili ukawe *lecturer* lazima upitie kozi mbalimbali. Kwa hiyo, napendekeza kwamba walimu wa vyuo nao wafikiriwe kuingia katika Bodi hii. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kuangalia taaluma tu kwa mwalimu haitoshi na hapa katika Muswada wote haikuzungumziwa namna ambavyo mwalimu anaweza akatulia sasa akajifua, akaboresha ile taaluma yake. Hapa nina maana kwamba unakuta mwalimu yuko vizuri kitaaluma, lakini ana shida fulani fulani kutoka kwenye familia na anapoamka ili akafundishe mwanafunzi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, hapa nazungumzia katika zile Maslow *Hierarchy of Needs*, tuseme mojawapo *shelter*. Unakuta mwalimu ameamka kwenye nyumba duni sana anakwenda kufundisha wanafunzi ambao wengi wao wameamka kwenye nyumba bora, unadhani mwalimu huyu

atatulia kweli ajiendeshe kitaaluma wakati ameweka mkono kwenye tama anafikiria akirudi nyumbani anaingiaje pale. Mwanafunzi anamsaidia mwalimu vitabu akifika pale hakuna hata mahali mwalimu anaviweka vile vitabu vizuri. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba Muswada huu ukipita ifikiwe tena njia nyingine ya kuboresha maslahi ya walimu na kuwafanya wawe na *settled minds*. Nyumba za walimu ziboreshwe, mafao ya walimu yafikiwe, mwalimu apewe mshahara ambao unalingana na kazi anayofanya. Mwalimu anaamka alfajiri kabla ya mtu yeyote kuwahi shule, kengele igongwe, apange watoto aingie darasani. Mwalimu atarudi wa mwisho, akipitia *lessons* lakini mwalimu huyo huyo ni yeye anafua watu kama hawa waliokaa hapa ndani, wote mmepitia kwa walimu lakini kipato chake ni kidogo kuliko wengine. Naomba sana Wizara ya Elimu iangalie hilo ili walimu waishi kwa raha, watembee vifua mbele na wakifikiria kugawa akili na uwezo wao ili tuweze kuwa na Taifa zuri ambalo linaweza kufikiri kimaendeleo zaidi. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumekuwa na madai ya walimu muda mrefu na hapa naichomeka hiyo pia wakati tunapowafikiria kuwatengeneza Bodi lakini tuitengeneze hii Bodi wakati madai yao jameshatekelezwa, wamelipwa mishahara yao, wana amani na nchi yao, wanaweza sasa kwenda kufanya vizuri. Tuna bahati kipindi tunachozungumzia sasa Kiongozi wetu aliyepo madarakani Mheshimiwa Dkt. John Pombe Magufuli alikuwa Mwalimu na pia mkewe Janeth ni Mwalimu, kwa hiyo, huu Muswada umekuja wakati muafaka kabisa, wakati ambapo watu waliopitia dhiki hizo wako katika madaraka na watawafikiria wenzao. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, siyo hayo tu, pia naomba walimu wafikiwe katika *incentives*, waongezewe au wawe wanapewa *hardship allowance*. Naamini kabisa mwalimu akipewa vitu vya kumpa motisha, hata wengine wanaokuja nyuma wasiopenda kazi ya ualimu wataikimbilia na Bodi kama hii itakuwa na maana, hakuna sababu kuizungumzia

Bodi ambayo inaenda kuzungumzia watu ambao bado wana malalamiko. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nikienda tena pale kwenye madhumuni ya Muswada huu ile Sehemu ya Tano inaweka masharti kuhusu malalamiko ya walimu. Malalamiko haya yamekuwepo miaka yote, siyo malalamiko ya kubuniwa na kwa vile sasa yanaenda kufika mwisho kwa kuwa na hii Bodi tunataraji basi tukiunga mkono wote Muswada huu ukapita basi kuanzia mwaka 2020 hivi wala hatutafika huko malalamiko ya walimu yatakuwa hayapo tena katika nchi yetu ya Tanzania. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika ile Sehemu ya Saba inayozungumzia makosa na adhabu, makosa mbalimbali yaliyozungumziwa hapa yakiwepo ya kufundisha bila kusajiliwa na mengineyo, naomba nipendekeze kwamba siku za nyuma walimu hao walikuwa wanafundisha wakiwa na ma-*inspector* wanawapitia shuleni mara kwa mara, wanafunzi na walimu walijua ma-*inspector* wanakuja. Kwa hiyo, naomba katika kuboresha japo halitaingia kwenye huu Muswada, lakini ifikiwi pia walimu hao wawe na watu wa kuwazungukia mara kwa mara, badala ya kuwafikisha kwenye adhabu wawe wameshajirekebisha kabla hilo jambo halijafikia wakati wa kupeana adhabu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, sikuwa na mengi zaidi ya hayo, naomba kuwasilisha na naunga mkono hoja. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa kwa mchango wako mzuri tu. Tunaendelea na Mheshimiwa Susan Lyimo, atafuatiwa na Mheshimiwa Magdalena Sakaya.

MHE. SUSAN A.J. LYIMO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kunipa fursa nyingine siku ya leo kuweza kuchangia katika Muswada huu muhimu sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, siku zote najjuliza hivi huwa tunatunga sheria ili nini? Naamini tunatunga sheria ili kutibu jambo fulani na tunatunga sheria tukiamini kwamba

walengwa wanakubaliana na mambo mengi kwa sababu ndiyo yanayokwenda kuwa-*affect*. Katika hili walengwa wakuu ni walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi niko kwenye Kamati ya Huduma na Maendeleo ya Jamii na tumechambua Muswada huu kwa kina, tumekuwa na wadau mbalimbali na wadau hawa wengi hawakukubaliana kabisa na Muswada huu. Sababu kubwa ni ile ambayo Waheshimiwa wengi wanaongelea nalo ni suala la chombo kimoja cha kuwasimamia walimu lakini tumeendelea kuwafanya walimu hawa kama kuku wa kienyeji yaani wana vyombo vingi. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba nirejee walichokisema. Walimu wamekuwa na vyombo vingi kiasi kwamba wanajifananisha na wafungwa. Kwa mfano, wanasema, hata wafungwa wa mauaji hulindwa gerezani na askari wa aina moja tu ambaye ni Askari Magereza. Hatujawahi kuona vikosi vyote vya majeshi vikipelekwa gerezani kuwalinda wafungwa. Hata kwenye hitimisho lao wanasema kwamba wanaomba sana hili jambo au huu Muswada ungesubiri. Ukienda kwenye maoni ya Chama cha Walimu nao wanasema hivyo hivyo, hiki ni chama cha kuteteta haki za walimu na wanadai wao ndiyo walimu walioko madarasani. Nadhani tuna kila sababu, sawa tutapitisha kwa wingi wetu lakini kimsingi bado huu Muswada ulikuwa haujaiva kwa sababu una makosa mengi. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, niseme tu kwa mfano, kumekuwa na hoja kwamba hii Bodi ya Kitaaluma ukiangalia kuna taaluma nyingine nazo zinasimamiwa na Bodi na mifano inakuwa kwa mfano *Doctor's Board, Engineers Board*, lakini tuwaulize, hivi hizo Bodi mnazozifer zenyewe zina Tume? Hazina! Kwa nini ni walimu tu? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, ukiangalia hoja ya kwamba walimu wanasimamiwa na vyombo zaidi ya vitano na leo tunaongeza cha sita ni kweli na nadhani siyo sawasawa. Ukiangalia huu Muswada mzima kama ambavyo

wengine wamesema *seriously* ni kuwadhibiti walimu. Ukiangalia toka mwanzo mpaka mwisho hata hii hotuba ya Waziri hivyo hivyo, ni kuwadhibiti zaidi. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, *TSC* sawa najua ile ni Kamisheni ya Utumishi na hii ni kwa *public*. Tukasema kulikuwa kuna shida gani hawa walimu ambao sasa wanakuwa *included* na wale wa *private school* kwa nini nao wasiingizwe huko tukafanya maboresho. Hivi ni rahisi kuwa na sheria mpya au ni rahisi kufanyia *amendment* sheria ambayo tunayo? (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukiangalia hata Chama cha Walimu Tanzania wanasema hivyo hivyo kwamba wanakubaliana na *TSC* iboreshwe ili tu wawaingize kwa sababu *TSC* iko mpaka kwenye Wilaya. Yalikuwa ni mawazo ambayo nadhani yangeungwa mkono lakini Serikali ikishaamua jambo lake inakuwa hivyo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukiangalia Muswada nasema ulikuwa haujaiva, kwa sababu tumejitahidi kwenye Kamati kuufanyia maboresho, vilevile tulikuwa na Wizara kama kawaida, Ofisi ya *AG* lakini ukiangalia suala hili la Mwenyekiti wa Bodi ateuliwe na Rais lilizungumzwa na wadau wameweka mapendekezo na sisi tukauliza. Wameleta majibu yao, haya hapa wakasema hata kwenye Bodi nyingine Wenyeviti na wajumbe wanateuliwa na Waziri. Kwa hiyo, masuala kama haya yanatia aibu na ndiyo sababu nilimuuliza *AG* hii ni sawasawa na akanijibu akasema siyo sawa. Sasa unajiliza kama *AG Office* ilikuwa kwenye Kamati hili hawakuliona na wamekuja wakatuambia ni sawa? Kwa hiyo, nadhani kuna tatizo. (Makofi)

Mheshimia Mwenyekiti, sasa niende kwenye Muswada, hiyo ilikuwa ni *preamble*. Katika Muswada huu naanza na *section 5*. Pamoja na kwamba nitakuwa na *amendments* zangu kesho lakini niseme tu kwamba hii *composition* ya Bodi haijakaa vizuri kabisa, nimelisema ndani ya Kamati na nalisema ndani ya Bunge.

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo tunaongeza kitu kipya kabisa kwa sababu tunaingiza *private sector* kwenye Bodi hii na *private sector* tunaweza kusema ni *about 20 percent* ya walimu wote. *If that is the case*, ni lazima kuwe na *representation* ya *private sector*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba pia na AG atusaidie, kile kifungu cha 5(1)(iv), mimi najua *members* wa Bodi wanafanana kwa maana ya kwamba haendi pale kama sekretarieti au mtumishi. Ukisoma Kifungu cha 5(1)(iv) kinasema, *two members appointed by the Minister from amongst persons with requisite qualifications to assist the Board in the discharging of its functions*. Sasa najjuliza hii ni kazi ya *member* wa Bodi au ni ya sekretarieti? (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nadhani kwa sababu kuna kifungu cha 12 ambacho kinazungumzia sekretarieti, hawa watu waende kule. Hapa tunahitaji *members* ambao wanakutana mara chache na hawa hawawezi kuwa na *function* ya kumsaidia *Registrar*. Hawa wanakuja kwa ajili ya maamuzi au mambo maalum. Kwa hiyo, hicho kifungu kiondoke lakini kiwe *replaced* na walimu wawili kutoka kwenye *private sector*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nasema na narudia kusema, kama alivyosema Mheshimiwa Anatropia asubuhi, utaona Waziri ana jukumu kubwa kweli la ku-*appoint*, *appoint*, *appoint*. Mimi nadhani kwa sababu hapa Tanzania tuna vyombo vikubwa ambavyo ni *umbrella* vya walimu, kuna Chama cha Walimu Tanzania au *Tanzania Teachers Union – TTU*, vilevile kwenye upande wa *private* tuna *TAPIE*, tuna cha CHAKAMWATA ambacho mimi nilikuwa sikijui vizuri, kwa hiyo, kuna kila sababu ya hizi *organisation* zi-*nominate* watu wake halafu waingie kwenye Bodi na siyo Waziri kwa sababu hakutakuwa na hiki kitu tunaita *carrot and stick*. Kwa hiyo, nadhani kuna hiyo haja ya kuona kwamba hizi *organisations* kubwa namna hii zi-*nominate* watu wake waingie kwenye Bodi. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukienda *section 7* anasema kwamba kazi ya Bodi ni pamoja na ku-*suspend*, lakini hawa walimu tayari wameajiriwa. Sasa nilikuwa naomba kujua kwa mfano wale wa Serikalini (*public*), je, Wizara ya Utumishi itakuwa *consulted*? Nani ana *mandate*? Ndiyo mambo kama haya tunasema inabidi yaangaliwe. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini pia mwalimu kwa mfano amekosea amelewa, kama amelewa ameshindwa kufundisha maana yake taaluma imeathirika, lakini vilevile kiutumishi amefanya makosa. Naomba majibu kutoka Serikalini, huyu mwalimu atachukuliwa hatua na Bodi, *TSC* au Wizara ya Utumishi? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, haya ndiyo mambo ambayo tunaona kwamba kulikuwa kuna kila sababu ya kusubiri ili tu-*harmonise* halafu tuone tunaendaje mbele. Hakuna sababu ya kutunga sheria ambayo kimsingi haitaweza kufanya kazi kwa sababu *TSC* atasema mimi hili ndio jukumu langu, amelewa kwa hiyo, ni suala la kiutumishi, huyu wa Bodi atasema ameathiri taaluma wanafunzi hawajafundishwa vizuri. Kwa hiyo, haya ni mambo ambayo naona yanakinzana sana. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukienda kwenye suala hilo hilo la Waziri kuteuwa, ukienda hiyo *section 14*, wale watu wawili wa mkoani ambao anawaita *supervisory officer*, ambao nadhani pia wawe ni *Assistant Registrar* kwa sababu wanaenda kufanya kazi hiyo, hawaendi ku-*supervise* chochote. Nadhani kazi hii ni *competitive* kwa nchi nzima. Mimi nilikuwa nadhani iwekwe kwenye gazeti watu wa-*apply* halafu Bodi ndiyo itasimamia wakati wanafanya hiyo kama ni *interview, whatever, then* wale watakaopatikana ndiyo waletwe Waziri awapeleke huko. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashukuru hili la *criteria za registration* walau Serikali imekubali, sijaona *ammendments* zao kwa hiyo sijui, lakini ukiangalia zile *criteria za registration* mambo yalikuwa mazito kwelikweli, nadhani kesho nitaona. Maana *ammendment* yangu imeletwa lakini ya Serikali

sijaiona isije ikawa na-*repeat* na sijajua ni kwa sababu gani hazijaletwa? Sijajua kama wanavizia waone kwanza zetu halafu ndiyo waende wakabadili? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine ambalo nataka kulizungumzia ni kuhusu *renewal* ya leseni. Tulikuwa tunahoji kuhusu *license, license* ndiyo inapaswa kuwa *renewed* na sio *registration*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, huu Muswada ukiangalia ile *Part IV* kwa kweli Mheshimiwa AG naomba usome *section 41(3)(b)* utuambie hiyo sentensi ina maana gani? *If the employer of a person is identifiable from the details of the compliant, the employer.* Ndiyo sababu nasema haya mambo yanatia kidogo kashkash, kwa hiyo, nadhani kuna kila sababu ya kwenda kupitia na kuona.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lingine ni kwamba hawa watu wanapokuwa *registered* wanakuwa *gazetted*, lakini wakifanya makosa wakiwa *de-registered* mnataka wapelekwe kwenye magazeti yote nchi nzima tena ambayo yana *circulation* ya haraka. Hii nia ni ovu, mnataka kuwadhalilisha walimu. Kwa nini na katika hilo msiwaweke kwenye gazeti, mnataka kuwaweka kwenye *local news paper* ili kila mtu aseme aah, mwalimu yule alifanya vile amefukuzwa. Kwa hiyo, nadhani hiyo siyo sawasawa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimalizie kwa kusema kwamba sisi CHADEMA kumbe tulikuwa *far ahead* kwa Serikali kwa sababu kwenye *policy* yetu hii hapa, kwenye masuala ya taaluma ya walimu tuna sera yetu na tunasema kwamba, CHADEMA itaanzisha Sera ya Maendeleo ya Walimu ambayo lengo lake litakuwa ni kuweka miongozo ya vigezo vya chini vya mahitaji ya mafunzo kwa walimu, kwa kuzingatia mahitaji ya wanafunzi na mitaala. Sera hiyo, itaweka utaratibu kwa ajili ya kumuendeleza mwalimu kitaaluma kila wakati ili kuboresha utendaji kazi wa mwalimu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, unaona ni jinsi gani sisi kwenye masuala ya walimu tumewapa walimu

kipaumbele kwamba, lazima waendelezwe. Hii ya kwenu niseme tu mnawadhibiti, mmeanzisha ile Tume mkasema mtawapandisha madaraja, mtawaongeza mshahara, *this is the third year* hamjafanya hivyo. Leo mnasema kwamba mtaimarisha utaalamu wa walimu, mtawapa mafunzo, hamna hata fedha, mtaweza je kuwaendeleza kitaaluma? Hata hizo sehemu za kuwaendeleza hakuna. (*Makofi/Vigelegele*)

(*Hapa kengele ililia kuashiria kwisha kwa muda wa mzungumzaji*)

MWENYEKITI: Ahsante sana kwa uchambuzi wako Mheshimiwa Lyimo. Tunaendelea na Mheshimiwa Magdalena Sakaya, atafuatiwa na Mheshimiwa Paschal Haonga.

MHE. MAGDALENA H. SAKAYA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nami pia nikushukuru kwa kunipa nafasi niweze kuchangia Muswada ambao uko mbele yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuwepo kwa chombo hiki cha kudhibiti taaluma za walimu binafsi naona siyo tatizo. Tatizo kubwa ambalo naliona mimi ni kuwepo kwa vyombo vingi vinavyozungumzia masuala ya walimu na kusababisha mzigo kwa walimu kwa sababu, ukiangalia kila chombo kinachoanzishwa lazima mwalimu anatakiwa alipe ada, kwa hiyo, hilo ndio tatizo kubwa. Kwa hiyo, kila kinachoanzishwa lazima mwalimu ahusike, ndiyo maana Wabunge wengi wanasema kwamba, angalau tuwe na vyombo vichache ambavyo vitaangalia masuala yote kwa pamoja ili mwalimu awe amepunguziwa mzigo mkubwa. Tatizo kubwa hapa ni kwa nini kunakuwepo na vyombo vingi vya masuala ya walimu? Kwa nini tusiwe na chombo kimoja ambacho ni imara, *very strong*, cha kuweza ku-*accomodate* masuala yote ya walimu?

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mfano, Muswada huu ambao uko mbele yetu kuna masuala mengi ambayo yanaingiliana sana. Ukiangalia majukumu ya Tume ya Walimu pamoja na ya Bodi hii inayoanzishwa kuna masuala kwa

mfano, Bodi inasajili na Tume inasajili; Bodi inatoa namba ya usajili, Tume na yenyewe pia inatoa namba ya usajili; Bodi inaadhibu, Tume na yenyewe inaadhibu. Sasa swali la kujiuliza hii sheria ikipita hapa ikisainiwa tayari inakuwa ni sheria, wakati huohuo Tume inaendelea na kazi zake kama kawaida. Swali la kujiuliza je, nani atakaye-*step down*? Nani atakayeacha kufanya shughuli zake maana Tume itakuwa inafanya shughuli zake kama kawaida wakati huohuo na Bodi imeshasajiliwa iko kisheria inaanza kufanya kazi zake? Kwa hiyo, kuna mwingiliano, Mheshimiwa Waziri atufafanulie atakapokuja ku-*wind up*, kwenye masuala haya yanayoingiliana baada ya Muswada kupita kuwa sheria haya masuala yatakuwaje kwenye utekelezaji wake? Hilo ni suala ambalo tungenda kupata ufafanuzi baadaye wakati wa ku-*wind up*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia zipo taarifa kwamba, kuna utaratibu mpya umekuja kwa ajili ya kupandisha madaraja ya ualimu. Kwa taarifa ambazo tumezipata ni kwamba, sasa hivi utaratibu utakuwa siyo kwa kufuata miaka aliyojiriwa mtumishi, utakuwa kwa kuangalia utendaji wake, nidhamu kazini na mambo kama hayo. Sasa wakati utaratibu huu unakuja walimu wana malalamiko ya muda mrefu, ya miaka mingi, wanafanya kazi bila kupandishwa madaraja zaidi ya miaka 10. Wengine wameenda kusoma walikuwa *Diploma level*, wameingia *Degree level*, wako palepale. Wengine walikuwa *Certificate* ana Diploma yuko palepale. Mwingine ameenda kusoma alikuwa na *Degree* ameenda *Masters* yuko palepale. Badala ya kuwapandisha kwanza tunaleta tena utaratibu mwingine kwamba, tutakuwa tunawapima kwa kuangalia uwajibikaji, nidhamu na mambo kama hayo. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kama kweli hili ni sahihi na tunaamua kwamba sasa utaratibu wa walimu wa kuwapa madaraja itakuwa ni hisani ya mtu anayemsimamia kazi, nina imani kabisa wapo walimu ambao hawatakaa wapandishwe madaraja kabisa kwa sababu, ni hisani ya mtu. Nayakupima kwamba unafaa kupandishwa au haufai ni mimi Sakaya, mpaka ukidhi vigezo ambavyo navitaka ni

hisani yangu. Naomba kama utaratibu huu kweli upo lazima Serikali iangalie mara mbili-mbili. Jamani walimu hawa ni fani muhimu mno, ni daraja muhimu mno, lakini mambo tunayowawekea inakatisha tamaa. Leo tusingekuwa hapa kama siyo walimu, lakini kila kitu mwalimu ni shida. Kwa hiyo, kama hilo lipo naomba Serikali itoe macho zaidi ya mawili kwenye sekta ya ualimu, walimu wapewe moyo, wawe *promoted* kwa wakati, tuweke utaratibu ambao kila mwalimu atapanda kwa wakati wake na siyo kwa ajili ya hisani ya mtu, itakuwa ni shida kubwa sana. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine, nikienda kwenye Muswada sasa kifungu cha 29, kinasema kwamba, mtu hatafanya kazi yoyote ya ualimu au kuajiriwa mpaka awe *registered*. Swali ambalo naomba kuuliza nipatiwe majibu, wakati mwingine watoto wetu wa *form six* na *form four* wanapokuwa wamemaliza shule wanasubiri kwenda vyuoni wanakwenda kujitolea kwenye shule ambazo hatuna walimu labda wa sayansi, jografia au historia, wanatumia ule muda wao wa kupumzika nyumbani kwenda kujitolea shuleni kusaidia wadogo zao na walikuwa wanasaidia sana. Sasa naomba kujua, baada ya sheria hii kupita hawa waliokuwa wanajitolea wakati mwingine bure kabisa, wakati mwingine walimu wale wanawaangalia kutoka kwenye mifuko yao au wazazi wanawaangalia, je, huu utaratibu huu umekufa au utaendelea kuwepo? (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, wapo pia wanafunzi ambao wanamaliza *form four* shule shikizi kama Kaliua na maeneo mengine. Wale walikuwa wanachukua watoto ambao wamemaliza *form four* wanasaidia kutoa elimu maeneo ambapo hakuna walimu, wazazi wamejenga shule zao wenyewe na kwa kweli wamesaidia maana maeneo yale ilikuwa hakuna kusoma, mtoto hasomi kabisa, lakini leo wamewasaidia watoto wale wanasoma, kwa elimu yao ya *form four* wanawasaidia watoto wale na baadaye wanakua wanakwenda shule za kawaida ambazo ni shule za Serikali. Naomba kujua kwa sheria hii sasa, je, wale walimu waliokuwa wanajitolea hata kwenye zile shule shikizi za

primary ambapo ni *baby class* na darasa la kwanza na la pili, hawataweza kufanya kazi hii tena au itakuwaje? (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala lingine nikienda tena kwenye kifungu cha 35, kinazungumzia kuhusu Bodi kufuta usajili. Bodi inaweza kutoa jina kwenye usajili, wameweka mambo mengi pale, lakini naomba nizungumzie suala lile la kwanza tu ambalo linasema kama atashindwa kulipa ada.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tumeshazungumzia kwamba, kwanza walimu wana mzigo mkubwa. Kwa hiyo, naomba hiki kifungu kiangaliwe, ameshindwa kulipa ada kwa muda gani? Je, kuna sababu ya msingi imemfanya ashindwe kulipa ada? Je, alikuwa mgonjwa au anauguliwa? Naomba kifungu hiki pia kiseme kushindwa kulipa ada kwa muda kadhaa na kwa sababu ambazo hazina msingi, lakini tukisema tu kwamba, ameshindwa kulipa ada halafu ndiyo anaondolewa kwenye usajili, hili ni tatizo. Haya mengine nakubaliana nayo, lakini hili la kwanza ni lazima tuweke muda, kama hiki kifungu cha 37 ambacho kimesema angalau mtu anapewa miezi 12, ilivyo hivi ni kwamba akipitiliza hata mwezi mmoja tayari anafutiwa kwa sababu, anaweza akawa na sababu. Kwa hiyo, naomba hili liwekewe *consideration* kwamba uwepo muda maalum kuhakikisha huyu mwalimu aliyeshindwa kulipa ada na ufanywe uchunguzi wa kutosha kwa nini ameshindwa kulipa ada, ameuguliwa, anaumwa au ana sababu zipi za msingi ambazo zimemfanya kushindwa kulipa ada kwa wakati. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, lingine ni kile kifungu cha 43, kinahusu Bodi ya ku-*appoint committee* ambayo itakuwa inashughulikia masuala ya hii Bodi. Ningeomba kabisa kwenye sheria tuone *gender* hapa, tuone wanawake. Kati ya wale watano lazima tuseme *at least* wawili wawe wanawake. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunataka kila sheria inayopita hapa Bungeni, iwe ni bodi, iwe ni kamati, iwe ni chochote, lazima jicho la mwanamke lionekane. Kwa hiyo,

naanza kwenye kamati hii na kwenye ile Bodi inayoundwa lazima *at least* kati ya watu watano walioko hapa kwenye hii kamati itakayoundwa wawili wao wawe wanawake na iwe kwenye sheria, siyo kwenye *regulations*. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwisho ni kifungu cha 52 cha kuruhusu hii Bodi kuweza kukopa. Nakubaliana na Kamati kabisa kwamba haiwezekani Bodi ikaanze kukopa kwa *discretion* zao wenyewe, lazima kiwepo chombo kingine kinachodhibiti hata kama ni Waziri, *consultations* ziwepo na kuwepo mtu anayeruhusu, waombe kibali cha kuweza kukopa. Vinginevyo walimu watabambikiwa madeni makubwa, wataambiwa walipe kwa sababu Bodi inakwenda kukopa kwa niaba ya walimu. Kwa hiyo, kama hawajapata idhini, wakajikopea wanavyotaka tu, leo tutakuja kushangaa kwamba walimu hawa ambao wameundiwa hiki chombo itakuwa kwao ni maumivu zaidi ya kunufaika na chombo hiki.

Mheshimiwa Mwenyekiti, maoni yangu ni hayo machache, nakushukuru sana. (Makofi)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Sakaya kwa mchango wako mzuri. Tunaendelea na Mheshimiwa Haonga, atafuatiwa na Mheshimiwa Dkt. Ndumbaro.

MHE. PASCHAL Y. HAONGA: Mheshimiwa Mwenyekiti, awali ya yote naomba kuunga mkono mapendekezo ya Kambi Rasmi ya Upinzani ambayo yametolewa hapa na Msemaji wa Kambi Rasmi ya Upinzani. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, naona kuanzishwa kwa Bodi hii itakuwa ni tatizo la unyonyaji kwa walimu wetu. Leo tunasema kwamba walimu watakatwa ada ya cheti cha usajili, lakini pia watakatwa ada ya leseni ya kufundishia kila mwaka, huu naona ni unyonyaji mkubwa sana kwa walimu ambao unaenda kufanyika kama tutaenda kukubali kupitisha suala hili bila kulifanyia marekebisho na bila Serikali kuzingatia ushauri wa Kambi Rasmi ya Upinzani. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, leo walimu wanakatwa na Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu, waliosomeshwa au walionufaika na Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu, leo walimu wamekopa kwenye taasisi zetu za fedha ikiwepo benki na taasisi mbalimbali, wapo walimu leo wanapokea mshahara mdogo sana, wengine wanapokea hadi Sh.50,000. Kuna mjumbe mmoja kazungumza humu ndani amesema Sh.100,000 lakini kuna wengine wanapokea Sh.50,000 na wengine hawana kitu. Sasa leo tunaenda kuwaongezea hizi ada kulipia leseni kila mwaka na kulipia ada ya cheti kila mwaka, tafsiri yake ni kwamba tunaenda kuwaongezea mzigo mkubwa sana. Nadhani kama alivyoongea Mbunge mmoja humu ndani ni vizuri hizi ada za leseni zikaondolewa ili sasa waweze kusajiliwa bure na inawezekana kabisa. Kama mnasema kwamba kwenye elimu bure mmefanikiwa sasa hili kwa nini dogo msiliweze? Unawezaje kufanya kubwa bure na hili dogo ukashindwa kufanya bure? (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ni suala la mkanganyiko wa majukumu yanayomhusu mwalimu. Wamezungumza Wabunge wengi humu ndani, leo mwalimu anaajiriwa na Utumishi, mwalimu analipwa na TAMISEMI, mwalimu anaanza kupandishwa daraja na *TSC*, naona kwamba kinachofanyika hapa ni kuwachezea walimu wa nchi hii, ni kufanya mzaha kwa walimu wetu. Mkanganyiko huu wa majukumu tunaweza kuuondoa tukawa na chombo kimoja tu cha kuhangaikea matatizo ya walimu au mambo ya walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa mfano, nchi kama ya Kenya nao wana *TSC* na siyo dhambi Watanzania kwenda kujifunza Kenya, hii Bodi ya Taaluma ya Ualimu Kenya wanayo lakini iko chini ya *TSC*. *TSC* ya Kenya inaajiri mwalimu, inampandisha daraja mwalimu, inamlipa mwalimu, inafanya kila kitu. Tanzania tunafanya vitu vya ajabu sana na hii ni aibu kubwa sana na kwenda kujifunza kwa mtu aliyefanikiwa sio dhambi. Jambo la muhimu tujifunze Wakenya wamefanyaje na baada ya hapo naamini sasa tutakuja na Bodi nzuri yenye maslahi kwa Watanzania na ambayo mwisho

wa siku itamsaidia mwalimu badala ya kwenda kuwachanganya walimu wetu. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine ni kuhusu Mwenyekiti wa Bodi ya Taaluma ya Ualimu anavyopatikana. Mnasema leo Waziri ateue Mwenyekiti wa Bodi, tutaenda kupata akina Kailima wengine. Tunajua Waziri ni kada wa Chama cha Mapinduzi, hata kama kesho CHADEMA itaongoza nchi hii bado huyo Waziri atakuwa ni kada wa Chama cha CHADEMA, hata kama ni CUF wataongoza nchi hii, lakini huyo bado atakuwa ni kada wa chama. Mwisho wa siku tutapata Mwenyekiti wa Bodi ambaye ni kada wa chama cha siasa, tutaenda kuzalisha akina Kailima wengine kwenye ualimu na mwisho wa siku matatizo yatakuwa makubwa zaidi ya kuyapunguza. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nashauri kwamba tutafute utaratibu mwingine ambao ni mzuri, huyu Mwenyekiti wa Bodi tumtafute kwa njia nyingine ambayo ni bora zaidi ambayo haitakuwa kumteua, ikiwezekana wafanyishwe hata mitihani hawa watu waweze kupatikana na sifa nyingine. Tukienda kuteua, Waziri ataenda kuteua mtu ambaye ni wa chama chake, hatutapata Mwenyekiti wa Bodi hapa tutapata kada wa Chama cha Mapinduzi na mwisho wa siku hii Bodi ya Taaluma ya Walimu itakuwa ni Bodi ya CCM, haitakuwa ni Bodi ya Walimu katika nchi hii. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukisoma vizuri kwenye Muswada huu, Bodi ina uwezo wa kukataa kumsajili mtu na sababu za kukataa zikaambatanishwa ndani ya mwezi mmoja. Tunafahamu kwamba watumishi wa umma wanaruhusiwa kuwa kwenye vyama vya siasa ili mradi wasifanye siasa mahali pa kazi na muda wa kazi. Kama wanasema Bodi ina uwezo wa kukataa kumsajili mtu na sababu za kukataa kuambatanishwa tafsiri yake ni kwamba ikionekana kwamba yule mwalimu ana mtazamo au ni mwanachama wa chama kingine uwezekano mkubwa wa kumpiga chini unaweza ukajitokeza. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukitengeneza msingi msingi mzuri wa nyumba ndipo utakapopata nyumba ambayo ni imara na bora lakini tukianza kwa msingi mbovu tutaenda kupata Bodi ambayo ni mbovu sana ambayo haijawahi kutokea katika Taifa letu. Kwa hiyo, niombe tu ni vizuri tukaa vizuri, tukatulua na tusiwe na papara ili mwisho wa siku tuweze kupata sasa Bodi nzuri na haina matatizo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, wanasema mamlaka ya Bodi pia ni pamoja na kutoa onyo, hoja ya kufukuzwa au kuondolewa kabisa kwenye orodha ya usajili kwa mwalimu atakayefanya kosa na kuhukumiwa kifungo cha zaidi ya miezi sita. Bado naona wapo watu wanaweza wakaa tu kwenye ile Bodi kwa sababu wapo chama fulani wakaamua tu kumshughulikia mtu mwingine kwa sababu ya mtazamo tofauti wa kisiasa. Ni vizuri mambo haya tukatengeneza vizuri ili tuweze kutengeneza chombo kizuri kwa walimu na mwisho wa siku mambo yaweze kwenda vizuri. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, baada ya kuzungumza maneno hayo naomba nikazie zaidi hasa hili la ada na makato ya leseni, hapa ni vizuri ikawa bure kabisa. Mishahara kwa walimu haijawahi kuongezwa, mishahara ambayo walimu wanapokea leo ni mishahara aliyoiacha Rais wa Awamu ya Nne Kikwete, Rais wa sasa hajawahi kuongeza mishahara kwa walimu. Leo mnaongeza makato, tukisema muongeze mishahara mnasema kwamba hadi mmalize Stiegler's Gorge na *Standard Gauge* ndiyo mtaongeza mishahara kwa watumishi wa umma. Sasa Rais huyu wa wanyonge, kwa kweli ni vizuri mkaangalia mambo haya tusijetukayapeleka vibaya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Serikali ipo hapa na ni Serikali ambayo imejinasibu kwamba ni sikivu, naamini kwenye hili itasikia. Kwa mtazamo wangu kama haya hayatachukuliwa maana yake Serikali itakuwa mmeweka pamba masikioni, mambo yatakuwa ni yaleyale na *business* itakuwa ni *as usual*. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nakushukuru sana na Mungu akubariki sana. *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ulikuwa umeanza kuelekea kusiko. Tunaendelea na Mheshimiwa Dkt. Ndumbaro atafuatiwa na Mheshimiwa Janet Mbene na Mheshimiwa Rehani ajandae.

MHE. DKT. DAMAS D. NDUMBARO: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kupata nafasi ya kuchangia katika Muswada huu muhimu sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, awali ya yote nitoe pongezi kwa Wizara, Mheshimiwa Prof. Ndalichako, Naibu Mheshimiwa Olenasha pamoja na Katibu Mkuu na Watendaji wote kwa kutuletea Muswada huu muhimu sana katika maslahi na maendeleo ya tasnia ya ualimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni ukweli usiofichika kwamba kwa muda mrefu tasnia hii ya ualimu ambayo sisi wengine ndiyo imetulea imekuwa ikidharaulika, haitambuliki na haiheshimiki. Ukilinganisha na fani nyingine kama madaktari, wahandisi na wanasheria kumekuwa na tofauti kubwa. Madaktari, wahandisi na wanasheria wamekuwa na sheria zao za kutambua na kulinda taaluma yao na kwa kupitia sheria hizo tumeona fani hizi zimeweza kukua, kuendelea, kuheshimika na hatimaye kupata maslahi mazuri. Hivyo Muswada huu unakuja kutibu tatizo ambalo limewakuta walimu kwa muda mrefu sana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukusoma vizuri Muswada utagundua unaongelea mambo makubwa matatu. Moja, ni usajili na utambuzi kwa walimu, kwanza kuwatambua na hatimaye kuwasajili ambalo ni jambo jema kabisa. Kwa sababu hata kama unataka kumuongezea mtu maslahi na unataka kumuelimisha zaidi kwanza lazima umtambue na umsajili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala la pili ni maadili. Wote tumekuwa tukisema na tukilalamika kwamba maadili ya

walimu yameshuka. Sasa Muswada huu unakuja kushughulikia suala hilo la maadili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, tatu, Muswada huu pia unaongelea maslahi. Tunaposema maslahi wengi tunakimbilia kwenye fedha lakini hata kumuendeleza mwalimu kitaaluma ni maslahi kwa sababu akiendelezwa kitaaluma ndipo ataweza kupata kipato zaidi. Ukimsajili na kumtambua ndipo atapata maslahi zaidi, zitatokea fursa walimu wa aina fulani wanahitajika ndani na nje ya nchi, kwa sababu umewasajili na umewatambua basi pia suala la maslahi linakuja vizuri.

Mheshimiwa Mwenyekiti, lakini kwenye suala la maslahi ni vizuri pia kusisitiza kwamba tunapofanya usajili lazima Mheshimiwa Waziri na timu yake kuangalia ni kwa jinsi gani kutakuwa na kipengele cha kuweza kuongelea maslahi bayana katika sheria hii. Tunajua ni *professional instrument* lakini lazima kuliiongelea hilo kwa sababu maslahi kwa walimu imekuwa ni kilio cha muda mrefu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, suala la maslahi liliwahi kuongelewa na moja kati ya viongozi ambao wanaheshimika sana duniani, *Chancellor* wa Ujerumani Angela Merkel alivyoulizwa kwamba kwa nini anawalipa walimu kule Ujerumani mshahara mkubwa zaidi kuliko fani nyingine. Akasema kwamba ninyi madaktari, wanasheria na wahandisi mnataka mlipwe zaidi ya walimu waliowafundisha. Kwa hiyo, hapo nasisitiza suala zima la maslahi, tuhakikishe kwamba katika kuuboresha Muswada huu suala la maslahi liwekwe bayana. Umeongelea vizuri maslahi ya kuendelezwa kitaaluma lakini tuweke pia na maslahi mengine kwa walimu hawa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ukisoma Muswada huu vizuri na kama umesikiliza mawasilisho yaliyofanywa na Mheshimiwa Waziri leo pamoja na Kamati ni wazi kabisa kuna baadhi ya walimu toka wameajiriwa na wamefanya kazi kwa zaidi ya miaka 20 hawajawahi kupata mafunzo yoyote ya ziada kwa sababu hawajatambuliwa. Sasa hii ni fursa kwa

walimu hao na wengine wa namna hiyo kuweza kupata mafunzo kama hayo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kitendo cha mwalimu kuwa na leseni na ni utaratibu ambao upo kwenye nchi nyingi tu duniani ikiwemo nchi ambayo tunapenda sana sisi kuinukuu mambo yake, Marekani nao wana utaratibu wa kutoa leseni kwa walimu, ni kitendo ambacho kinaongeza hadhi ya mwalimu. Mtu kuitwa *licensed teacher* inamuongeza hadhi na heshima, anaweza akatumia leseni ile mpaka kwenda kwenye nchi nyingine za Afrika Mashariki na dunia na ikamsaidia katika kufanya mambo yake. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia hizi leseni kwa walimu zitaondoa walimu makanjanja. Tunalalamika kwamba elimu imeshuka lakini wanaofundisha hawa siyo walimu kweli ni walimu ambao wamejipachika joho la ualimu wakati siyo walimu, tunawaita walimu makanjanja, leseni zitawakimbiza. Sasa ndiyo muda huu wa kutibu matatizo ya kushuka kwa elimu yanayotokana na walimu makanjanja.

Mheshimiwa Mwenyekiti, leseni hizi zitawafanya walimu hawa nao binafsi waweze kukua kitaaluma lakini ziwafanye waweze kupata soko la nje na ndani. Nitoe mfano hivi sasa lugha ya Kiswahili inakua duniani na walimu wa Kiswahili wanahitajika duniani. Je, Tanzania tuna walimu wangapi wa Kiswahili, hiyo takwimu hatuna lakini kupitia leseni hizi tutajua tuna walimu wangapi na kuwatafutia soko walimu hawa katika nchi mbalimbali. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, nimesoma kwa makini kifungu cha 21 cha sheria hii ambacho kimewekwa vigezo vinavyomfanya mwalimu aweze kusajiliwa au asisajiliwe. Ukisoma kwa makini vigezo hivyo vimeweka uwazi wa hali ya juu, havijatoa tu mamlaka ya jumla, ipo bayana mno ni kwa kiasi gani mtu anaweza akasajiliwa na asisajiliwe, kiasi kwamba hata ukikataliwa kusajiliwa unajua ni kwa nini umekataliwa kwa sababu kifungu cha 21 cha Muswda huu kimejieleza vizuri sana. Ndito unaona hapa sasa nia nzuri ya

Serikali katika kuhakikisha kwamba kila mwalimu mwenye sifa hawezi kukosa kusajiliwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nidhamu, maadili na miiko ya ualimu ndiyo msingi wa mafanikio na kukua kwa taaluma ya ualimu. Muswada huu unasisitiza hivyo vitu kwamba lazima kuwe na nidhamu, maadili na miiko. Hivi sasa ukimkamata mwalimu unaanza kutafuta tumshughulikie vipi wakati chombo kama hiki hakipo. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nikushukuru sana kwa kunipa nafasi hii. Niipongeze Serikali kwa kuleta Muswada huu na naomba niseme kwamba ninaunga mkono Muswada huu ili tuendane sambamba na nchi nyingine za Afrika Mashariki na dunia nzima katika kukuza elimu kwa kupitia kuwasajili walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante *(Makofi)*

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Dkt. Ndumbaro kwa mchango wako mzuri, Mheshimiwa Janet Mbene na baadaye Mheshimiwa Rehani.

MHE. JANET Z. MBENE: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kunipa nafasi ya kuchangia kwa ufupi Muswada huu uliopo mbele yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, walimu ni sehemu muhimu sana ya jamii yetu na kwa kweli wanapaswa kuthaminiwa kwa kiasi kikubwa sana. Ila nina tatizo kidogo baada ya kupitia huu Muswada kutofautisha sasa majukumu ambayo yanalengwa kufanywa na hii Bodi tunayotaka kuiunda na ile *Teachers Service Commission*. Naona kuna maeneo mengi ambayo yanafanana na mpaka najiuliza sasa nani atafanya nini na nani ataacha kufanya nini. *(Makofi)*

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nafikiria kuna haja ya kuangalia jinsi ambavyo aidha tuta-*harmonize* hiyo *Teachers Service Commission* tukaingiza hivi vitu ambavyo ni vipya kwenye Bodi vikaingia kule, au kama

alivyopendekeza Mheshimiwa Balozi Kamala basi tupitishie hii lakini tukiwa na mawazo ya kuja kutengeneza *Professional Board* ambayo itazingatia tu masuala yanayohusiana na kukuza taaluma ya ualimu kwa maana jinsi ambavyo wao wenyewe watakuwa na viwango vya juu vya weledi lakini vilevile vya kufundishia na watakuwa na njia ambazo watakuwa wanafanyiwa tathmini wa kuona jinsi gani ambavyo wanatenda kazi zao kwa njia ambayo inazingatia viwango ambavyo tunavitegemea kwa ajili ya elimu ya watoto wetu. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, hii ina maana kuwa lazima sisi wenyewe tuwe na taasisi ambazo zinawafundisha vizuri walimu wenyewe ili na wao waje kufundisha vizuri watoto wetu. Hii naiona kuwa ni changamoto ambayo sasa hivi ndiyo inayotukabili. Suala la kuwa na viwango, taaluma ambayo inatambulika kwa walimu naona ni muhimu sana hasa kwa sasa hivi ambavyo tunajua kuna mabadiliko mengi yanayotokea duniani, kuanzia utandawazi na masuala ya mabadiliko ya teknolojia na mahitaji mengi ya Taifa letu au dunia kwa ujumla la maendeleo ambayo yanajitokeza. Hii lazima tuiangalie kwa uangalifu, wengi wamezungumza kuwa tuna taasisi nyingi zinasimamia walimu na kuna nyingi ambazo unaona kuna kazi zinaingiliana, kwa kweli tusipoangalia tutajikuta tunaongeza mzigo wa taasisi lakini tija itakuwa siyo ya kutosheleza. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ningependa sana kuona Muswada huu unajikita kwenye jinsi gani tunawasaidia hawa walimu kufikia hivyo viwango. Naona tumezungumzia zaidi leseni, usajili, nidhamu na jinsi ya kuwawajibisha lakini sioni mahali ambapo tunazungumzia tunawaboresha vipi wao wenyewe ili wafikie hivyo viwango.

Mheshimiwa Mwenyekiti, natambua hata *Professional Boards* nyingine wana viwango vyao ili uweze kuhesabiwa kuwa wewe ni *professional* na ukawa *registered* kwenye hiyo *board* kuna hatua ambazo unachukua. Hapa sijui tutaangalia kitu gani, tutaangalia jinsi anavyofundisha darasani, elimu yake, nidhamu, jinsi ambavyo ni mbunifu

katika kuweka mikakati ya kufundishia vizuri zaidi kwa watoto ambao labda wana matatizo maalum au tutaangalia kitu gani ili tuseme kuwa huyu sasa ndiyo anafaa kupewa leseni au usajili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile tumekuwa na mabadiliko mengi sana katika sekta yetu ya elimu. Sijui katika kuleta Muswada huu mbele yetu tumeangalia sasa mambo yote haya, hizi *reforms* mbalimbali ambazo zimekuwa zikijitokeza na tumezi-*incorporate* katika Muswada huu ili sasa tuunde kitu ambacho kinazingatia yale mambo yote madogomadogo ambayo yamekuwa yakifanyika *overtime* katika nchi yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kubwa zaidi kwangu ni lazima utambuzi wa viwango uwe ni wa kisayansi zaidi, usiwe unaotokana na Bodi labda au watu walioko kwenye Bodi. Tuwe tuna vigezo vya kisayansi vinavyotokana na hii tasnia ya ualimu ambavyo mtu yeyote akiviona anaweza kusema huyu amekidhi au huyu hajakidhi. Isiwe ni kitu ambacho ni *subjective* kwa sababu naanza kuona hofu ya kuwa inaweza kuwa tu mtu fulani akaona hiki kwa mtazamo wake yeye kiko hivi akaona hakifai au kinafaa kumbe sivyo. Kwa hiyo, nataka ningeiona hiyo inajitokeza, kuwa vigezo vitakuwa ni hivi, mtu atakuwa anatakiwa awe amesomea hivi na hivi na atakuwa ana ufaulu huu na huu ndiyo sasa atatambulika kuwa sasa huyu ni *professional* na huyu ndiyo anapaswa kupata leseni na *registration*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuna mambo mengi ambayo yamezungumzwa hapa. Kuna walimu wengine tumesikia hapa walimu wa kijitolea wamemaliza *form six* na *form four* wanajitolea na tunasikia kuna wahadhili ambao hawajasomea ualimu lakini wenyewe ni wataalam wa fani zao wanawekwa kuwa walimu, hivi vyote lazima vianishwe katika huu Muswada. Je, hawa watakuwa *treated* vipi, sasa watakuwa hawafundishi tena ama vipi?

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile kuna suala la shule za *private* sijalielewa vizuri, walimu wa shule za *private* na

wao watafanyiwa *registration* na *scrutiny* ni hii au wao wanaachwa peke yao, wako nje au ndani ya huu mfumo?

Mheshimiwa Mwenyekiti, nataka kuzungumzia masuala ya kuunganisha masuala ya hii *professionalism* tunayoitaifuta hapa na masuala mengine yote ambayo yapo katika taasisi mbalimbali ambazo zimeundwa kwa ajili ya walimu. Hii itasaidia sasa kuja na kitu ambacho kinazungumza lugha moja. Wengine wametoa mifano hapa kwamba unaweza ukakuta kwenye *TSC* kuna jambo tofauti, ukaja kwenye Bodi yanakuwa tofauti kukawa kuna mgongano halafu maamuzi yakashindikana kupitishwa au yakapitishwa yakawa yanakiuka sheria ya upande mwingine.

Mheshimiwa Mwenyekiti, napenda kuuliza kwanza tunavyozungumzia kuwawekea walimu huu utaratibu wa kuwa na Bodi yao ya *professionalism*, tunaweza kuoneshwa wapi ambako tunawaandaa sasa wakaelewa kuwa, sasa hivi huko tunakoelekea, ili upate leseni lazima uwe umekidhi viwango hivi na hivi na tunapowawekea viwango hivyo tuna matayarisho gani ya kuwafikisha hapo? Kwa sababu walimu lazima waendelezwe, wapate fursa za kujiendeleza na kuendelezwa, wapate misaada mbalimbali katika kazi zao wakiwa kazini au nje ya utaratibu wa kazi, lakini lazima wajengewe huo uwezo wa kufikia hiyo *professionalism* au hizo *professional standards* zinazotegemewa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile nataka kuuliza kama swali, hili suala la nidhamu ambalo naona kwa kiasi kikubwa sana ndilo lililotazamwa humu ndani, *TSC* na wenyewe wanalisimamia kipengele kwa kipengele. Sasa sijui sasa hivi suala la nidhamu na maadili ya walimu tutaliacha *TSC* au litahamia Bodi? Kama litahamia Bodi, *TSC* watakuwa wanafanya kazi gani? Kwa hiyo, nakuta kuna vitu vimeingiliana sana ambapo inanipa wasiwasi kama hii Bodi siyo *duplication* ya *TSC*.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nitoe mapendekezo tu kwa kiasi fulani. Nafikiri tunapozungumzia kuwa na walimu bora ambao wana viwango vinavyohitajika na kuwa tunapata

wanafunzi bora huku nyuma lazima kuwe kuna sehemu ya tatu inayozungumzia kuwawezesha hawa walimu kufikia hapo wanapotakiwa. Tuna haja sasa ya kuhakikisha kuwa *teachers training* inayotolewa kwa walimu inalingana na viwango tunavyotegemea kwenda kuviona.

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile lazima kuwe na vigezo maalum ambavyo vinatambuliwa *globally, East Africa* au *Nationally* kuwa hiki kweli ni kiwango ambacho huyu amekifikia na lazima apate leseni *otherwise* iwe hakukipata. Pia iwe rahisi walimu kufikia hivi viwango ambavyo tumeviainisha kwenye Bodi, isiwe tena ni kazi ngumu sana mwalimu kufikia huko. Kwa mfano, mwalimu anapotaka kwenda kujiendeleza, je, ni rahisi kiasi gani yeye kwenda kujiendeleza kwenye fani ambayo anaitegemea kwa sababu anajua ndiyo itakayomfikisha katika kiwango? Je, walimu wanaweza kupata *scholarships*? Je, walimu wanaweza kupata *leave of absence* waende wakasome? Je, walimu wanaweza wakapata usaidizi hata kama ni mikopo kwa ajili ya kujisomesha? Hivi vyote lazima viendane na utaratibu ambao tunataka kuunda, lazima kuwe kuna uwezeshwaji. Walimu wengi sasa hivi wanajihangaikia wenyewe. Kuna mtu kazungumzia kuku wa kienyeji, sijui kama ni sahihi, lakini ninachosema mimi ni kwamba wanaachiwa wahangaika wenyewe, lakini hata wakihangaika bado wakirudi hawapati stahiki zile ambazo zinahitajika.

Mheshimiwa Mwenyekiti, najua huu Muswada hauzungumzii stahiki za walimu, lakini hivi vitu vinaendana. Mtu hawezi kuona sababu ya kuhangaika kwenda kujiendeleza na kufundisha vizuri zaidi na kutengeneza mikakati maalum ya kufundishia ambayo ni ubunifu wake mwenyewe kama hakuna mahali atakapopata *recognition* ambayo ni sahihi na ambayo anastahili. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, nataka kusema kuwa huu Muswada unaweza kuwa ni mzuri lakini unahitaji maboresho mengi sana kadri ambavyo tumesikia uchangiaji kila upande umezungumzia. Huu Muswada sitaki kusema umewahishwa lakini naweza kusema labda haujaiva vizuri

sana. Kwa hiyo, nataka kuomba, kama inawezekana tuuangalie vizuri zaidi kama utarudishwa kwenye Kamati, kama utarudishwa wapi ili ukaboreshwe. Kwa sababu naona una mwingiliano sana na Kamisheni nyingine za Walimu ambazo tayari tunazo, sasa hiyo inaweza kuwa ni tatizo tunavyoendelea mbele. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Mbene kwa mchango na ushauri wako. Tunaendelea na Mheshimiwa Rehani.

MHE. SALUM MWINYI REHANI: Mheshimiwa Mwenyekiti, ahsante sana kwa kupata fursa hii ya kuchangia katika Muswada huu. Nina mambo machache ya kuweza kushauri kwenye Bodi hii ya Kitaalam ya Walimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza, naona ili Bodi iweze kujengwa lazima ichukue majukumu ya taasisi na bodi nyingine zilizopo ndani ya Wizara ya Elimu ili iweze kujijengea sasa misingi ya kuweza kufanya kazi. Kwa sababu inasimamia elimu, lazima baadhi ya mambo yaliyokuwepo pengine *NECTA*, Chama cha Walimu au kwingine kokote ambayo yanahusiana na taaluma yaweze kusimamiwa na Bodi hii.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Bodi hii inatakiwa kwanza iwe na meno, kitu ambacho kwa kweli inabidi Waziri aje atueleze *structure* nzima itakuwa vipi mpaka kuweza kujenga vizuri ili iweze kuwa na meno ya kufanya kazi hii ya kitaaluma. Kwa sababu hapa pana tatizo. Isipokuwa na meno bodi hii itashindwa kutekeleza majukumu yake na kitakuwa ni chombo tu cha Serikali kama vilivyo vingine. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo la pili ambalo tunaliona ni kwamba hapa Bodi hii inatakiwa isimamie na maadili ya walimu. Maadili yanakuwaje sasa? Wenzangu wameweza kuzungumza hapa ni kwamba maadili yanaendana na maslahi vilevile, yaweze kuwa sambamba ili kuweza kusimamia hayo maadili yenyewe. Kwa mfano,

tofauti iliyopo kwa walimu wa vyuo na wale walimu wanaofundisha shule za msingi na sekondari inakwaza. Kwa sababu ukimchukua mwalimu mwenye *degree* moja au *master's* akiweko chuoni anakuwa ni *Assistant Lecturer*, lakini akiwa shuleni anakuwa mwalimu tu wa kawaida na mshahara wanatofautiana. Kule pengine akianza kwenye chuo huyu mtu anaweza kuanza na Sh.1,800,000 lakini huku sekondari au shule ya msingi pamoja na *master's* yake mtu huyu anakuwa anapata na Sh.800,000 na Sh.700,000. Kwa hiyo, hapo hakujawa na *consistency* ya taaluma hasa. Kwa hiyo, Bodi hayo ndiyo mambo inayotakiwa ijikite iweze kueleza na ichanganue madaraja ya walimu ili kuweza kuonekana hayo maadili yanayotakiwa kila mmoja anatekeleza wajibu wake kwa nafasi yake. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, jambo lingine, Bodi hii kwa mujibu wa maelezo ya Waziri hapa nilivyoipitia inataka kuangalia hawa walimu ambao wapo tu hapa nchini na hawatambuliki. Mimi nakubaliana na usajili wa walimu kwani unatusaidia kwanza kupembua wale walimu halisi kwa *qualification* na uajiri wao ulivyokwenda sahihi kabisa Serikalini na wale makanjanja ambao wamejipandikiza tu pengine labda amefukuzwa kazi, ametafuta sehemu ya kufundisha basi amepata amejilingiza katika hiyo tasnia. Wengine tunawaajiri, anafukuzwa huku anahamia mkoa mwingine anatengeneza mazingira anaajiriwa tena, tunajua hayo yanafanyika. Hivyo, usajili utasaidia kuweza kuwatambua hawa walimu, huyu ni nani na taarifa na *qualifications* zake. Hii siyo haifanyiki hapa tu, dunia nzima ndiyo iko hivyo, lazima kuwepo na usajili wa walimu na leseni lazima zilipwe, hakuna usajili wa bure, hivyo ndivyo ukweli ulivyo. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, vilevile katika usajili huu tuweze kuwajua, ambao siyo wetu waondolewe. Kama tulivyoweza kuwaondoa wale wenye vyeti feki na vitu vingine, hawa wasio na *qualifications* nao basi tuweze kuona kwamba Bodi imesimamia na wanaondoka katika hii tasnia tubaki na ile *cream* ambayo tunaihitaji. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, lingine tunataka kuona kwamba Bodi hii inashughulika na taaluma za walimu hasa huku chini. Kwa sababu duniani au huko kwa wenzetu, walimu *qualification* na *vetting* kubwa inafanywa kwa shule za msingi na *nursery* na ndiko kunakopatikana walimu wenye uwezo kabisa wa kujenga wale wanafunzi ambao juu wataweza kwenda kufanya vizuri. Tofauti na kwetu inavyoonekana mwalimu akishakuwa na *diploma* na *degree* hataki kufundisha chini, lakini inawezekana mwalimu huyu hajaiva.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa hiyo, wale walioiva taaluma iweze kufanya kazi kwa kuiva kwako tukupeleke utujengee *foundation* kwa wanafunzi wetu ili wakija juu tuwe tunapata urahisi kwa wanafunzi ambao wamejengeka vizuri. Hizo ndizo kazi tunazotaka tuione Bodi hii ina meno na kusimamia hili na isiwe inaridhia kila mtu anayekwenda, kwamba ameshakaa kule chini miezi mitatu anaomba akafundishe juu ameruhusiwa, amekwenda zake juu kwa mujibu wa taaluma yake. Kwa wenzetu Ulaya mpaka ukifika kukubaliwa kufundisha pengine *nursery* au *primary School*, umefanyiwa *vetting* ya kutosha. Naomba Bodi hii iweze kuwa na uwezo wa kupembua walimu ambao wataweza kujenga *foundation* nzuri na kujenga watoto ambao wanaweza kuja kufanya vizuri huku mbele. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, tunapozungumzia taaluma hizi zina migawanyiko mbalimbali, baadaye Bodi hii iweze kutuwekea madaraja na taaluma mbalimbali. Kwa mfano, tuweze kuwa na Walimu wa *Arts* na madaraja yao; Walimu wa Sayansi na madaraja yao; Walimu wa Hisabati na madaraja yao; Walimu wa Fizikia na madaraja yao, ili sasa tuwe na *cream* ya walimu ambayo tunasema tukiwa na *package* ya walimu wa Fizikia ni hawa, wa Kemia ni hawa, wa Baiolojia ni hawa na masomo mengine tutaweza kuwa na mgawanyo mzuri wa hizi *resources* katika maeneo yetu na hasa yale maeneo ambayo tunahisi kwamba yana upungufu wa Walimu wa Sayansi au Walimu ambao wanahitajika, hasa wa Hisabati. (Makofi)

Mheshimiwa Mwenyekiti, mimi Bodi hii naomba iwepo lakini vilevile naomba ikae pamoja na Mabaraza mengine ambayo yameshaundwa hapa nchini ili sasa iweze kujijengea uwezo. Wasiwasi wangu ni mmoja tu, hii Bodi itakapoundwa, hawa Wajumbe wa Bodi wanavyoweza kupatikana, niombe sana hapa siasa isitumike. Tunaunda Bodi ya Wataalam siyo Bodi ya Wanasiasa. (*Makofi*)

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa kweli hili lazima tulizungumze kwa uwazi. Tunapozungumzia taaluma, *it is a special case*, hatuhitaji siasa hapa. Kama mtu anapelekwa kwenye kuteuliwa na Rais awe *professional*. Kule kwenye Baraza la Watafiti tunasema kwamba lazima uwe *on boat*, kama haupo *on boat* hustahili. Tusichukue mtu tu ambaye ame-*retire* kwenye u-*engineer* au kwenye mambo yake mengine huko tunamleta hapa kwa sababu ana *PhD* au ana kitu gani, hapana! Tuwe na mtu ambaye yupo kwenye tasnia na anaweza kusimamia masuala haya.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja. (*Makofi*)

MWENYEKITI: Ahsante sana Mheshimiwa Rehani kwa mchango wako.

MICHANGO KWA MAANDISHI

MHE. ZAINAB M. AMIRI: Mheshimiwa Mwenyekiti, awali ya yote, napenda kumpongeza Mheshimiwa Prof. Joyce Lazaro Ndalichako, Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia, Mheshimiwa William Olenasha Mbunge, Naibu Waziri kwa kazi kubwa ambayo wanafanya katika Wizara hii ili kuboresha taaluma hii ya ualimu hapa Tanzania kwa kuleta Muswada wa Sheria ya Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania wa mwaka 2018 (*The Tanzania Teacher's Professional Board Bill, 2018*). Muswada huu ni mzuri kwa maslahi ya walimu wa Taifa kwa ujumla.

Mheshimiwa Mwenyekiti, nina maoni na ushauri kwa Serikali kama ifuatavyo:-

(i) Malipo ya kupata leseni yaendane na kipato cha walimu maana walimu mishahara yao ipo chini sana na wengi wanadai stahiki zao kwa muda mrefu. Hivyo, malipo ya kupatiwa leseni yakiwa madogo yatasaidia kila mwalimu kuweza kupata leseni kwa wakati mara tu Muswada huu utakapopitishwa.

(ii) Taaluma nyingi zina utambuzi wa bodi, isipokuwa taaluma ya walimu. Hivyo basi nashauri Mwenyekiti wa Bodi badala ya kuteuliwa na Waziri wa Elimu, ateuliwe na Mheshimiwa Rais kama zilivyo bodi nyingine.

(iii) Walimu ambao si raia wa Tanzania (*expertise*) nao pia licha ya kuwa na leseni zao kutoka nchi husika, Bodi hii ya Walimu itakayoanzishwa iweze kumpa mwalimu ambaye si raia leseni na mkataba maalum ili aweze kufanya kazi yake kwa weledi. Hii itasaidia mwalimu huyo kufuata matakwa yote ya nchi na kutoa elimu yenye tija kwa watoto wetu.

(iv) Bodi ihakikishe walimu kuanzia shule za awali, shule za msingi, shule za sekondari, vyyo vya ualimu na walimu wa vyyo vikuu wote wanapatiwa leseni hizi mara baada ya Muswada huu kupitishwa na kuwa sheria.

(v) Walimu hao wakishapewa leseni kusiwe na masharti magumu ya kutomruhusu kwenda nchi ya jirani pindi atakapohitaji kwenda kufundisha huko.

(vi) Baada ya Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania kupitishwa na kuwa sheria, Serikali ione haja sasa ya kukaa pamoja na *Tanzania Service Commission*, ambacho ndicho chombo kinachoshughulikia maslahi ya walimu Tanzania ili kuweza kuboresha stahiki za walimu wetu. Maslahi pamoja na kuwepo kwa Bodi ya Taaluma ya Walimu itaweza kuleta tija kubwa sana kwa elimu ya Tanzania maana itaweza kuinua kiwango cha elimu na kuleta ufaulu wa hali ya juu katika Taifa letu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, mwisho nawatakia Waziri wa Elimu, Sayansi na Teknolojia Mheshimiwa Prof. Joyce L. Ndalichako pamoja na Naibu, Mheshimiwa William Tate Olenasha afya njema na umri mrefu katika kutekeleza majukumu yao ya kila siku ya kuwatumikia Watanzania.

MHE. MENDRAD L. KIGOLA: Mheshimiwa Mwenyekiti, Bodi ya Taaluma ya Walimu Tanzania ni jambo zuri kama itafanya kazi kwa kuwasaidia walimu wa Tanzania, walimu wana mahitaji mengi sana ambayo wanahitaji kusaidia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Bodi ya Walimu iangalie isije ikaanza kufanya kazi za Chama cha Ualimu Tanzania (*CWT*). Majukumu ya Bodi na *CWT* yawekwe bayana.

Mheshimiwa Mwenyekiti, walimu wana michango mingi sana kwa mfano kuchangia *CWT*; Bima ya Afya; *PAYE*; *LAPF/PPF* na sasa Bodi ya Walimu. Makato haya yanaweza sababisha mwalimu kupata mshahara mdogo sana na kufanya maisha ya mwalimu kuwa magumu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kuhusu kupima kiwango cha elimu ya mwalimu siyo kazi ya Bodi, mwalimu anapimwa na chuo alichosoma ndiyo maana wanafanya mitihani. Labda Bodi isaidie katika kuangalia haki na maslahi ya mwalimu pamoja na mazingira ya kazi ya mwalimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kazi ya kuangalia tabia ya mwalimu hii inaweza saidia kama Bodi itakuwa inaratibu semina na mafunzo mbalimbali kwa walimu ili wasijisahau katika kazi zao. Ahsante.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja.

MHE. ZAINAB MUSSA BAKAR: Mheshimiwa Mwenyekiti, Bodi ya Walimu ni kiungo muhimu sana kwa walimu ila Serikali ipunguze msururu wa vitengo vinyowowasimamia walimu angalau viwe viwili au vitatu tu. Maoni yangu katika Muswada huu ni kama ifuatavyo:-

(i) Majukumu yanagongana kati ya Tume na Bodi, kwa nini zisiunganishwe ikawa chombo kimoja kuliko kuwa na utitiri wa vyombo vinavyowahudumia walimu ilhali majukumu yao yako sawa?

(ii) Leseni zisilipiwe ama kama ni lazima zilipwe basi ni kwa kuanza kujisajili tu na siyo kila baada ya kipindi fulani.

(iii) Hizi ada ni nyingi, kwa mfano, ada ya leseni na ada ya cheti cha usajili huku ni kuwakandamizi walimu kwa utiriri wa ada sasa imekuwa kama ni chanzo cha mapato.

(iv) Nidhamu ya mwalimu haiangaliwi kwa utaratibu wa tabia yake. Nidhamu utaijua pindi utakapomwajiri na sio kabla ya ajira.

(v) Vigezo viwe ni vile vyenye kuhusiana na taaluma ya ualimu.

(vi) Walimu wapewe stahiki zao zote ili waweze kufanya kazi kwa ufanisi na sio kulimbikiziwa madeni. Walimu wapolimbikiziwa stahiki zao watakuwa na misongo ya mawazo na hawatawajibika ipasavyo.

(vii) Napendekeza kuwe na chombo kimoja tu chenye kuwahudumia walimu ndipo maadili yatafuatwa na kuwa makini zaidi kuliko kuwa na vyombo vingi. Kwa kuwa na vyombo vingi kutasababisha maadili kuporomoka kwani kila mmoja ataongoza kwa misingi yake hivyo kutakuwa na mkanganyiko wa maadili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuwasilisha.

MHE. OMARI A. KIGODA: Mheshimiwa Mwenyekiti, kwanza kabisa napenda kumpongeza Mheshimiwa Waziri na Naibu wake kwa jitihada kubwa za kuinua elimu nchini. Pia niwapongeze sana kwa kuleta Muswada huu ili kuweza kuupitia na kutoa maoni yetu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, bodi hii kwa kweli itakuwa na msaada mkubwa sana kwa upande wa Walimu ambao watakuwa na weledi mzuri kwenye shule ngazi zote, kuanzia awali mpaka vyuo.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ningemshauri Waziri katika haya majukumu ya bodi kwa upande mkubwa yanaonesha kumweka Mwalimu katika uadilifu na kuepuka kupatikana kwa Walimu wasiofaa, ambao ni utaratibu mzuri sana. Pia ukiangalia kwamba itasimamia maadili ya ualimu, hii itasaidia kudhibiti Walimu ambao wana tabia zisizofaa shuleni, mfano, kuna wimbi kubwa la wanafunzi kupigwa mpaka kufa; kwa bodi hii hili litatuliwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa upande mwingine Waziri angeweke majukumu kwenye bodi ya kumsaidia Mwalimu endapo atakuwa na uhitaji fulani, kama haki zake stahiki, pia kumwekea mazingira mazuri ili awe na ari na moyo wa kufundisha; Walimu wengi wana mazingira magumu, *especially* vijijini mpaka inasababisha wengi wao kuacha kazi.

MHE. MOHAMMED AMOUR MOHAMMED: Mheshimiwa Mwenyekiti, awali ya yote napenda kumshukuru Mwenyezi Mungu mwenye rehema zote. Pia napenda kukushukuru wewe kwa kunipatia fursa ya kutoa mchango wangu kwa njia hii ya maandishi. Napenda kuzungumzia mambo yafuatayo:-

Mheshimiwa Mwenyekiti, kusajili Walimu wote, kwa njia na nia nzuri ni vyema kazi ya usajili ingefanywa kwa Kanda ili kudhibiti msongamano wa Walimu, hii itapelekea kuwadhhibiti Walimu na kubaki maeneo ya kazi kwa ufanisi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kutoa leseni za kufundishia kwa Walimu, ni jambo jema ila haijafahamika kama nia hii inaonekana kama kwamba kuna lengo nyuma baya ambalo linakuja kuwabana baadhi ya Walimu. Kwa mfano, Walimu

watapewa leseni bure, lakini baadaye watalipia kodi leseni hizo. Kwa hiyo baada ya kuwasaidia Walimu, badala yake Walimu wanamalizwa.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa namna nyingine lesseni hii inakuja kuwakandamiza Walimu kushiriki na kutumia haki yao ya msingi ya kidemokrasia na kuingia kwenye Chama cha Siasa. Wale wote watakaopenda siasa za upinzani wadhibitwe na kutishwa hata kunyang'anywa leseni hizo. Kwa hiyo, leseni huenda zikawa zinaleta kudhoofisha demokrasi nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, kwa nini Walimu tu? Kwa nini Watumishi wengine wa Serikali na wao hawapatiwi leseni isipokuwa kwa Walimu tu? Kuna namna nyingine hapa nje ya pazia.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naomba kuwasilisha.

MHE. OMARI M. KIGUA: Mheshimiwa Mwenyekiti, nichukue fursa hii kumpongeza Waziri mwenye dhamana ya Elimu nchini, Naibu Waziri na Uongozi mzima wa Wizara kwa Muswada mzuri ambao kwangu mimi naona umekuja wakati muafaka.

Mheshimiwa Mwenyekiti, Bodi hii uanzishwaji wake utakuwa ni sababu kubwa sana katika kuimarisha kiwango cha elimu, kitu ambacho kimelalamikiwa kwa muda mrefu na Watanzania wengi. Tumeshuhudia vijana wengi wakimaliza darasa la saba, kidato cha nne, sita na hata vyuo lakini uelewa wa vijana hawa ukiwa ni mdogo au wastani. Hii imepunguza ufanisi katika maeneo mengi ya kazi sababu ya kutokuwa na Walimu wenye viwango vinavyokubalika. Kazi ya ualimu kwa muda marefu haikuzingatia tena weledi.

Mheshimiwa Mwenyekiti, katika Muswada huu wa Uanzishwaji wa Bodi ya Walimu haijaelezwa wazi kama ili Mwalimu aweze kusajiliwa atafanya mitihani ya kitaaluma kama ilivyo katika Bodi zingine mfano Bodi ya

Uhasibu na Ukaguzi (NBAA), Bodi ya Wahandisi, Bodi ya Manunuzi na kadhalika. Naomba kupata majibu juu ya suala hili.

Mheshimiwa Mwenyekiti, ni ukweli kwamba, Walimu hawa watakuwa wamemaliza vyuo mbalimbali vya ndani na nje ya nchi, pia watakuwa wamepata vyeti kwa kuzingatia taratibu za vyuo husika lakini ili uwe mwanachama na mwenye sifa katika bodi za kitaaluma duniani kote ni lazima ufanye mitihani ya bodi husika ili uweze kutambulika, kwa sababu utakuwa umekidhi sifa zinazotakiwa, nataka kujua, je, bodi hii ni tofauti na bodi nyingine?

Mheshimiwa Mwenyekiti, ushauri wangu mwingine, naomba kipengele cha kumtaka Mwalimu asajiliwe baada ya mwaka kisiwepo, kwa sababu tutawanyima fursa Walimu wengi ambao watakuwa wamemaliza vyuo na wana sifa za kusajiliwa, hili litazamwe upya. Ikumbukwe kwamba, tunavyo vyuo vingi vya ualimu nchini, vya Serikali na binafsi ambavyo kila siku wanahitimu nchini.

Mheshimiwa Mwenyekiti, pia sheria hii haijasema kama chombo kipi ambacho kitaisimamia bodi hii ikizingatiwa kuwa bodi hii itakuwa na dhamana kubwa ya kubeba kundi kubwa la Walimu. Jambo hili ni muhimu kwa sababu kukosekana kwa chombo cha kutazama shughuli za utendaji wa Bodi hii ya Walimu kunaweza pia kupunguza ufanisi wa utendaji, nashauri chombo hicho kiwe ndani ya Wizara ya Elimu.

Mheshimiwa Mwenyekiti, naunga mkono hoja.

MWENYEKITI: Waheshimiwa Wabunge, orodha yetu kwa siku ya leo kwa wachangiaji ambao waliletwa na vyama vyenye uwakilishi Bungeni tumeimaliza lakini Muswada huu unaendelea hadi kesho. Kwa hiyo, nawashukuru sana Waheshimiwa Wabunge mliopata nafasi ya kuchangia kwa kusema, najua na wengine mmeendelea kuchangia na kwa maandishi pia.

NAKALA MTANDAO(ONLINE DOCUMENT)

Waheshimiwa Wabunge, sina la ziada kwa leo, sina matangazo, kwa hiyo, niwaage kwa kuahirisha shughuli za Bunge hadi kesho, siku ya Alhamisi, tarehe 6 Septemba, 2018, Saa Tatu Asubuhi.

*(Saa 12.50 Jioni Bunge liliahirishwa hadi Siku ya Alhamisi,
Tarehe 6 Septemba, 2018, Saa Tatu Asubuhi)*